

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ENSTİTÜSÜ**

**PUTİN DÖNEMİ RUSYA İRAN ARASINDAKİ ASKERİ
İLİŞKİLER**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Hoshimjon MAHMADOV**

Enstitü Anabilim Dalı: Ortadoğu Çalışmaları

Tez Danışmanı: Doç. Dr. İsmail Numan TELCİ

OCAK - 2019

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ENSTİTÜSÜ**

**PUTİN DÖNEMİ RUSYA İRAN ARASINDAKİ ASKERİ
İLİŞKİLER**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Hoshimjon MAHMADOV**

Enstitü Anabilim Dalı: Ortadoğu Çalışmaları

Tez Danışmanı: Doç. Dr. İsmail Numan TELCİ

OCAK - 2019

Hoshimjon MAHMADOV tarafından hazırlanan “**Putin Dönemi Rusya İnan Arasındaki Askeri İlişkiler**” adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Kabul (sınav) Tarihi: 14/01/2019

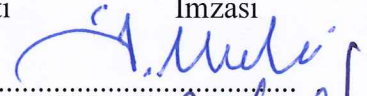
(Jüri Üyesinin Unvanı, Adı-Soyadı)

Kanaati

İmzası

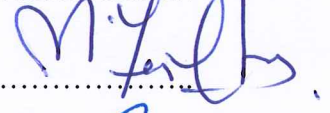
Doç. Dr. İsmail Numan TELCİ.....

Başarılı

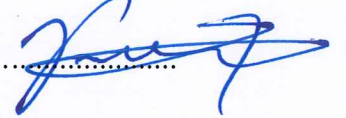
Doç. Dr. Murat YEŞİLTAS.....

Başarılı

Dr. Öğr. Üyesi. Yıldırım TURAN.....

Başarılı

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

14.01/2019

Doç. Dr. Tuncay KARDAŞ
Enstitü Müdürü

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Hoshimjon MAHMADOV

14/01/2019

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmanın gerçekleőtirilmesinde, kıymetli zamanını ayırıp bana destek olan danışman hocam Doç. Dr. İsmail Numan TELCİ'ye ve yüksek lisans eğitimimin esnasında tecrübe ve bilimlerinden yararlandığım Ortadoğu Enstitüsü'nün tüm öğretim üyelerine ve burada eğitim almam için vesile olan "Yurtdıőı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'na teşekkür ve minnetlerimi sunarım.

Hoshimjon MAHMADOV

14/01/2019

İÇİNDEKİLER

BEYAN	I
TEŞEKKÜR.....	II
KISALTMALAR.....	V
TABLolar LİSTESİ	VII
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT.....	IX
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: RUS-İRAN SİYASİ İLİŞKİLERİ	5
1.1. RUS DIŞ POLİTİKASI.....	5
1.2. İRAN DIŞ POLİTİKASI	10
1.3. RUSYA İRAN ARASINDAKİ DİPLOMATİK İLİŞKİLER	14
BÖLÜM 2: RUSYA-İRAN ASKERİ KAPASİTELERİ.....	19
2.1. RUSYA’NIN ASKERİ YAPISI	19
2.2. RUSYA’NIN SAVUNMA POLİTİKASI	20
2.3. RUSYA’NIN SİLAH PİYASASINDAKİ YERİ	23
2.4. RUSYA’NIN ASKERİ GÜCÜ	24
2.5. İRAN’IN ASKERİ YAPISI.....	27
2.6. İRAN’IN SAVUNMA POLİTİKASI	27
2.7. İRAN’IN ASKERİ GÜCÜ.....	29
BÖLÜM 3: RUSYA-İRAN ARASINDAKİ ASKERİ İLİŞKİLER	33
3.1. İKİ ÜLKE ARASINDAKİ ASKERİ İLİŞKİLERİN GEÇMİŞİ	33
3.1.1. Rusya-İran Arasındaki Askeri İlişkilerin Başlangıcı	33
3.1.2. Askeri İlişkinin 1979 İslami Devrimden Sonrası.....	35
3.1.3. 1990’larda Rusya-İran Arasındaki Askeri İlişkiler	36
3.2. PUTİN DÖNEMİ RUSYA-İRAN ARASINDAKİ ASKERİ İLİŞKİLER.....	39

3.2.1. İkili Askeri İş birliği ve Rusya'dan İran'a Silah Satışı.....	39
3.2.2. Rusya-İran Askeri İşbirliği Bağlamında İran Silahlı Kuvvetleri'nin Modernizasyonu	45
3.2.3. Rusya-İran Askeri İşbirliğinin Yanında İran Askeri ve Savunma Sanayisi..	47

BÖLÜM 4: RUSYA-İRAN ARASINDAKİ ASKERİ İLİŞKİLERİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	55
4.1. ABD FAKTÖRÜ	55
4.2. İRAN NÜKLEER PROGRAMI.....	62
4.3. İSRAİL FAKTÖRÜ	70
4.3.1. İsrail-İran Gerginliği	70
4.3.2. İsrail-Rusya Yakınlığı	71
4.3.3. Rusya-İran Askeri İlişkilerinde İsrail Etkisi.....	74
4.4. RUSYA-İRAN İLİŞKİLERİNDE PARADOKSLAR.....	80
4.4.1. İkili İlişkilerde Stratejik Ortaklığın Eksikliği	80
4.4.2. Suriye'deki Rusya ve İran Arasındaki İhtilaflar	82
SONUÇ	85
KAYNAKÇA.....	89
ÖZGEÇMİŞ	110

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AEB	: Avrasya Ekonomik Birliği
AİO	: Havacılık Endüstrisi Organizasyonu
AİPAC	: Amerikan İsrail Halkla İlişkiler Komitesi
ARMISH	: Askeri Misyonu,
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BRICS	: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika
BMP	: Piyade Savaş Aracı
BTR	: Zırhlı personel taşıyıcı
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
DM	: Devrim Muhafızları
DİO	: Savunma Sanayi Organizasyonu
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
GFP	: Global Firepower
HSS	: Hava Savunma Sisteminin
İHA	: İnsansız Hava Araçları
İİC	: İran İslam Cumhuriyeti
IRAS	: İran-Avrasya Çalışmaları Enstitüsü
İL	: İlyushin Rus Uçağı
İŞİD	: Irak Şam İslam Devleti
KGAÖ	: Kolektif Güvenlik Anlaşma Örgütü
MAAG	: Askeri Yardım Danışma Grubu
MİO	: Gemi İnşa Endüstrisi Organizasyonu
MiG	: Mikoyan i Gurevich, Rus Askeri Uçağı
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NSYÖA	: Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nı
RF	: Rusya Federasyonu
SK	: Silahlı Kuvvetler

Su	: Sukhoi Rus Askeri Uçağı
SIPRI	: Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	: Őanghai İşbirlik Örgütü
Tu	: Tupolev Rus Uçağı
UAEK	: Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu
ZSU	: Kundağı Motorlu Uçaksavar

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Rusya Askeri Gücü.....	25
Tablo 2: İran Yerli Denizaltıları.....	30
Tablo 3: İran füzelerinin karakteristiği.....	31
Tablo 4: İran Askeri Gücü.....	32

Tezin Başlığı: Putin Dönemi Rusya İran Arasındaki Askeri İlişkiler	
Tezin Yazarı: Hoshimjon MAHMADOV	Danışman: Doç. Dr. İsmail Numan TELCİ
Kabul Tarihi: 14 Ocak 2019	Sayfa Sayısı: 9 (ön kısım) + 110 (tez)
Anabilim Dalı: Ortadoğu Çalışmaları	
<p>İran ve Rusya arasında ideolojik farklılıklara, gerek ilişkilerin tarihi gerekse İran İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bugüne kadar iki ülke arasında ortaya çıkan engellere rağmen son dönemlerde ilişkilerinde dikkat çekici bir yaklaşma kaydedilmiştir. Vladimir Putin 2000 yılında iktidara geldiğinde, Tahran ile Moskova arasındaki askeri ilişkileri kısıtlayan “Gore-Çernomırdin” anlaşmasını tek taraflı feshederek iki ülke arasındaki askeri ilişkiler yeniden gelişme sürecine girmiştir. Böylece sonraki dönemler için askeri işbirliği bu iki ülke arasındaki ilişkilerin en önemli alanlarından biri haline gelmiştir. Nitekim 2000’li yılların sonrasındaki dönemlerde askeri işbirliği konusunda Tahran’ın en büyük silah kaynağı olan Moskova ile aralarında çeşitli silahların tedariki söz konusu olmuştur. İran-Rusya askeri ilişkileri İsrail, ABD gibi devletlerin tedirginliğinin artmasına sebep olan başlıca konulardan olmuştur. Öyle ki Tahran ile Moskova arasındaki askeri ilişkiler 21. yüzyıl uluslararası sisteminin en tartışmalı meseleleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, 2000 yılından sonraki dönemde İran İslam Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasındaki askeri ilişkilerini incelemek, tanımlamak ve Moskova ile Tahran arasındaki askeri ilişkilerine etkileyen faktörleri belirtmektir.</p> <p>Bu çerçevede dört bölümden oluşan bu çalışmada ilk bölümde Rusya ve İran’ın dış politikalarını ve ikili arasındaki diplomatik ilişkilerinin seyri incelenmiştir. İkinci bölümde Rusya ve İran’ın askeri yapısı, savunma politikaları, ulusal savunma güçleri ele alınmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümü ise Moskova ile Tahran arasındaki askeri ilişkilerin tarihsel arka planının bakıldıktan sonra Putin döneminde nasıl olduğu ve bu ilişkilerin hangi alanları kapsadığına değinilmiştir. Moskova ve Tahran askeri ilişkilerini etkileyen ABD, İsrail, İran Nükleer Çalışmaları ve bazı iç dinamikler gibi faktörlerden ise dördüncü bölümde bahsedilmiştir.</p>	
Anahtar Kelimeler: Rusya, İran, Askeri İlişkiler, Etkileyen Faktörler.	

Title of the Thesis: Military Relations Between Russia and Iran in the Putin Period	
Author: Hoshimjon MAHMADOV	Supervisor: Assoc. Prof. Dr. İsmail Numan TELCİ
Acceptance Date: 14 January 2019	Nu. of pages: 9 (pre text) + 110 (thesis)
Department: Middle Eastern Studies	
<p>Despite ideological and political differences, Iran and Russia have continued to keep good track of relationship throughout their history. The relations became even better since the establishment of the Islamic Republic of Iran in 1979. Following Vladimir Putin’s rise to power in 2000, Russia unilaterally withdrew from the “Gore-Chernomyrdin” agreement, which has restricted military relations between Tehran and Moscow for many years. Thus, military cooperation for later periods has become one of the most important fields of cooperation between Moscow and Tehran. After the 2000s, Moscow provided significant amount of military equipment to Iranian regime in order to advance its regional influence. Iranian-Russian military relations have been among the main issues that have led to an increase in the anxiety of countries such as Israel and the USA. Thus, the military relations between Tehran and Moscow are among the most controversial issues of the 21st century’s international system. In this context, the aim of this study is to examine and define the military relations between the Islamic Republic of Iran and the Russian Federation in the period after 2000 and to explain the factors that have affected such relations. In this context, the foreign policy of Russia and Iran and the course of diplomatic relations between the two countries are examined in the first chapter. The second chapter discusses the military structure of Russia and Iran, their defense policies and national defense forces. In the third chapter, after examining the historical background of the military relations between Moscow and Tehran, the nature of these relations and the areas that they cover in the Putin era are investigated. Factors such as USA, Israel, Iranian Nuclear Studies and some internal dynamics affecting the military relations between Moscow and Tehran are looked at in the fourth chapter.</p>	
Keywords: Russia, Iran, Military Relations, Affecting Factors.	

GİRİŞ

Uluslararası sistemde devletler, ulusal çıkarlarını korumak için güç kullanmaktadırlar. Güç kavramının en belirleyici unsuru olarak “Askeri Güç” belirtilebilir. Her devletin ilk önce kendi toprak bütünlüğünü, güvenliğini ve halkını olası tehditlerden korumak için askeri güce ihtiyacı vardır. İran’ın kendisini Ortadoğu’da bir bölgesel güç olarak konumlandırması, büyük enerji rezervlerine sahip bir ülke olması, bölgedeki birden fazla cephede taraf olması ve nükleer çalışmalarındaki ısrarcılığından ileri gelmektedir. İran’ın bu tutumu Tahran yönetimini küresel ve bölgesel güçlerle karşı karşıya getirmiştir. Son dönemlerde izlediği politikalar nedeniyle küresel ve bölgesel güçlerle çıkar çatışması yaşayan İran, bu nedenle birçok ülke ile krizler yaşamaktadır. Son 40 yıl içinde İran’ın ABD ve İsrail ile ilişkilerinde olan gerginliği ve bölgedeki vekâlet savaşlarına katılımı, Tahran’ın ulusal savunmasına önem verilmesine sebep olmuştur. İran İslam Devrimi öncesi dönemlerde Batı özellikle ABD ile olan stratejik müttefikliği çerçevesinde ihtiyacı olan askeri sistemleri çoğunluklu olarak ABD’den elde etmiştir. Ancak 1979 devriminden sonra “Amerika’ya ölüm” çağrısıyla kurulan bu yeni cumhuriyet “Ne Doğu Ne Batı” ilkesine dayalı bir anti-empyralist tavır sergilemiştir. Ayrıca aynı yılda Humeyni’ye tabi oldukları bilinen bir grup öğrencinin ABD Tahran büyükelçiliğini basarak Amerikan diplomatlarını rehin alması, ABD ile İran arasındaki devrimden önce olan müttefikliği sona erdirmiştir. Dolayısıyla bu gelişmeler ABD ve müttefiklerinin bu yeni Cumhuriyete silah ambargosu uygulamasına neden olmuştur. Ayrıca Irak-İran savaşı sırasında ulusal savunmasının tahrip edilmesi üzerine İran yönetimi bu noktada Sovyetler Birliği ile yakınlaşma sürecine girmiştir. Sovyetler Birliği’nin yıkılmasına yakın bir dönemde başlayan Tahran-Moskova askeri işbirliği günümüze kadar devam etmektedir. Böylelikle İran, o günden bu güne kadar Rusya ile savunma işbirliği yürütürken, bölgedeki bazı ülkelere kıyasla daha gelişmiş ve güçlü bir askeri kapasite yaratmayı başarabilmiştir.

İran ve Rusya arasında ırk, din ve dil gibi farklılıklara, gerek ilişkilerin tarihi gerekse İran İslam Cumhuriyeti’nin kuruluşundan sonrasında ortaya çıkan İran dini liderliği Sovyetlere karşı söylemleri, SSCB’nin Afganistan işgali ve Irak-İran savaşı sırasında Moskova’nın Bağdat’a destek vermesi, 1990’larda ABD’nin Rusya’ya baskısı gibi engellere rağmen son dönemlerde ilişkilerinde dikkat çekici bir yakınlaşma kaydedilmiştir. 2000 yılında Vladimir Putin’in iktidara gelmesinin ardından, Tahran ile

Moskova arasındaki askeri ilişkileri kısıtlayan “Gore-Çernomirdin”¹ anlaşmasını tek taraflı feshetmesiyle iki ülke arasındaki askeri ilişkiler yeniden gelişme sürecine girmiştir. Böylece sonraki dönemler için askeri işbirliği bu iki ülke arasındaki ilişkilerin en önemli alanlarından birisi olmuştur. Böylelikle Rusya ve İran arasındaki askeri ilişkiler, başlangıçtan bugüne kadar oluşan kopukluklara rağmen İran; Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerinin önemli askeri teçhizat ve sistemlerini Rusya’dan sağlamaktadır. Bu askeri ilişkilerinden faydalanarak hem Rusya hem İran kendi çıkarlarını korumaya çalışmaktadır. Rusya bu konuda İran ile işbirliğinde, bir yandan ekonomik anlamda kar elde ederken diğer yandan da İran’ın bölgedeki nüfuzunu göz ününe alarak bölgeye yönelik politikasını güçlendirmeyi hedeflemektedir. İran ise ulusal savunmasını güçlendirerek bölgesel aktörler arasındaki nüfuzu daha etkin kılmaya çalışmaktadır.

Çalışmanın Amacı

2000’li yılların sonrasındaki dönemlerde askeri işbirliği bağlamında İran’ın en büyük silah temin edebileceği kaynak Rusya olmuştur. İki ülke arasındaki yakınlaşan askeri ilişkiler İsrail ve ABD gibi bölge politikalarında etkili ülkeler tarafından endişeyle izlenmiştir. Öyle ki Tahran ile Moskova arasındaki askeri ilişkiler 21. yüzyıl uluslararası sisteminin en tartışmalı meseleleri arasında yer almaktadır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde çalışmanın amacı, 2000 yılından sonraki dönemde İran ile Rusya Federasyonu arasındaki askeri ilişkilerini incelemek, tanımlamak ve Moskova ile Tahran arasındaki askeri ilişkilerine etkisi olan faktörleri belirtmektir.

Bu kapsamda “Rusya Federasyonu ile İran İslam Cumhuriyeti arasındaki askeri ilişkilerin nasıl şekillendiği ve bu ilişkinin alanları, hacmi ve seviyeleri neler olduğu,” soruları bu çalışmanın temel araştırma alanlarını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede “Moskova-Tahran arasındaki askeri işbirliği stratejik ortaklık mıdır?”, “Söz konusu edinilen askeri işbirliğinden Moskova ve Tahran’ın çıkarları nelerdir?”, “Bu ikilinin arasındaki askeri ilişkilere üçüncü faktörlerin ne şekilde etkisi olmuştur?” gibi sorular da çalışma boyunca cevaplandırılmaya çalışılacaktır.

---

¹ 30 Haziran 1995’te Amerika’nın baskısı altında Rusya Başbakanı Vektör Çernomirdin ile ABD Başkan Yardımcısı Albert Gore arasında (Gore-Çernomirdin) adlı bir mutabakat imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Moskova konvansiyonel silahların İran’a daha önce yapmış olan anlaşmalardaki askeri malzemeleri tedarik edilmemesi ve yeni sözleşme yapmamayı taahhüt etmiştir.

Devletlerarasındaki silah ticareti, ulusal güvenlik konularını etkileyen hassas ve bir o kadar da kapalı alanlardan biridir. Özellikle İran gibi din adamlarının kontrolünde olan kapalı bir ülke hakkında ve her şeyden önce askeri ilişkileri hakkında ilgili bilimsel çalışmaların oldukça sınırlı sayıda olması, İran ve Rusya'nın askeri işbirliğini ele alan Türkçe yazılmış çalışmaların yetersizliği bu çalışmanın önemini arttırmaktadır. Ayrıca Rusya-İran arasındaki askeri işbirliğinin küresel siyasette önemli etkiler barındırıyor olması da bu çalışmayı gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla bu iki ülke arasındaki askeri ilişkileri incelemek ve bu ilişkiye etkisi olan faktörleri belirlemek, İran ile Batı arasındaki gerginliği anlaşılmasına da katkıda bulunabilecektir.

Çalışma boyunca İran ile Rusya arasındaki askeri işbirliğini ortaya çıkarmak üzere birincil ve ikincil kaynaklar üzerinden literatür taraması yapılacaktır. Öncelikle bu konuda Rusya ve İran askeri konseptleri, iki taraftan açıklanan askeri politikaları, devlet yönetiminde etkin olan kişilerin görüşleri ve resmi (devlete bağlı olan) araştırma merkezlerinin raporları incelenmiştir. Daha sonra da bu konuda yazılmış olan kitap, makale, analizler incelenirken, Rusya ve İran'la birlikte dünyanın önde gelen medya kanallarınca yayınlanan haber ve araştırma metinleri de değerlendirilmiştir. Öte yandan yine bu iki ülkenin arşiv belgelerinden de yararlanılmıştır. Belirtilen bu kaynakların yanında Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü, Stratejik ve Uluslararası Çalışmalar Merkezi, Dünya Silah Ticareti Analizi Merkezi, Global Firepower, İran ve Avrasya Araştırmaları Enstitüsü gibi merkezlerinde güncel araştırmalarını da inceleyerek yapılmıştır.

Tezin İçeriği ve Kapsamı

Bu çalışma Putin dönemi (2000 sonrası) Rusya-İran arasındaki ilişkilerin askeri boyutunu ele almaktadır. Ancak konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Rusya bağlamında Putin yönetiminden önceki dönemlere ve İran için de 1979'daki İslam Devrimi'nin öncesindeki dönemlere de göz atılmaktadır. Fakat çalışmanın asıl odaklandığı periyod 2000 yılı sonrasıdır. 2000'li yıllardan bugüne kadar devam eden Moskova ile Tahran askeri ilişkileri ve bu ilişkilere etki eden ABD, İsrail, İran Nükleer Programı ve bazı iç dinamikler gibi faktörleri çalışmanın genel çerçevesini oluşturmaktadır.

Bu tez ana hatlarıyla dört bölümden oluşmaktadır. Genel bir giriş yapıldıktan sonra birinci bölümde Rusya ve İran'ın dış politikalarının önceliklerine ve çeşitli yönlerine bakılmıştır. Ardından da Tahran ile Moskova arasındaki diplomatik ilişkilerin seyri incelenmiştir. İkinci bölümde Rusya ve İran'ın askeri yapısı, savunma politikaları, ulusal savunma güçleri ele alınmıştır. Tezin üçüncü bölümü ise iki kısma ayrılmaktadır. Birinci kısmında Moskova ile Tahran arasındaki askeri ilişkilerin tarihsel arka planı olarak iki ülke arasındaki askeri ilişkilerin Şah dönemindeki durumu, İslam Devrimi'yle ortaya çıkan gerilim ve Irak-İran savaşı bitiminden sonra başlayan askeri iş birliğinden bahsedilmiştir. İkinci kısmında ise ikili askeri ilişkilerin Putin döneminde nasıl olduğu ve bu ilişkilerin hangi alanları kapsadığına değinilmiştir. Moskova ve Tahran askeri ilişkilerini etkileyen küresel ve bölgesel faktörlerden ise dördüncü bölümde bahsedilmiştir.

BÖLÜM 1: RUS-İRAN SİYASİ İLİŞKİLERİ

1.1. Rus Dış Politikası

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında parçalanması uluslararası sistem üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Sovyetlerin dağılması uzun zamandır devam eden Soğuk Savaş ve iki kutup arasındaki siyasi rekabeti sona erdirmiştir. Soğuk Savaşın sona ermesiyle dünya düzeyinde yeni düzen, tek kutuplu bir sisteme hâkim olmaya başlamıştır.² SSCB dağılmasını takiben uluslararası sistemde yeni devletler ortaya çıkmıştır. Rusya Federasyonu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ndeki Sovyetlere ait koltuğa sahip olmasıyla SSCB'nin resmi varisi olarak tanınmıştır.³ Moskova büyük toprak kaybının yanında tamamen kimlik değiştirme girişiminde bulunmuştur. Batı ile rekabet içinde olan ve sosyalizmin en büyük devletlerinden olan Rusya, demokratikleşmeye doğru eğilmiş ve Batı blokuna yakınlaşmıştır. Tüm bu gelişmeler, Rusya'nın jeopolitik ve jeo-stratejik durumunu ciddi bir şekilde etkilenmiştir. Moskova'dan bağımsızlık kazanan devletler Sovyetlerden kalan askeri teçhizatlarını millileştirerek Rusya'nın savunmasında da ciddi hasarlar oluşmasına neden olmuştur. Rusya 90'lar boyunca eski bölgesel ve küresel nüfuzunu yeniden etkinleştirmek için çabalamasına rağmen iç çatışmalar ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle dış politikasında istediği performansı gösterememiştir.

Ayrıca Rusya'da 1991'den 1999 yılına kadar ülkeyi yöneten Boris Yeltsin, kendisi başta olmak üzere kabinesindeki çoğu yetkililerin Batı yanlısı kişiler olması ve Rusya'nın "Atlantikçilik" ilkesine dayalı dış politikası Moskova'yı Batı ülkeleriyle rekabete değil iş birliğine götürmüştür.⁴ Dolayısıyla bu dönem Rus dış politikasında, Batı ile işbirliği kilit bir yere sahip olmuştur. Hatta Batı'nın bir parçası olmak isteyen bürokratların çoğu, Rus ulusal güvenliğinin ve çıkarlarının korunmasının, Batı ile ilişkileri geliştirmekle mümkün olacağına inanmışlardır. Doğal olarak Rusya-Batı arasında hiç olmadığı kadar bir yakınlaşma ortaya çıkmıştır. Ekonomi ve siyasi konular

² Umut Uzer, "21. Yüzyılda Tek Kutupluluk Tartışmaları", **Bilge Strateji**, Cilt 5, Sayı 8, Bahar 2013. S 70.

³ Yuliya Popova, "Zakonnaya naslednitsa: kak Rossiya zanyala mesto SSSR v Sovbeze OON", *RT*, 24.12.2016. <https://ru.rt.com/7dvt> . (12.12.2017). (Попова Юлия, Законная наследница: как Россия заняла место СССР в Совбезе ООН).

⁴ Michael Mcfaul, "What Are Russian Foreign Policy Objectives?" *Carnegie Endowment for International Peace*, 01.05.1999. <https://carnegieendowment.org/1999/05/01/what-are-russian-foreign-policy-objectives-pub-424> . (12.12.2017).

dâhil olmak üzere küresel güvenlik meselelerine kadar çok taraflı bir işbirliğine varılmıştır.

Putin, 2000 yılında iktidara geldiği zaman Yeltsin döneminde yaşanan ekonomik istikrarsızlık, iç çatışmalar ve silahlı kuvvetlerde olan eksiklikler gibi sıkıntılar devam etmekteydi. Putin zikredilen bu problemleri çözmek için hem iç hem dış politikada önemli adımlar atmıştır. Putin döneminde Rus dış politikasının geleceğini çizen üç yeni belge 2000 yılında yayınlanmıştır. Rusya'nın ulusal güvenlik konseptini açıkladığı belge Ocak ayında,⁵ askeri doktrininin detaylandırıldığı belge Nisan ayında⁶ ve yeni dış politika konseptinin ortaya koyulduğu belge de Haziran ayında kamuoyu ile paylaşılmıştır.⁷ 2000'li yılları izleyen dönemde, petrol fiyatlarının yükselmesiyle petrole bağlı olan Rus ekonomisi de büyümüştür. Rusya, ekonomik kapasitesinin artmasıyla daha da güçlenmiştir. Moskova yönetimi, uluslararası konumunu ve nüfuzunu yeniden arttırmak için dış politikada, daha aktif ve çok yönlü bir tutum izlemiştir. Putin ile beraber Rusya, yeniden bir süper güç olmaya ve küresel düzeydeki etkisini yeniden elde etmeye çabalamıştır. 2000 yılında kabul edilen konseptte Rusya kendisini "büyük güç" olarak tanımlamıştır.⁸ Bu dönemde Rusya bölgesel ve küresel meselelerde ve çatışmaların çözülmesinde kendisini mesul görmüştür. Bundan dolayı uluslararası sistemde çok kutuplu bir düzeni savunarak küresel ölçekte davranış ve hamlelerde bulunmuştur. Rusya'nın çok kutuplu modeli savunması, 2007 yılında Putin'in Münih Güvenlik Konferansı'ndaki konuşmasında açıkça anlaşılmaktadır. Putin o konuşmasında tek kutuplu dünya düzeyini şu şekilde reddetmiştir: "Günümüz dünyasında, tek kutuplu dünyanın kabul edilemez olmasının yanı sıra, aynı zamanda imkânsız olduğu kanaatindeyim."⁹

⁵ Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federatsii ot 10.01.2000 g. № 24, O Kontseptsii natsionalnoy bezopasnosti Rossiyskoy Federatsii, *Kremlin*, 10.01.2000. <http://kremlin.ru/acts/bank/14927> . (03.12.2017). (Указ Президента Российской Федерации от 10.01.2000 г. № 24. О Концепции национальной безопасности Российской Федерации).

⁶ Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federatsii ot 21.04.2000 g. № 706 Ob utverzhenii Voyennoy doktriny Rossiyskoy Federatsii, *Kremlin*, 21.04.2000. <http://kremlin.ru/acts/bank/15386> . (03.12.2017). (Указ Президента Российской Федерации от 21.04.2000 г. № 706 Об утверждении Военной доктрины Российской Федерации).

⁷ Prezident utverdil Kontseptsuyu vneshney politiki Rossiyskoy Federatsii, *Kremlin*, 30.06.2000. <http://kremlin.ru/events/president/news/38673> . (03.12.2017). (Президент утвердил Концепцию внешней политики Российской Федерации).

⁸ Kontseptsiya vneshney politiki Rossiyskoy Federatsii, *Nezavisimoy Gazety*, 11.07.2000. http://www.ng.ru/world/2000-07-11/1_concept.html . (03.12.2017). (Концепция внешней политики Российской Федерации, Независимой Газеты).

⁹ Vystupleniye i diskussiya na Myunkhenskoй konferentsii po voprosam politiki bezopasnosti, *Kremlin*, 10.02.2007. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> . (03.12.2017). (Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности).

Rusya ile Batı arasındaki ilişkilerin bugünkü gergin duruma gelmesindeki en önemli gelişme noktası da Putin'in iktidara gelmesidir. 2002 yılında ABD'nin "Anti Balistik Füze Antlaşmasını tek taraflı feshetmesi,¹⁰ NATO'nun doğuya doğru genişlemesi ve Amerika'nın küresel teröre karşı mücadelesinde Orta Asya ve Ortadoğu'da tek taraflı davranışları ve askeri üsler elde etmesi, Rusya'nın Batı'ya yönelik politikasının açık ve beyan edilmiş güvensizliğe dönüşmesine sebep olmuştur. Rusya, ABD'nin demokratikleşme girişimindeki başarısızlığına vurgu yaparak anti-Amerikan pozisyonunu açık olarak belirtmeye başlamıştır. Bunu 2007 yılında Rusya Devlet Başkanı Putin'in Münih konuşmasında görmek mümkündür: "...Uluslararası hukukun temel ilkelerinin ihmalin arttığını görmekteyiz... ABD her alanda ulusal sınırlarını aşmış ve ekonomik, politik ve insani alanlarda diğer devletlere dayatılmıştır. Peki, bunu kim ister?"¹¹ Rusya ayrıca küresel meselelerin BM merkezli çerçevede çözülmesini savunmuştur. Rusya, ABD'ye karşı politikalarında enerji pazarının en büyük ihracatçısı olması, nükleer güç ve BMGK'ya daimi üyesi olmasını avantaj olarak kullanmıştır.

Rus dış politikasındaki en önemli gelişmeler 2008 yılında Gürcistan'la girdiği beş günlük savaş ile olmuştur. Rusya sınırında "Yakın Çevre" diye adlandırılan önemli bir bölgede ortaya çıkan çatışmaya müdahalesi Rusya'yı dış politikada önemli sorunlarla karşı karşıya getirmiştir. Bu savaş sonucunda Batı ile Rusya arasındaki soğukluk daha da derinleşmiştir. Putin'in bu dönemde izlediği dış politika Aleksandr Dugin'in de adlandırdığı gibi "Avrasyacılık" ve "Vatanseverlik" kavramından oluşan Batı karşıtı bir politika olmuştur.¹² Rusya, dış politikasında "Avrasyacılık" ilkesine dayanarak hem kendi gölgesindeki hem de küresel alandaki etkinliğini artırmasıyla tekrar büyük güç olma hayâlini canlandırmıştır. Şöyle ki Rusya, Temmuz 2008'de kabul edilen Rus dış politika konseptinde kendisini "En Büyük Avrasya Gücü" olarak tanımlamıştır.¹³

¹⁰ A.S Butorov, "Unilateral US Withdrawal from the ABM Treaty of 1972 and its Global Consequences", **Vestnik RUDN. International Relations**, Vol. 16, No. 1, March 2016. P 162.

¹¹ Vystupleniye i diskussiya na Myunkhenskoy konferentsii po voprosam politiki bezopasnosti, *Kremlin*, 10.02.2007.

¹² Aleksandr Dugin, "Geopolitika Rossii ot Bolotnoy do Trampa", *IZBORSKIY KLUB*, 02.06.2017, <https://izborsk-club.ru/13432>. (11.12.2017). (Александр Дугин, Геополитика России от Болотной до Трампа, ИЗБОРСКИЙ КЛУБ).

¹³ Kontseptsiya vneshney politiki Rossiyskoy Federatsii *Kremlin*, 15.07.2008. <http://kremlin.ru/acts/news/785> . (11.12.2017). (Концепция внешней политики Российской Федерации).

21. yüzyılın ilk on yılında küresel süreçlerin hızla ivme kazanması, dünya gelişiminde yeni eğilimlerin oluşması ve Arap ayaklanmasıyla değişen dinamiklere yeni bir bakış getirmek üzere Rusya 2013'te yeni dış politika konsepti kabul etmiştir.¹⁴ Daha sonra Suriye krizinin derinleşmesi ve Ukrayna krizi ile gerginleşen Batı-Rusya ilişkileri, Rusya'nın 2016 yılında yeni bir dış politik konsept oluşturmasına sebep olmuştur.¹⁵ Bu belgelerde BMGK ve birçok etkili uluslararası organizasyonun üyesi olan Rusya, kendisinin modern dünyanın sorunlarını çözmesi için etkili bir vazifeye sahip olduğunu açıklamaktadır.¹⁶

Ukrayna krizinin patlak vermesi ve Kırım'ın Rusya'ya ilhakı Batı ile Rusya arasındaki gerilimi zirveye çıkarmıştır. ABD askerlerinin, Rusya'nın sınır ülkelerinde askeri operasyonlara katılması, askerî yardım ve askeri teknik ekiplerini bu ülkelere taşıması Rusya'nın Batı karşıtı politikalarını daha da güçlendirmiştir. Bu yönde Rusya'nın en önemli öncelikleri arasında ABD karşıtı ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi ve NATO'nun Rus sınırlarına doğru genişlemesinin engellenmesi olarak bilinmektedir. Rusya, NATO askeri altyapısının, bir bütün olarak Rus sınırlarına yakınlaştırılmasını, kendi çıkarlarına tehdit olarak algılamaktadır.¹⁷ NATO'nun, Rusya'nın "Yakın Çevre" bölgelerine kadar genişlemesi Moskova'nın güvenlik endişelerini artırmaktadır. Bundan dolayı Rusya ÇHC, Hindistan, Brezilya, Türkiye, İran, Suriye, Venezuela, Bolivya, Nikaragua, Küba, Myanmar ve başka ABD'ye doğrudan düşman olan rejimlerle aktif olarak ekonomik, politik ve askeri ilişkileri geliştirmektedir.¹⁸ Bir nevi ABD'yi dengelemektedir.

Son yıllarda uluslararası arenada Rusya aktif bir role sahip olmak için Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ), Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), BRICS ve G20 gibi uluslararası organizasyonlarla çok taraflı

¹⁴ Kontsepsiya vneshney politiki Rossiyskoy Federatsii, *Mid.ru*, 18-02-2013. http://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6BZ29/content/id/122186 . (12.12.2017). (Концепция внешней политики Российской Федерации).

¹⁵ Kontsepsiya vneshney politiki Rossiyskoy Federatsii, *Kremlin*, 30.11.2016. <http://kremlin.ru/acts/bank/41451> . (12.12.2017). (Концепция внешней политики Российской Федерации).

¹⁶ Kontsepsiya vneshney politiki Rossiyskoy Federatsii, *Kremlin*, 30.11.2016.

¹⁷ Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federatsii ot 31 dekabrya 2015 goda No 683 "O Strategii natsionalnoy bezopasnosti Rossiyskoy Federatsii", *Rossiyskaya Gazeta*, 31.12.2015. <https://rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasnost-site-dok.html> . (15.12.2017). (Указ Президента Российской Федерации от 31 декабря 2015 года N 683 "О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации" Российская Газета).

¹⁸ Aleksey Arbatov, *Voyenno-Politicheskaya Sreda Protivoraketnogo Sotrudnichestva, Moskovskiy Tsentr Karnegi*, 18.01.2012. <http://carnegie.ru/2012/01/18/ru-pub-46755> . (15.12.2017). (Арбатов Алексей, Военно-Политическая Среда Противоракетного Сотрудничества, Московский Центр Карнеги).

formatlarda ekonomik, askeri ve güvenlik iş birliğini geliştirmektedir. Üstelik Batı karşısında bir eksen kurma çabasında yeni teşkilatlar oluşturulması için başlatıcı ve itici bir güç olarak hareket etmiştir.¹⁹ Ayrıca Rusya-Hindistan-Çin üçlüsü arasında askeri ve ekonomik iş birliğini geliştirmek Rusya dış politikasının önemli önceliklerden biri sayılmaktadır.²⁰ Böylece İran'ın da gözlemci üye olduğu ŞİÖ şu anda Rusya, Çin, Hindistan ve Pakistan olmak üzere dört nükleer güç içermektedir.²¹ NATO, doğuya doğru Rus sınırlarına yaklaşırken ŞİÖ, Kuzey Atlantik ittifakına karşı, ağırlıklı olarak bir askeri ittifak olmaya hazırlanması da söz konusudur. Moskova'nın ŞİÖ'nü NATO gibi askeri bloğun prototipi olarak gördüğünü, son zamanlarda bu örgütün zirvelerinde üye olan ülkelerin savunma bakanların da bir araya gelmesi teyit etmektedir. Bunu açık olarak ŞİÖ üyesi ülkelerin savunma bakanlarının 15. toplantısı Çin Savunma Bakanı Wei Fenghe, "savunma alanındaki işbirliği seviyesinin artırılmasının, Şangay İşbirliği Teşkilatı'nın belirlediği ana görevlerden biri olduğunu" ifade etmiştir.²²

Bazı uzmanlar Rusya'nın etkin olarak Ortadoğu'ya dönüşünü, Putin ile beraber olduğunu belirtmektedirler.²³ Şöyle ki 1990'lar döneminde, Rusya'daki ekonomik ve sosyal alanlardaki iç sıkıntılar, Batıya yakınlaşma tavrı, Irak, Suriye, İran gibi büyük müttefiklerin ABD tarafından çevrelenmesi nedeniyle, bir bütün olarak Ortadoğu Rusya'nın öncelikleri arasında gelmemekteydi. Ancak 2000'lerde ABD'nin bölge ülkelerinde demokratik rejimler kurma çabasında başarısız olması, küresel terörün yaygınlaşması Rusya'nın, bölgedeki sahaya inmesine sebep olmuştur. Dünyanın en büyük devleti olan ve sınırları Uzakdoğu, Ortadoğu, Orta Asya ve Doğu Avrupa gibi bölgelere uzanan Rusya, dış politikasında genel olarak çok yönlü davranmıştır. Ancak Putin ile beraber Ortadoğu politikası, Amerika, Avrupa, Çin ve Asya gibi önde gelen ülkelerin politikası arasında yer almıştır.

---

¹⁹ Jean-Sylvestre Mongrenier, "Os Rossiya-Yevraziya protiv Zapada?", 14.06.2012 *InoSMI*, <https://inosmi.ru/politic/20120614/193612597.html> . (20.12.2017). (Жан-Сильвестр Монгрень, Ось Россия-Евразия против Запада?).

²⁰ Kontseptsiya vneshney politiki Rossiyskoy Federatsii, 18-02-2013...

²¹ Indiyu i Pakistan prinyali v SHOS, TASS, 09.06.2017, <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/4326160> . (11.12.2017). (Индию и Пакистан приняли в ШОС).

²² V Kitaye nazvali odnu iz glavnykh zadach SHOS, RIA Novosti, 24.04.2018.

<https://ria.ru/20180424/1519260797.htm> . (24.10.2018). (В Китае назвали одну из главных задач ШОС, РИА Новости).

²³ Sapronova Marina, "Russian-Arab Cooperation Before And After the "Arab Spring", *Vestnik MgiMO-Universiteta, Mezhdunarodnyye Otnosheniya*, Vol. 36, No. 3, 2014. S 31. (Сапронова Марина, Российско-арабское сотрудничество до и после «арабской весны», *Вестник МГИМО-Университета, Международные Отношения*, № 3 (36), 2014. С 31).

Ortadoğu bölgesi, zengin enerji kaynaklarının bulunduğu bir bölge olması nedeniyle dünyanın en önemli jeopolitik bölgelerinden sayılmaktadır. Bu bölge, tarihin her döneminde dünyada nüfuz yaratmak için bölge dışı aktörlerin ilgisini çekmektedir. Putin döneminden başlayarak Rusya'nın kendisini küresel bir güç olarak tanımladığını göz önünde bulundurursak, zengin enerji kaynaklarının bulunduğu, istikrarsızlık ve terör faaliyetlerinin yoğun olduğu bir bölge olması, Ortadoğu'yu, Moskova'nın dış politikasında önemli bir noktaya taşımaktadır. Ayrıca Dugin'in belirttiği gibi Putin dönemi Rus dış politikasının "Avrasyacılık" ilkesine dayalı bir politika olması, Ortadoğu'yu Rusya için önemli kılmıştır.²⁴ Bazı uzmanların belirttiği gibi Kremlin'in, Ortadoğu'daki ana hedefi, dünyanın en istikrarsız bölgelerinden biri olan bu bölgede, önemli bir dış güç olarak çözümcü rolünü arttırmakla beraber Rusya'nın statüsünü yükseltmektir.²⁵ Rusya'nın geleneksel olarak Ortadoğu'daki çıkarları, bölge ülkeleriyle güçlü ilişkiler yaratarak Batı nüfuzunu kısıtlamak, silah ve nükleer enerji pazarında kendi varlığını genişletmektir.²⁶

1.2. İran Dış Politikası

İran'ın Ortadoğu bölgesindeki önde gelen aktörlerden olması, çok önemli stratejik konuma sahip olması ve dünyanın en zengin enerji rezervlerinin bulunduğu bölgede yer alması tarihin her döneminde hem küresel hem bölgesel aktörler tarafından önemli bulunmuştur. İran'ın son dönemlerdeki nükleer programı, Ortadoğu bölgesindeki birden fazla cephede mücadelede bulunması gibi tutumları Tahran yönetimini dış politikada büyük zorluklar ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu ve benzeri nedenler İran'ın dış politikasında sıklıkla krizlerle karşılaşmasına neden olmaktadır. İran'ın dış politikasındaki çıkarları, küresel ve bölgesel aktörlerin çıkarlarıyla çatışmaktadır. Dış politikasındaki ABD karşıtı ve nükleer çalışmalarında ısrarcılığından dolayı uluslararası aktörler tarafından yaklaşık 40 yıldır yaptırım ve ambargolarla çevrelenmektedir.

İran'ın dış politikasındaki radikal ilk değişiklik 1979 yılındaki devrim ile beraber gerçekleşmiştir. Devrim sonrası Humeyni tarafından atılan dini ve devrimci

---

²⁴ Aleksandr Dugin...

²⁵ Dmitriy Trenin, Russia in the Middle East: Moscow's Objectives, Priorities, and Policy Drivers, *Carnegie Moscow Center* 05.04.2016. <https://carnegie.ru/2016/04/05/russia-in-middle-east-moscow-s-objectives-priorities-and-policy-drivers-pub-63244> .(12.12.2017).

²⁶ Dmitriy Trenin, Russia in the Middle East...

temellere dayalı söylemler halâ İran'ın dış politikasının belirleyici unsurlarıdır. İran'da meydana gelen bu devrimin sonucunda kurulan İC hem iç hem dış politikasında kökten değişikliklere neden olmuştur. İç siyasetinde İran, Şii mezhebinin bir İmamet teorisi olan *Velâyet-i Fakih*²⁷ teorisi çerçevesinde Şii mezhebinin kurallarına göre yönetilecektir.²⁸ Dış politikasında ise amaç; kendi himayesi altında “evrensel bir İslam yönetimi (*Ümmet*) yaratmaktır.”²⁹ Aslında İran'da iktidara gelen ve giden cumhurbaşkanları ile birlikte, İran'ın dış politika taktikleri ve aktörleri değişmiştir. Her yeni cumhurbaşkanı döneminde İran'ın dış politikası, değişik meselelere öncelik vermiştir. Ancak 1979 yılından bu güne kadar İran dış politikasında aşırı bir değişiklik olmadığını söyleyebilmekteyiz. İran siyasi sistemi eşsiz bir sistemdir. Bu ülkede son karar dini lider (*Rehber*) tarafından verilmektedir. Dini lider, İran anayasasının 110. maddesine göre ülkede savaş ve barış ilan etmek yetkisi dâhil olmak üzere İran'ın genel politikalarının belirlenmesi gibi çok büyük yetkilere sahiptir.³⁰ Rehber, bakımından İran dış politikasına bakıldığında; devrim sonrası ortaya konulan en önemli dış politika ilkeleri “Devrim İhracı” ve “Ne doğu ne Batı” olarak bilinmektedir.³¹

“*Ne doğu ne Batı*” söylemine göre İran o zamandaki iki kutuplu nizamın hiçbir gücüne bağlı olmadığını ve bağımsız olarak hareket edeceğini ortaya koymuştur. Böylelikle bu anti-empyralist tutumuyla ABD'yi İslam düşmanı “Büyük Şeytan” ilan etmiştir. Ayrıca Tahran'da Amerika büyükelçiliği diplomatlarının rehin alınma meselesi, ABD ile devrimden önce olan müttefikliği sona erdirmiştir.³² Bu konudan çalışmanın ilerleyen sayfalarında yer alacak olan ABD faktörü kısmında detaylı olarak bahsedilecektir.

²⁷ Velâyet-i Fakih nazariyesinin temel dayanak noktası Şii mezhebindeki İmamet inancıdır. Velâyet inancı Şia'nın itikadı açısından temel zeminini oluşturmaktadır. Velâyet kelimesi Arapça hükümet etme “yardım, yaren, muhabbet ve yönetme” gibi manalarda kullanılmaktadır. Şii anlayışında göre 12 İmam ve onlara olan muhabbeti de ifade edebilmektedir. Velâyet-i Fakih İran dini liderliğin tarafından şöyle açıklamaktadır: İnsanlardan adil, fakih, müçtehit ve toplumu yönetme yeteneğe sahip olan birisini 12. İmanın yokluğunda hükümetin başına geçmesi için seçilmesidir. Velâyet-i Fakih devletin en üst mevkiidir.

²⁸ İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, (قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران), İran İslam Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.ir/index.aspx?siteid=1&fkeyid=&siteid=1&pageid=2157> (12.12.2017).

²⁹ Nasır Kashef Asl, “Bir İslam Cumhuriyeti Dış Politikasının Oluşumunu Etkileyen Etmenler: Bir İranlı Görüşü”, Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (Ed.), **Ortadoğu Siyasetinde İran**, 1. Baskı, Barış Kitabevi Ankara 2011. S 143.

³⁰ İran İslam Cumhuriyeti Anayasası...

³¹ Nasser KASHEF ASL, “1979 Sonrası İran'ın Orta Doğu Politikası ve Bölge Ülkeleri İle İlişkileri”, (**Doktora Tezi**), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009. S 38.

³² Salroze çate rabitei İran ve Amerika, **Fars News**, 09.04.2014, (سالروز قطع رابطه ایران و آمریکا). <http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=13930120000247> . (13.12.2017).

Tahran, “*Devrim İhracı*” ilkesine dayanarak dış politikasında, devletler yerine halklar ve örgütlerle yakın ilişkiler kurarak, başta Şii gruplar olmak üzere tüm İslamcı grupları desteklemiştir. Devrimden sonra tasarlanan İİC anayasasının başlangıcında belirtildiği gibi “İran Devrim Hareketi ezilenlerin ezenlere karşı bir zaferidir... Bu devrimin devamı ülke içinde ve dışında sağlanmalıdır.”³³ Bu noktaya dayanarak ezilenleri olarak nitelediği azınlıkları ezenlere karşı olan mücadelesinde hep ezilenlerin yanında durmayı hedeflemiştir. İran, Ortadoğu’da ve diğer bölgelerde faaliyet gösteren Hizbullah, Bahreyn Şiileri, Suudi’de Şarkiye’deki Şiiler, Yemen’de Husiler ve bölgedeki kendi kimliğine yakın oluşumlara ya da Hamas gibi diğer İslami gruplara doğrudan destek sağlamaktadır.

Böylece İran, Fars kimliğine sahip olan ve çoğunlukla Sünni olan bölge ülkelerinin tersine Şii mezhebine sahip olması, İran’ı bölgede yalnız hale getirmiştir. Üstüne devrimci politikalar benimsemesi, Amerika ve İsrail’e ölüm çağrısında bulunması bölgesel ve küresel düzeyde zorluklarla karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. Bundan dolayıdır ki ABD İran’ı ve onun İslamcı politikasını kendi Ortadoğu politikaları açısından büyük bir tehdit olarak görmektedir ve bu güne kadar gelmiş olan Amerikan yönetimlerinin hem cumhuriyetçi hem de demokratik kanadı İran’a karşı kapsamlı yaptırımlar uygulamıştır.³⁴

Ortadoğu’da 2011 yılından sonra yaşanan gelişmeler Ortadoğu ve Kuzey Afrika’nın siyasi ve güvenlik düzenlemelerinin değiştirilmesine sebep olmuştur. Tunus ile başlayan Arap dünyasındaki ayaklanmalar dalgası, bölgedeki siyasi aktörlerin dış politikalarını etkilediği gibi İran’ın dış politikasını da etkilemiştir. Bölgede yaşanan gelişmeler, aynı zamanda İran’ın dış politikası için çeşitli fırsatlar ve zorluklar getirmiştir. Batı tarafından “Arap Baharı” diye adlandırılan bu halk ayaklanmaları İran tarafından “İslami Uyanış” olarak anılmıştır.³⁵ Aslında İran’ın kendisi dini bir devrim sonucunda kurulmuştur. O zamandan bu güne kadar gelen dini inançlar üzerindeki etkisi ve devrimci söylemler içeren hareketleri destek vermiştir. İran kendi jeopolitik ve jeo-stratejik konumunu göz önüne alarak etkin bir rol oynamak için ve bu gelişmelerden

³³ Muhammed Mehdi Yaghoobi, “Identity Analysis of Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran”, **Journal of Foreign Policy**, Vol. 25, No 1, Autumn 2011. P 14.

³⁴ Kemal İnat, “ABD-İran İlişkilerinin Ortadoğu ve Türkiye’ye Etkileri”, **SETA Perspektif**, Sayı: 85, Aralık 2014. S 5.

³⁵ Seyyed Ali Nejat, “The Iranian Foreign Policy Approach to the New Developments in the Middle East”, **Quarterly Journal of Politics**, First Year, No. 4. Winter 2014. P 64.

en iyi şekilde yararlanmak için aktif politikalar izlemiştir. Arap ülkelerinde Suriye hariç ayaklanan halkların destekçisi olmuş ve yaşanan bu gelişmeleri İran İslam Devrimin yansımaları olarak algılamıştır.³⁶

Bazı uzmanlar İran'ın dış politikasının temel amacının Ortadoğu'daki iktidar yapısında kökten bir değişim getirmesinin peşinde olduğu tezini savunmaktalar.³⁷ Aslında İran dış politikasının bugüne gelme sürecine bakıldığında İslam devriminden bugüne kadar İran dış politikasında bu isteğin hep var olduğu görülmektedir. İran'ın dış politikası tam anlamıyla dünyanın tüm bölgelerine yönelmektedir ancak öncelikleri Ortadoğu bölgesi ve özellikle komşu ülkelerdir. Aslında etkin bölgesel bir güç olan İran için Ortadoğu bölgesi, dış politikası açısından hep önemli ve öncelikli olarak kalmıştır.³⁸ Çoğu Ortadoğu uzmanları tarafından İran'ın çabasının bölgedeki askeri, politik, ekonomik ve tüm bölgede liderliği elde etmeyi amaçladığını iddia etmektedir.³⁹ Bu durum İran için bu hedef vazgeçilmez bir hedeftir. İran, dış politikasındaki bu amacını uygulamak için bölgedeki siyasî ve askerî gruplara destek vermek, nükleer bir güç olmak için çabalamak, kendi askerî ve savunma yeteneklerini geliştirmek gibi çeşitli araçları ve enstrümanları kullanmaktadır.

İran liderliği, nükleer faaliyetlerini bombalamakla tehdit eden ABD, İsrail ve bölgedeki terör örgütleri kendi dış politikası açısından önemli tehdit olarak görmektedir. İranlı yetkililer hep ABD'nin Basra Körfezi bölgesinde ve diğer İran çevresindeki ülkelerde askeri varlığının, İran'a saldırma niyetinde olduğunun işareti olarak algılamaktadır.⁴⁰ Dolayısıyla Batı tarafından Tahran'a yönelik siyasi baskı sert olunca, İran dış politikası; "Doğu'ya Bakış" ilkesine dayanarak önemli odak noktalarından olan

³⁶ Ali Nejat, s 62.

³⁷ Anoush Ehteshami, "Iran's Foreign Policy after the Election of Hassan Rouhani", **Global Policy Journal** 08.01.2014. <http://www.globalpolicyjournal.com/blog/08/01/2014/iran%E2%80%99s-foreign-policy-after-election-hassan-rouhani> . (20.12.2017).

³⁸ Syasete iran dar khawarmyaneh difa az amniyat darunza mukhalifat ba dakhilate khareji, **İRNA**, 21.01.2015, <http://www.irna.ir/fa/News/81473257> . (11.12.2017). (سیاست ایران در خاورمیانه؛ دفاع از امنیت درون زاء مخالفت با دخالت خارجی).

³⁹ Sazhin Vladimir, Bondar' YU. M. "Voyennaya moshch' Islamskoy Respubliki Iran", Moskva Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, 2014. S 183. (Сажин В.И. Бондарь Ю.М. Военная мощь Исламской Республики Иран, Москва Издательство Московского университета, 2014 С 183.)

⁴⁰ Erik Slavin, Iran emphasizes nuclear reconciliation, criticizes US military posture in Persian Gulf, **Stars and Stripes**, 05.03.2014. <https://www.stripes.com/news/iran-emphasizes-nuclear-reconciliation-criticizes-us-military-posture-in-persian-gulf-1.271204.11.03.2018>. (25.12.2017).

Rusya ve Çin gibi küresel güçlerle birlikte ABD ve AB'nin Ortadoğu politikalarını dengeleme üzerine kurulu bir yönelim belirlemiştir.⁴¹

Batı, İran'ı bir yandan Ortadoğu ülkelerinde yaşanan bu gelişmelerde iç işlerine karışmakla ve bölgedeki terör gruplarına destek vermekle suçlarken diğer yandan İran'ın nükleer programını zenginleştirmesine karşı çıkararak bu ülkeye yönelik sert yaptırımlar uygulama kararı almıştır.⁴² Böylelikle uzun süre devam eden ekonomik yaptırımlar İran ekonomisi için ciddi sonuçlar doğurmuş ve bu ekonomik sıkıntılar İran'ın "gerilimi azaltma" söylemini dış politikasının merkezine getirmesine neden olmuştur.⁴³ İran dış politikasında son dönemlerde; aktif diplomasi, gerginliğin hafifletilmesi, akılcılık stratejisi, güven yaratma ve başta komşu ülkeler olmak üzere dünya devletleriyle ilişkilerini geliştirme gibi ılımlı bir takım politikalar söz konusu olmuştur. Nitekim Temmuz 2015 yılında İran ile 5+1 arasında anlaşılan Ortak Kapsamlı Eylem Planı'nı anlaşması ve 2016 yılında Tahran'dan yaptırımların kaldırılması Batı ile ilişkileri dâhil olmak üzere tüm dünya ülkeleriyle yeni ilişkiler yaratması açısından İran dış politikasında bir dönüm noktası olmuştur. Ancak ABD'de Donald Trump'ın başkan seçilmesiyle birlikte İran ile özellikle ABD arasındaki ilişkilerde yeniden gerginlik yaşanmaya başlamıştır. Bu dönemde Batı ülkeleri İran'a karşı bir blok halinde hareket etmezken, bazı Avrupa ülkeleri ve Türkiye Trump'ın İran politikasına yönelik eleştiriler getirmişlerdir.

1.3. Rusya İran Arasındaki Diplomatik İlişkiler

Rusya ile İran arasında geçmişi uzun yıllara dayanan kimi zaman gerginlik bazen de dostluk çerçevesinde gelişen ilişkiler mevcuttur. Savaşlardan başlayarak politik, ekonomik, askeri ve kültürel işbirliğine kadar zengin bir ilişki mirasına sahiptir. Her ne kadar iki ülke arasında toplumsal, kültürel ve dini anlamda farklılıklar bulunsa da İran ve Rusya birbirleriyle ilişkilerinde güçlü bir geleneğe sahip olagelmüşlerdir. Rusya, "Slav kökenli" Avrupa soyundan bir ülke iken İran, "Fars kökenli" ve Asya soyundandır. İdeolojik bakımdan da birbirine karşıt ideolojiye sahiplerdir. Eski

⁴¹ Ali Adami, "Rahborde negah be shargh dar siyaseti Cumhurii İslamii İran: didegahha, zaminha ve forsatha", *fasl namaye motaleate siyasi*, sale 2 shomarei 4, behar 1389 (2010). S 104. (انمي علي، راهبرد نگاه به شرق در سياست خارجي (جمهوري اسلامي ايران: دیدگاه ها، زمینه ها و فرصت ها، مطالعات سياسي، دوره 2، شماره 7، بهار 1389 ص 104).

⁴² Zachary Laub, International Sanctions on Iran, *Council Foreign Relations*, July 15, 2015, <https://www.cfr.org/background/international-sanctions-iran>. 14.12.2017.

⁴³ Malektaj Khosravi, "Iran's Foreign Policy Approach towards Middle East Regional Order and Security under 11th Government." *Political Science and International Relations Journal*, Vol. 10, No. 39, Fall 2017. P 49.

komünist SSCB'nin varisi olan Rusya laik ve demokratik bir devlet olup, halkın çoğunluğunu Hristiyan inancına ve ateizm görüşüne sahip olan bir toplum oluşturmaktadır. İran ise İslam inancı ve Şii ideolojiye dayalı "Velayet-i Fakih" yönetimi ile yönetilen bir devlettir. Ülke nüfusunun çoğunluğu 12 İmam inancına sahiptir. Daha önemli olan bir detay ise Rusya ve İran dünyanın en büyük doğalgaz üreticileri konumundadır. Buradan hareketle iki ülke arasında küresel enerji piyasasında ciddi öneme sahip bir rekabet de mevcuttur. Belki de bu rekabetin etkisiyle iki ülke arasında yakın geçmişte gerginlikler yaşanmıştır.

İran'da 1979 yılındaki İslam devriminden sonra Humeyni "... Amerika İngiltere'den kötü, İngiltere Amerika'dan daha kötü, Sovyetler Birliği bu ikisinden daha kötü..."⁴⁴ ifadeleriyle bu küresel güçler karşı tutumunu ortaya koymuştur. Ayrıca Humeyni 1979 yılında Sovyet askerlerinin Afganistan'a girmesiyle SSCB'ye karşı cihat çağrısında bulunmuştur.⁴⁵ İki devlet arasındaki gerginlik, Irak-İran savaşında Sovyetlerin Irak rejimine destek vermesiyle daha da kötüleşmiştir. Dolayısıyla İran bir süre için SSCB ile ilişkilerinden uzak durmuştur.

İran-İrak savaşın sona ermesiyle beraber iki ülke arasındaki ilişkiler gelişmeye başlamıştır. İran dini lideri Humeyni'nin, 1989'un ilk günlerinde Gorbaçov'a gönderdiği mektup, ikili ilişkilerin gelişmesi için yeni fırsatlar doğurmuştur.⁴⁶ Devrim sonrası uluslararası düzeyde İran, ABD ile olan gergin ilişkisi, bölgesel düzeyde ise Arap ülkeleriyle ideolojik çatışmaları, devrim ihraç politikası, İran'ı hem bölgesel hem küresel düzeyde yalnızlığa itmiştir. Böylece 90'lara dek Tahran, gerek Amerikalı politikalara karşı koymak için gerekse bölge aktörleri arasındaki mücadelede aktif olmak için küresel ve bölgesel güçler arasında kullanabilecek bir bağlantıya ihtiyaç duymuştur. Böyle bir arayışla baktığı ilk yer, kendisini ilk olarak tanıyan ve Batı blokuyla rekabette olan SSCB/Rusya olmuştur. Rus-İran ilişkisinin bugüne gelmesine zemin sağlayan dönüm noktası, 1989'da İran meclis başkanı Rafsancani'nin Moskova

⁴⁴ Bazkhani farimayshate imam khamyny dirabarahe amreka, *Fars News*, 10.06.2016, <https://www.farsnews.com/news/13950321000570/>. (05.03.2018). (بازخوانی فرمایشات امام خمینی درباره آمریکا).

⁴⁵ Didgahe imam khomeyni darbarehi mardom afghanistan, *Fars News*, 04.06.2017 <http://af.farsnews.com/culture/news/13960314000364>. (05.03.2018). (دیدگاه امام خمینی (ره) درباره مردم افغانستان).

⁴⁶ Jahangir Karimi, "negahe be payame imam khomeyni be gorbachov va vakuneshha va tahllehai an pas az se dahe". The Institute for Iran-Eurasia Studies. December 11, 2016. Archive 9515. (جهانگیر کریمی "نگاهی به پیام امام خمینی به (گورباچف؛ واکنش ها و تحلیل ها", ایراس. دی ماه 1395

ziyaretinde ekonomik ve askeri işbirliği dâhil olmak üzere çeşitli konularda hazırlanan uzun vadeli bir anlaşmanın imzalanmasıyla olmuştur.⁴⁷

SSCB dağıldıktan sonra dünya düzeyindeki değişikliklerle iki devlet için ortak çıkar ve ortak tehditler ortaya çıkmıştır. Ayrıca Rafsancani ile başlayan iki ülke arasındaki görüşmeleri, devlet adamlarının sık sık yaptığı temaslar ile güçlendirilmiştir. 90'larda Sovyetlerin parçalanmasından sonra büyük toprak kaybına uğrayan Rusya, yeni sınırları boyunca düşmanlarının etkisine karşı yeni müttefiklere ihtiyaç duymuştur. İran, Türkiye'nin tersine Orta Asya'daki bağımsızlığını yeni kazanan cumhuriyetlere nüfuz etmesinde Rusya'ya öncelik tanımıştır. Rusya ise hem bu bölgede ABD ve Türkiye'nin nüfuzun önüne almak için, hem de Kafkasya ve Afganistan'daki çatışmalarını dindirmek için İran ile bölgesel düzeyde iş birliğine girmiştir.⁴⁸ Örneğin Tacikistan iç savaşında (1992-1997) taraf olan İslami Rönesans Partisi, İran'dan destek almaları ve bu örgütün bazı liderlerinin savaş sırasında İran'a sığınmasıyla Rusya, İran'ı çatışmaların diplomatik yolla çözülmesi için gerekli görmüştür.⁴⁹ Bu çatışmaların çözümü, ikili arasındaki siyasi ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Böylece Rus-İran ilişkisi bu dönemde ikilik seviyesinden bölgesel seviyelere kadar ilerleyen bir işbirliği niteliğine sahip olmuştur. Bu dönemde ikili seviyede siyasi, ekonomik ve askeri alanların yanında Moskova ile Tahran arasında nükleer alanda işbirliği fırsatı ortaya çıkmıştır. Rusya, 1992 yılında İran ile nükleer işbirliği sözleşmesini imzalayarak Ocak 1995'te Buşehr nükleer santralının inşasını tamamlamayı üstlenmiştir.⁵⁰ 1996'nın başlarında, Doğu Bilimleri uzmanı Sergey Primakov'un Rusya Dışişleri Bakanı olması, Rus dış politikasında bir Doğu yönelimi ortaya çıkarmıştır. Primakov çok kutuplu bir dünya düzeyini savunarak Rus dış politikasını "Avrasyacılık" ilkesiyle BDT ülkeleri,

---

⁴⁷ Jahangir Karimi, "Iran-Russia Strategic Partnership at the New Stage: What Could We Propose to Each Other?" Igor Ivanov (Ed.). **Russia-Iran Partnership: An Overview and Prospects for the Future**, 9-29. Moscow, Russian International Affairs Council and Institute for Iran-Eurasia Studies, 2017. P 28.

⁴⁸ Filin Nikita and Lana Ravandi-Fadai and Burova A. "An overview of contemporary Russian-Iranian Relations", **Vestnik RUDN. International Relations**, Vol. 16, No. 4. 2016. P 679.

⁴⁹ Amir Ahmadiyan Behram, "tahrان - dushanbe az diroz ta emroz", Ettelaat, 13.08.2017. (بهرام امير احمدیان، روابط تهران - دوشنبه؛ از دیروز تا امروز، اطلاعات، ۲۲ مرداد ۱۳۹۶).

⁵⁰ Yadernaya programma Irana *RIA-Novosti*, 16.01.2017, (Ядерная программа Ирана). <https://ria.ru/spravka/20170116/1485682992.html>. (02.03.2018).

Doğu ve Ortadoğu ülkeleri ile olan ilişkilerini geliştirmeye yönelmiştir.⁵¹ Rusya'nın bu dönemdeki Ortadoğu politikasında İran, en önemli ortaklardan olmuştur.

Putin'in başkan seçilmesiyle İran-Rus ilişkileri önemli derecede ilerlemiştir. İki ülke, arasındaki ekonomik ticari ilişkilerini ve nükleer konusunda devam eden işbirliklerini daha da artırmışlardır. Putin ile Muhammed Hatemi'nin 2000'de New York'ta görüşmesi, ikilinin arasındaki ilişkilerin gelecekte gelişeceğinin sinyalinin vermiştir.⁵² Nitekim Rusya-İran ilişkilerinin gelişmesindeki en önemli olaylardan biri, İslam Devriminden sonra ilk defa İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi'nin Mart 2001'de Moskova'ya resmi ziyaretidir. Bu ziyaret Rusya-İran ilişkilerinde yeni bir sayfa açmıştır.⁵³ Bu ziyaret sırasında taraflar, ilişkilerinin temel prensipleri ve işbirliği ilkeleri anlaşmalarına imza atmışlardır. Böylece Rusya'nın desteğiyle İran, Temmuz 2005'te Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nda gözlemci statüsünü kazanmıştır.⁵⁴ Daha sonra Putin'in 2007'de Hazar Havuzu ülkeleri zirvesinin ikinci toplantısı için İran'a ziyareti gerçekleşmiştir.⁵⁵ Bu ziyaret sırasında taraflar, Hazar Denizi'nin sadece % 14'ünü kontrol eden İran ile 1921 ve 1940 yıllarında Rus-İran arasındaki anlaşmalara dayanarak Hazar Denizi'nin ortak kullanımında anlaşmışlardır. Öte yandan ABD ve İsrail daimi saldırı tehditlerine maruz kalan İran, Hazar ülkelerinin kendi topraklarına yapılacak olan üçüncü ülkelerin saldırılarına izin vermeme taahhüdünü almıştır.⁵⁶ Nitekim 2010 yılında nükleer programı nedeniyle İran'a karşı uygulanan yaptırımlara Rusya'nın da katılması, İran'ın hayal kırıklığına uğramasına neden olsa da Arap ayaklanmalarıyla başlayan Suriye krizi, İran ve Rusya'yı Ortadoğu'da aynı cephede saf tutmalarına itmiştir. Ayrıca

---

⁵¹ Kulagin V.M., "World in the 21st Century: Multiple Balance of Forces or Global Pax Democratic?" Tatiana A. Shakleina, (Ed.). **Foreign Policy and National Security of Contemporary Russia (1991-2002)**, Pp 145-161. Anthology, Vol. I, Moscow 2002. P 150.

⁵² Vladimir Putin vstretilsya s Prezidentom Irana Seyyedom Mokhammadom Khatami, *Kremlin* 07.09.2000. <http://kremlin.ru/events/president/news/39140> . (15.02.2018). (Владимир Путин встретился с Президентом Ирана Сейедом Мохаммадом Хатами).

⁵³ Vladimir Putin vstretilsya s Prezidentom Irana Seyyedom Mokhammadom Khatami, *Kremlin*, 12.03.2001, <http://kremlin.ru/events/president/news/40766> . (15.02.2018). (Владимир Путин встретился с Президентом Ирана Сейедом Мохаммадом Хатами).

⁵⁴ Iran poluchil status nablyudatelya pri Shankhayskoy organizatsii sotrudnichestva, *İRAN*, 07.06.2005. (Иран получил статус наблюдателя при Шанхайской организации сотрудничества). http://www.iran.ru/news/politics/30620/Iran_poluchil_status_nablyudatelya_pri_Shanhayskoy_organizatsii_sotrudnichestva . (15.02.2018).

⁵⁵ Vladimir Putin prinyal uchastie vo Vtorom Kaspiyskom sammite, *Kremlin*, 16.10.2007, <http://kremlin.ru/events/president/news/43000> . (15.02.2018). (Владимир Путин принял участие во Втором Каспийском саммите).

⁵⁶ Sergey Druzhilovskiy, "Rossiysko-iranskiye otnosheniya posle sozdaniya Islamskoy Respubliki Irana", Elena Dunaeva i Vladimir Sazhin, (ed.). **Rossiysko-iranskiye otnosheniya: Problemy i perspektivy**, s 25-35. Institut vostokovedeniya RAN, Moskva, 2015. S 27. (Дружиловский С.Б. Российско-иранские отношения после создания Исламской Республики Ирана, Е.В. Дунаевой, В.И. Сажина (Ред.). Российско-иранские отношения: Проблемы и перспективы, с 25-35. Институт востоковедения РАН, Москва, 2015. С27.).

2014'te Ukrayna krizi, Kırım'ın Rusya'ya dâhil edilmesi, ABD ve AB ülkelerinin Rusya'ya karşı yaptırımlar uygulamasına neden olmuştur.⁵⁷ Bu durum uzun zamandır nükleer programı nedeniyle yaptırımlara maruz kalan İran ile daha yakın olması için Rusya'ya büyük bir avantaj sağlamıştır. İranlı uzmanların belirttiği gibi “Moskova, tarihin her döneminde Tahran'ın nüfuzu etkin olduğu zamanlarda ya da Rus hükümetinin zayıf olduğu zamanlarda, İran'la işbirliğine varma yönünde daha istekli olmuştur.”⁵⁸

Ayrıca Rusya'nın Eylül 2015 yılında Suriye'ye düzenlediği hava saldırısında İran Rusya'ya memnuniyetle destek vermiştir. Daha sonra 23 Kasım 2015'te Putin “Gaz İhraç Eden Ülkeler Forumu Zirvesi” ne katılmak üzere İran'ı ziyaret etmiştir.⁵⁹ Bu ziyaret sırasında Rus devlet başkanı Suriye'deki operasyonlar konusunda ve İran ile ortaklık hakkında şöyle konuşmuştur: “Bütün operasyonlar tabii ki İranlı ortaklarımızla anlaşarak yapılmaktadır. Bence onlar katılmadıkları halde, imkânsız olacağını düşünüyorum.”

İran'ın nükleer programının "P5+1" grubuyla yaptığı müzakerelerin tamamlanmasının ardından ve yaptırımların kaldırılmasından sonra İran'ın Batı ile ilişkilerini geliştirme korkusu Rusya'yı İran'a daha yakın kılmıştır. Bazı uzmanlara göre Rusya İran'ı hem bir ortak hem de pazar olarak görmektedir.⁶⁰ Dolayısıyla yaptırımların kalkmasıyla İran ve AB ülkeleri arasında iş birliği fırsatının ortaya çıkması, Rusya'yı, daha çok rekabet istemediği için İran'a daha yakın kılmaktadır. Rus-İran siyasi diyalogundan, iki ülkenin küresel ve bölgesel gündem konularındaki tutumlarının benzer olduğu ortaya çıkmıştır. Özellikle de tek kutuplu bir dünya düzenine karşı olmaları, BM'nin uluslararası ilişkilerdeki rolünün güçlendirilmesi, ABD'ye karşı birlikte olmak, NATO'nun genişlemesine karşı olmak ve Ortadoğu, Orta Asya, Afganistan'daki radikal terör örgütleriyle savaşmak, iki ülkeyi bir arada tutan konulardandır.

⁵⁷ Nikolay Kozhanov, “Understanding the Revitalization of Russian-Iranian Relations”, **Carnegie Moscow Center**, May 2015. P 11.

⁵⁸ International Institute for Caspian Sea Studies. “Iran-Russia relations, Cooperation in post neighborhood period.” **Journal of Central Asian and Caucasian Studies**, Vol. 14. No. 61. Spring 2009. P4.

⁵⁹ Rossiysko-iranskiye peregovory, *Kremlin*, 23.11.2015, <http://kremlin.ru/events/president/news/50770> . (14.01.2018). (Российско-иранские переговоры).

⁶⁰ Jahangir Karimi “iran ve rusiya: motahedane sharghe ya tahdedi janobi?” **Faslnamaye bainalmilali revabete khareji**. sal duvum, shomarei sevum, payiz 1389 (2010). S 184. (جهانگیر کریمی. ایران و روسیه: متحد شرقی یا تهدید جنوبی؟) . (فصلنامه بینالمللی روابط خارجی، سال دوم، شماره سوم، پاییز 1389، صص 171-199).

BÖLÜM 2: RUSYA-İRAN ASKERİ KAPASİTELERİ

2.1. Rusya'nın Askeri Yapısı

Rusya Federasyonu silahlı kuvvetleri eski SSCB'nin silahlı kuvvetlerine dayanarak 7 Mayıs 1992 tarihinde kurulmuştur.⁶¹ RF silahlı kuvvetlerinin genel liderliği “Yüce Başkomutan” olarak isimlendirilen devlet başkanının elindedir. Bu husus Rusya Federasyonu Anayasasının 4. kısmının, 87. Maddesi'nde açıkça belirtilmiştir. ⁶² Rusya anayasasının adı geçen maddesine göre Yüce Başkomutan; ordu ve filo konseptlerinin onayı, yüksek askeri komutayı görevlendirme, ülkeye saldırı durumunda savaş ilan etme yetkisi, silahlı kuvvetlerin askeri operasyonlar yürütmesi için emretme yetkisi gibi yetkilere sahiptir. Şu anda RF devlet başkanlığını ve yüce başkomutanlığını Vladimir Putin üstlenmektedir.

RF silahlı kuvvetlerinin doğrudan önderliği, Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı tarafından yönetilmektedir. Savunma Bakanlığı, RF'nin Silahlı Kuvvetler konusundaki politikasını, en yüksek devlet gücü organlarının kararlarına uygun olarak hayata geçirmektedir. Ayrıca RF'nin diğer federallerin yürütme organlarının savunma meseleleri üzerindeki faaliyetlerini koordine etmektedir.⁶³ Genelkurmay Başkanlığı, askeri yönetim olarak savunma bakanlığının merkezi organı ve RF silahlı kuvvetlerinin ana yönetim organıdır. Diğer birliklerin, askerî oluşumların ve savunma görevlerinin yerine getirilmesi için organların faaliyetlerini koordine etmektedir. Ayrıca uluslararası askeri operasyonlara katılım ve başka ülkelerle askerî iş birliğini kontrol etme görevlerine sahiptir.⁶⁴

RF Silahlı Kuvvetleri, savunma bakanlığına bağlı olarak beş kuvvet türünden oluşmaktadır: Kara kuvvetleri, Hava Uzay Kuvvetleri, Deniz Kuvvetleri, Stratejik Füze Kuvvetleri, Hava İndirme Kuvvetleri. RF askeri yönetim kurulu ise (Voyennyje okrug) “Bati”, “Güney”, “Doğu”, “Orta” ve “Kuzey Filosu” gibi askeri bölgelere

⁶¹ Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federatsii № 466, Kremlin, 07.05.1992, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/1279> . (02.03.2018). (Указ Президента Российской Федерации от 07.05.1992 г. № 466).

⁶² Konstitutsiya Rossiyskoy Federatsii, Ofitsial'noye Izdaniye. **Yuridicheskaya literatura**, Moskva 2009. S 37. (Конституция Российской Федерации Официальное Издание Юридическая литература Москва 2009 с 37.).

⁶³ Polnomochiya Minoborony Rossii, **Ministerstva oborony Rossiyskoy Federatsii**, <https://structure.mil.ru/mission/credentials.htm> . (15.02.2018). (Полномочия Минобороны России).

⁶⁴ Generalnyy shtab Vooruzhennykh Sil Rossiyskoy Federatsii, Voyennoy akademii General'nogo shtaba Vooruzhennykh Sil Rossiyskoy Federatsii, **Ministerstva oborony Rossiyskoy Federatsii**, <http://encyclopedia.mil.ru/encyclopedia/history/more.htm?id=11592868@cmsArticle> . (03.03.2018).

ayrılmaktadır.⁶⁵ Ayrıca RF'nin yurtdışında da bazı askeri üsleri bulunmaktadır. Örneğin: Ermenistan - 102. Rus askeri üssü Gümrü 'de; Beyaz Rusya, Kazakistan - Baykonur, Kırgızistan - Kant, Suriye Tartus, Hmeymim, Tacikistan 201. askeri üssü; Abhazya, Güney Osetya, Moldova.⁶⁶ Üstelik RIA-Novosti'nin aktardığına göre Rus Savunma Bakanı Sergey Şoygu Rusya'nın yurt dışındaki üs sayısını artırma niyetinde olduğunu ve Vietnam, Küba, Venezuela, Nikaragua, Seyşeller ve Singapur gibi ülkelerle müzakereler içinde olduğunu belirtmiştir.⁶⁷

2.2. Rusya'nın Savunma Politikası

Soğuk Savaş döneminde ABD ile birlikte süper güç statüsünü paylaşan Rus Sovyetleri, bu sıfatı 1991'de SSCB'nin dağılmasıyla birlikte kaybetmiştir. Yeni kurulan RF askeri politikasının en büyük sorunu, askeri teçhizatı ve personeli, eski SSCB'nin yeni bağımsız devletlerinden ve dağıtılan Varşova Paktı ülkelerinden yeni Rus devletine geri almak olmuştur.⁶⁸ Sovyetler sonrası Ukrayna, Beyaz Rusya ve bazı eski SSCB ülkelerinde güçlü kombine silahlar ve havacılık oluşumlarının kaybı, Rusya'nın askeri varlığında büyük hasar meydana getirmiştir. Ayrıca 90'lı yıllarda ülkedeki ekonomik, sosyal ve siyasal alanların karışıklığı, askeri alanlar başta olmak üzere Rusya'nın bütün kurumlarına etki etmiştir. Rus ordusunun savaş hazırlığı hemen hemen bitmiş hale gelmişti. Putin'in kendisinin de ifade ettiği gibi: "1999'da uluslararası teröristlerin çeteleri doğrudan bir saldırganlık yaptığında Rusya Silahlı Kuvvetleri'nin yetkili gücü 1 milyon 360 bin insanı aşmasıyla trajik bir durumla karşı karşıya kalmıştır."⁶⁹ 21. Yüzyılın başında Putin'in başkan olmasıyla birlikte Rusya'nın küresel ve bölgesel siyasette belirleyici bir aktör olmasını sağlama çabasıyla birlikte Rus askeri varlığını

---

⁶⁵ Структура вооруженных сил, Министерство обороны Российской Федерации, <https://structure.mil.ru/structure/forces/type.htm>. (03.03.2018). (Структура вооруженных сил, Министерство обороны Российской Федерации).

⁶⁶ Vladimir Shcherbakov, Aktual'no li dlya Rossii Sozdaniye Seti Voyennykh Baz za Rubezhom, 03.02.2017, <http://army-news.ru/2017/02/aktualno-li-dlya-rossii-sozdaniye-seti-voennykh-baz-za-rubezhom/>. (03.03.2018). (Актуально ли для России Создание Сети Военных Баз за Рубежом?).

⁶⁷ Sovetskiye i rossiyskiye voyennoye bazy za rubezhom, RIA-Novosti, 07.10.2016, <https://ria.ru/spravka/20161007/1478745559.html>. (03.03.2018). (Советские и российские военные базы за рубежом).

⁶⁸ Defense Intelligence Agency, "Russia Military Power: Building a Military to Support Great Power Aspirations", U.S. Government Printing Office, 2017. P 9.

⁶⁹ Vladimir Putin, Bit silnimi: garantii natsionalnoy bezopasnosti dlya Rossii, Rossiyskaya Gazeta, 20.02.2012, <https://rg.ru/2012/02/20/putin-armiya.html>. (10.03.2018). (Быть сильными: гарантии национальной безопасности для России).

reform etmek için de çabalamıştır.⁷⁰ NATO'nun doğuya doğru genişlemesi ve askeri-politik durumdaki değişiklikler sebebiyle Rusya da, yeni güvenlik tehditlerine hazır olmak için, devletin askeri teşkilatının geliştirilmesi ve askeri sistemin yenilenmesi üzerine Nisan 2000'de yeni bir askeri doktrin kabul edilmiştir.⁷¹ Bu belgede Rusya'nın küresel terörizme karşı mücadele etmeyi, kitle imha silahlarının çoğalmasına engel olmayı ve her türlü silahlı çatışmaları ilk önce Rus ve sonra müttefiklerin sınırlarında ortaya çıkmasını engel olmaya çalışacağına ortaya koymuştur. Ayrıca uluslararası sorunların tek kutup merkezli olarak çözülmesine mani olmak; nükleer savaş dâhil olmak üzere geniş çaplı savaş risklerini azaltmak; RF askeri kapasitesini geliştirerek askeri güvenliğini sağlamak gibi politikalar planlanmıştır.

Ağustos 2008'de Gürcistan ile gerçekleştirilen savaş, Rus askerlerinin komuta ve kontrol sistemlerinde, teçhizat, silahlanma ve iletişimde ciddi sorunları olduğunu göstermiştir. Bu savaşla beraber Rusya 2009'da büyük kapasiteli ve çok kapsamlı askeri reformları başlatmıştır.⁷² Rus yetkililer, gerçekleştirilen reformları, "Rusya'nın askeri kabiliyetini Soğuk Savaş döneminden 21. yüzyıla taşımak için önemli olduğunu" belirtmiştir.⁷³

Rusya 2010 yılında yeni bir askeri doktrin kabul etmiştir.⁷⁴ Bu doktrinde NATO'yu en önemli dış askeri tehdit olarak kabul etmiştir. Rusya'nın askeri politikaları ve askeri hazırlıkları hep NATO'nun kendisini kuşatmasına karşı olmuştur. Rusya Dışişleri Bakanı'nın açıkladığı gibi "Rusya'nın güvenliğine yönelik başlıca tehditlerden biri, NATO'nun doğuya doğru genişlemesidir."⁷⁵ Rusya bu askeri yapının kendi sınırlarına yaklaşmasını potansiyel bir tehdit olarak görmektedir. Putin'inin de ifade ettiği gibi: "Silahlı Kuvvetlerimiz her zaman potansiyel tehditlere hızlı ve yeterli şekilde

⁷⁰ Korotkevich V.I. "Istoriya Sovremennoy Rossii 1991-2003", Izdatelstvo S.-Peterburgskogo Universiteta 2004. S 57-58. (В.И.Короткевич, История Современной России 1991-2003, Издательство С.-петербургского университета 2004. С 57-58).

⁷¹ Voyennaya doktrina Rossiyskoy federatsii, *Nezavisimaya gazeta*, 22.04.2000. http://www.ng.ru/politics/2000-04-22/5_doktrina.html .10.03.2018. (Военная доктрина Российской Федерации, Независимая Газета).

⁷² Barabanova M.S, Boltenkov D.Ye, Gayday A.M, Karnaukhov A.A, Lavrov A.V, Tseluyko V.A, "Novaya Armiya Rossii", Moskva: Tsentr Analiza Strategiy i Tekhnologiy, 2010. S 6. (Барабанова М.С, Д.Е. Болтенков и А.М. Гайдай, и А.А. Карнаухов и А.В. Лавров и В.А. Целуйко, Новая армия России, Москва Центр анализа стратегий и технологий, 2010 с 6).

⁷³ Vladimir Putin, "Güçlü olmak: Rusya için ulusal güvenlik garantisidir"...

⁷⁴ Voyennaya doktrina Rossiyskoy federatsii, *Kremlin*, 10.02.2010, <http://kremlin.ru/supplement/461> . (10.03.2018). (Военная доктрина Российской Федерации).

⁷⁵ Lavrov: na Baltike net ugroz, kotoryye opravdyvali by militarizatsiyu regiona, *TASS*, 06.06.2016. <http://tass.ru/politika/3342642> . (04.03.2018). (Лавров: на Балтике нет угроз, которые оправдывали бы милитаризацию региона).

cevap vermeye hazır olmalıdır.”⁷⁶ Dolayısıyla 2012 yılları sonrası için yeni bir askeri reformlar paketi başlatmıştır. Rusya devlet başkanı Putin’in 2012 yılında Rossiskaya gazetesinde yayınlanan "Güçlü Olmak: Rusya için Ulusal Güvenlik Garantisi" başlıklı makalesinde askeri reformlar hakkında şöyle açıklama yapmıştır: “Silahlı Kuvvetlerin geliştirilmesi ve Rusya'nın savunma sanayi teçhizatlarının modernizasyonu için benzeri görülmemiş programlar uyguladık ve uyguluyoruz. Toplamda, önümüzdeki on yılda, bu amaçlar için yaklaşık 23 trilyon ruble (750 milyar dolar) tahsis edilmektedir... Bizim ihtiyacımız sadece var olan tehditlere karşılık verme mekanizmalarına değil. Belki önde 30-50 yıl boyunca ufkun ötesine geçmeyi öğrenmek ve tehditlerin doğasını değerlendirmek zorundayız.”⁷⁷ Putin, Rusya'nın kara, deniz, hava ve Stratejik Nükleer Kuvvetleri'nin güvenilir istikrarını sağlamak ve eksiklerini gidermek için 400'den fazla modern kıtalararası balistik füzenin, 20 çok amaçlı denizaltının, 50 savaş yüzey gemisinin, 100 askeri kullanım uzay aracının, beşinci nesil savaş uçaklarının da dâhil olmak üzere 600 uçak, 1000 'den fazla helikopter, 2.300'den fazla modern tank, yaklaşık 2.000 adet kendinden tahrikli obüs, 28 adet S-400 hava savunma sistemi, 38 adet "Vityaz" uçaksavar füze sistemi, İskender-M füze sistemi ve daha birçok silahın Rus Silahlı Kuvvetleri envanterine gireceğini açıklamıştır.⁷⁸

Rusya'nın başlattığı bu reform programı en kapsamlı reform olarak kabul edilir ve 2020'ye kadar sürecektir. Nitekim 2015 yılında Rus yetkilileri, havacılıkta savunma sistemi ve nükleer kuvvetler sistemi de dâhil olmak üzere, ordu ve donanmanın yeniden silahlandırılması için büyük ölçekli bir reform programının başarıyla tamamlanmasından bahsetmiştir.⁷⁹ Rus devlet başkanı Putin, gerçekleştirdiği reformlardan memnun olduğunu belirterek, 2012 yılında Rus askeri kuvvetlerinde % 16 olan modern silah ve teçhizatın payının, 2017 yılında % 60'a çıktığını ve 2021 yılına kadar, % 70'e ulaşacağını dile getirmiştir.⁸⁰ Böylece “Rusya SIPRI’nın yıllık raporuna

---

⁷⁶ Vladimir Putin, “**Мысли о России. Мысли О России Президент о самом важном**”, TSENTRPOLIGRAF, Moskva 2016. S 9. (Владимир Путин, Мысли о России. Мысли О России Президент о самом важном, ЦЕНТРПОЛИГРАФ Москва, 2016. С 9).

⁷⁷ Vladimir Putin, "Güçlü olmak: Rusya için ulusal güvenlik garantisidir"...

⁷⁸ Vladimir Putin, "Güçlü olmak: Rusya için ulusal güvenlik garantisidir"...

⁷⁹ Vladimir Putin, dobit'sya voyennogo prevoskhodstva nad Rossiyei nevozmozhno, 20.02.2015, <https://www.vesti.ru/doc.html?id=2369884>. (11.03.2018). (Путин: добиться военного превосходства над Россией невозможно).

⁸⁰ Putin postavil zadachu postroit' v Rossii armiyu novogo pokoleniya, TASS, 22.10.2017, <http://tass.ru/armiya-i-opk/4835724>. (12.03.2018). (Путин поставил задачу построить в России армию нового поколения).

göre; Rusya'nın harcamalarının 2017 yılında en yüksek askeri harcamalara sahip olan ülkelerin alarak yer alarak harcamalarını 69,2 milyar dolara çıkardığını belirtmiştir.⁸¹

Rus devlet başkanı 26 Aralık 2014'te onayladığı askeri doktrinin yeni versiyonunda NATO'yu bir askeri tehdit olarak görmesi dışında eski ana hükümler hemen hemen aynı kalmıştır.⁸² Ancak bu belgedeki yenilik Rusya'nın askeri çatışmaları önleme ve önlemeye yönelik çalışmalarını BRICS üyeleri ülkeler, KGAT, BDT, AGİT ve ŞİÖ dâhil olmak üzere ortak devletler çevresini işbirliğini genişleteceğine dair söz etmiştir. Üstelik bu askeri doktrindeki küresel teröre karşı savaşmanın Rusya askeri politikasının ana görevlerinden biri olduğunu belirtmiştir.⁸³ Nitekim Eylül 2015 yılında Suriye'de başlatılan askeri operasyonu IŞİD'e karşı ve terörle mücadele gerekçesiyle başlatmıştır. Böylece Rusya'nın düzenlediği askeri operasyonlar Tacikistan, Çeçenistan, Kosova, Gürcistan-Osetya, Ukrayna-Kırım ve Suriye şeklinde olmuştur. Ayrıca Rus silahlı kuvvetlerinin askerleri, KGAT kapsamında eğitim amaçlı olarak BDT ülkelerine katılmıştır. Son askeri eğitim "Batı-2017" adıyla Beyaz Rusya'da gerçekleştirmiştir.

2.3. Rusya'nın Silah Piyasasındaki Yeri

Rusya savunma politikaları çerçevesinde silah teknolojisini geliştirmesiyle ve eski silahlarını ve Sovyetlerden kalan askeri araçları modernize edip başka ülkelere ihraç etmesiyle beraber silah piyasasında önemli bir yere sahip olmuştur.⁸⁴ Üstelik kabul edilen askeri doktrinlerde RF, bölgesel örgütler de dâhil olmak üzere, yabancı devletlerle askeri-politik ve askeri teknik işbirliği yapmanın Rusya Federasyonu'nun uluslararası yükümlülükleri olarak belirtmektedir.⁸⁵ Silah ticareti, ulusal güvenlik konularını etkileyen hassas ve yeterince kapalı alanlardan biridir. Rus uzmanlara göre Rusya'nın başka ülkelerle askeri iş birliği yapması; dünya silah pazarında liderlik kazanmak, savunma kapasitesini geliştirmek, askeri yeteneklerde geride olmamak ve dünyadaki güç dengesine etki sağlamak içindir. Bazı askeri analistler Rusya'nın silah pazarında önem kazanmasına iki güçlü avantajın sebep olduğunu söylemişlerdir. "İlk

---

⁸¹ World military spending: Increases in the USA and Europe, decreases in oil-exporting countries, 24 April 2017, <https://www.sipri.org/media/press-release/2017/world-military-spending-increases-usa-and-europe>. (12.03.2018).

⁸² Voyennaya doktrina Rossiyskooy Federatsii, *RG* 30.12.2014, <https://rg.ru/2014/12/30/doktrina-dok.html> . (11.03.2018). (Военная доктрина Российской Федерации).

⁸³ Voyennaya doktrina Rossiyskooy federatsii, *Kremlin*, 10.02.2010.

⁸⁴ Kakoye mesto na mirovom rynke oruzhiya zanimayet seychas Rossiya, *NTV*, 20.09.2017, <http://www.ntv.ru/novosti/1931180/> . (11.03.2018). (Какое место на мировом рынке оружия занимает сейчас Россия).

⁸⁵ Voyennaya doktrina Rossiyskooy federatsii, *Kremlin*, 10.02.2010.

olarak Rusya, diğ er ço ğ u oyuncunun aksine, istekli olarak teknoloji transferine gitmektedir. İkinci nokta, Rusya hiçbir siyasi talep koymadan sadece silah satmaktadır.”⁸⁶ Rusya ekonomik olarak gelir elde etmenin yanında baş ka ÷ lkelerle askeri iş birliğ ini geniş lemesinde kendi askeri gü cünü yenilemesinin bir yolu olarak kabul etmektedir.⁸⁷ Sovyetler Birliğ i dönemi Moskova ço ğ u ÷ lkelere silah sağ lıyordu ancak 1990’larda Rusya’nın uluslararası mevkiini kaybetmesiyle silah pazarından hemen hemen çekildi denilebilir. Rusya 2000’lerden başlayarak bugüne kadar silah piyasasındaki liderler arasında önde gelen isimlerdendir. ABD’nin ardından ikinci sırada yer almaktadır.⁸⁸ Günümüzde Rusya’nın silahları 58 ÷ lkeye tedarik edilmektedir.⁸⁹ Bunlardan en baş ta gelenler ise Çin Halk Cumhuriyeti, Hindistan, İ r an, BDT ÷ lkeleri, Cezayir, Venezuela, Vietnam, Endonezya, T ÷ rkiye ve Mısır’dır.

2.4. Rusya’nın Askeri Gücü

Rusya SSCB’nin resmi mirasçısı olarak BMGK’deki sandalyesi dâhil olmak üzere Sovyetlerden kalan nükleer gücünü, savunma ekipmanları ve silah varlıklarını devralmıştır. Bazı kaynaklara göre SSCB’nin çöküşünden sonra Rusya’ya eski SSCB’nin askeri potansiyelinin % 70’i ve personel gücünün ise yaklaşık 2 milyon askeri Rus Silahlı Kuvvetleri’ne miras kalmıştır.⁹⁰ Farklı nedenlerden dolayı 2000’lerin başına kadar ÷ lkenin askeri personel sayısı 1 milyona kadar azalma durumunda olmuştur. Ancak 2005 yılından başlayarak yükselmeye başlamıştır. Günümüz itibariyle ise Putin’in yaptığı açıklamaya göre Rus askerleri personel sayısı 146,87 milyonluk nüfusundan 1 milyon 903 bin kişidir.⁹¹

---

⁸⁶ Ruslan Pukhov, "Kak rossiyskoye oruzhiye zarekomendovalo sebya v Sirii. Silnyye i slabyye storony", 22.04.2017, http://www.arms-expo.ru/news/wars_and_conflicts/ruslan_pukhov_voynu_s_ssha_my_ne_vyigraem_no_nanesem_sereznyy_ushcherb/

. (12.03.2018). (Руслан Пухов, Как российское оружие зарекомендовало себя в Сирии. Сильные и слабые стороны).

⁸⁷ Kremlin, Rusya Federasyonu başkanın 683 Sayılı "Rusya Federasyonu Ulusal Güvenlik Stratejisi Hakkında Kararnamesi, 31.12.2015, <http://kremlin.ru/acts/bank/40391> , (12.03.2018).

⁸⁸ Ruslan Pukhov, "Kak rossiyskoye oruzhiye zarekomendovalo sebya v Sirii.

⁸⁹ Zasedaniye Komissii po voprosam voyenno-tekhnicheskogo sotrudnichestva Rossii s inostrannymi gosudarstvami, Kremlin, 12.12.2016, <http://kremlin.ru/events/president/news/53453> . (12.03.2018). (Заседание Комиссии по вопросам военно-технического сотрудничества России с иностранными государствами).

⁹⁰ Kоротkevich, s 19.

⁹¹ Putin izmenil chislennost' Vooruzhennykh sil RF, TASS. 17.11.2017, <http://tass.ru/armiya-i-opk/4738458> . (12.03.2018). (Путин изменил численность Вооруженных сил РФ).

Global Firepower bilgilerine göre RF dünya askeri güçlerin arasında ikinci sırada yer almaktadır.⁹² GFP malumatlarına göre Rusya'nın toplam askeri personel sayısı 3,58 milyon, aktif askeri insan gücü ise 1,1 milyon askerdir. Silah varlığı ise şu şekildedir.

Tablo 1
Rusya Askeri Gücü

Kara Kuvvetleri	Deniz Kuvvetleri	Hava Kuvvetleri
Tanklar - 20300	Toplam Donanma Gücü 352	Toplam Uçaklar - 3914
Zırhlı Muharebe Araçları - 27400	Uçak gemisi - 1	Savaş Uçakları - 818
Motorlu Topçuları- 5970	Firkateyn Gemileri - 9	Av Uçakları - 1416
Çekili Topçuları - 4466	Destroyer Gemileri -13	Nakliye Uçakları - 1524
Çoklu Roketatarlar - 3816	Korvette Gemisi - 78	Eğitim Uçakları - 414
	Denizaltı - 62	Helikopterler - 1451
	Sahil Güvenlik Botu - 41	Av Helikopterleri - 511
	Mayın Gemileri - 47	

Kaynak: *Global Firepower, Russia Military Strength*

Ancak bu askeri varlığını her yıl gerçekleştirdiği reformlarla modernize etmiştir. 2017 yılında askeri gücünün modern silah ve teçhizat payının % 60 olduğu belirtilmiştir.⁹³ Toplam ağır silahları (artileri) 14390 Stratejik Nükleer Kuvvetleri toplam nükleer silah başlıkları 1735, konuşlandırılmış ve savaşa hazır platformlar 521'dir.⁹⁴ Askeri politika kısmında adı geçen reformların ve 2015 yılında çok kapsamlı bir şekilde gerçekleşen yeni silahlanma sonucunda TASS haber ajansının da verdiği bilgilere göre aşağıdaki askeri teçhizatlar RF Silahlı Kuvvetleri hizmetine girmiştir.⁹⁵

Stratejik Nükleer Kuvvetler - Stratejik Füze Kuvvetleri'nde, sabit ve hareketli altı "RS-24 Yars" füze sistemleri savaşa hazır olarak donatılmıştır. Stratejik nükleer kuvvetlerin havacılık bileşenine 10 modern uçak dahil olmuştur. Bunlar: Uzun menzilli uçular gerçekleştirebilen ve 2 füze taşıyıcısı Tu-160M uçağı, 3 füze taşıyıcısı Tu-95MS

⁹² Global Firepower, **Russia Military Strength**, https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=russia . (14.09.2018).

⁹³ Roman Azanov, Oruzhiye-2017: kakuyu tekhniku poluchila armiya Rossii, **TASS**, 22.12.2017. <https://tass.ru/armiya-i-opk/4836276> . (12.03.2018). (Роман Азанов, Оружие-2017: какую технику получила армия России, ТАСС).

⁹⁴ Ilya Muromsky, Rusya ve ABD'nin stratejik nükleer kuvvetlerinin karşılaştırılması, 28.07.2017, <https://riafan.ru/887351-ves-mir-v-truhu-sravnenie-strategicheskikh-yadernyh-sil-rossii-i-ssha>. 14.03.2018.

⁹⁵ Voyennaya tekhnika, voshedshaya v stroy VS RF v 2015 g. **TASS**, 07.01.2016, <http://tass.ru/armiya-i-opk/2573794> . (12.03.2018). (Военная техника, вошедшая в строй ВС РФ в 2015 г).

uçağı, 5 uzun menzilli süpersonik Tu-22M3 bombardıman uçaklarıydı. Stratejik nükleer kuvvetlerin Deniz kuvvetleri kısmında savaşmaya hazır stratejik füzeyle sahip olan “1.K-550 Alexander Nevsky” denizaltısı ve “2.K-551 Vladimir Monomakh denizaltısı kullanıma girmiştir. Toplamda Stratejik nükleer kuvvetlerine” 35 yeni kıtalararası balistik füze teslim edilmiştir.

Hava ve Uzay Kuvvetleri – Bu reformların çerçevesinde Hava ve Uzay Kuvvetlerinde 243 yeni uçak hizmete girmiştir. Bunlardan 18 ön hat bombacısı Su-34, 18 adet Su-30SM, 4 adet Su-30M2, 6 adet Su-35S, 4 adet MiG-29SMT saldırı uçağı ve 12 adet eğitimci-savaş uçağı Yak-130; 1 adet ağır askeri nakliye uçağı IL-76MD-90A, 1 adet yolcu uçağı An-148-100E, 16 adet Ka-52 helikopter, 3 adet Mi-8MTV5-1 helikopterleri, 2 adet Ansat-U helikopterleri; 11 adet MiG-31BM, 1 adet IL-80'in, ayrıca 90 uçaksavar füze sistemi ve kompleksi ve 208 radar sistemi almıştır.

Kara Kuvvetleri - 2 tugay seti İskender-M füze sistemi ve tanklar dahil olmak üzere 1172 birim ekipman (değiştirilmiş T-72B3 dahil) ve diğer zırhlı araçlar, 148 füze topçu sistemleri, Farklı amaçlar için 2 bin 292 araç dahil edilmiştir.

Deniz Kuvvetleri - 24 yeni gemi, 2 dizel-elektrik denizaltısı - B-265 "Krasnodar" ve B-262 "Stary Oskol", 2 küçük füze taşıyıcısı gemi - "Zelenyy Dol" ve "Serpukhov", B-227 "Vyborg", K-335 "Gepard" i B-336 "Pskov" denizaltılarını almıştır.

Ayrıca RF Silahlı Kuvvetleri saflarında şu anda 1720 insansız hava aracı (BPLA) Roket ateş sistemi "Tornado-S", Uçaksavar füze sistemi "Buk-M3" 1 seti, S-400 havadan savunma sistemi bulunmaktadır. Böylece 2017 yılında “Batı Askeri Bölgesi” ne 2000, “Doğu Askeri Bölgesi” ne 1.100'den fazla, “Güney Askeri Bölgesi” ne yaklaşık 1.700 ve “Merkez Askeri Bölgesi” ne ise 1200 adet yeni ve modern silah ve askeri teçhizat birimleri göreve girmiştir.⁹⁶ Bunların arasında en önemlileri modernize edilmiş T-72BZ tankları, Kompleks S-400 "Triumf" İskender-M füze kompleksi, Füze sistemleri "Yars", Su-35S, Su-30SM, Su-34, Tu-160 ve Tu-95, MiG-31BM savaş uçakları, Ka-52, Mi-8AMTSH savaş helikopterleri, Bombacı füze taşıyıcısı Tu-22M3'ün var olmasının yanında nükleer gücünün de olması Rusya'yı askeri olarak dünya liderleri arasında ikinci sıraya taşımaktadır.

---

⁹⁶ Roman Azanov, Oruzhiye-2017.

2.5. İran'ın Askeri Yapısı

Yukarıda belirtildiği gibi 1979 yılında Humeyni liderliğiyle Şii çoğunluklu din adamları tarafından Şah hükûmetini devrildikten sonra İran İslam Cumhuriyeti kurulmuştur. Humeyni “Hükûmet-i İslam-i” diye adlandırılan devleti “Velâyet-i Fakih” yönetimine dayalı olarak tamamen eşsiz bir hükümet modeli olarak inşa etmiştir.⁹⁷ İran hükümetini, siyasi, manevi ve askeri olarak dini lider (Rehber) idare etmektedir. Aynı zamanda İran anayasasının 110. maddesine göre silahlı kuvvetlerin yüce komutanlığı da rehberin elindedir. Ayrıca adı geçen maddenin 6. bendine göre İran Genelkurmay Başkanı, Devrim Muhafızları Kolordu Komutanı Silahlı Kuvvetleri Komutanları, Kudüs ve Basic Komutanları, Emniyet teşkilatı ve başka üst düzey komutaları Rehber tarafından atanmaktadır.⁹⁸ Şu anda İran dini liderliğini (Rehber) Ali Hamaney üstlenmektedir.

İran'ın askeri potansiyeli iki müstakil bileşenden - İran İslam Cumhuriyetinin Silahlı Kuvvetleri ve Devrim Muhafızları'ndan oluşmaktadır. Bu iki bileşen ayrıca kendi Kara, Hava ve Deniz Kuvvetlerine sahiptir. Devrim Muhafızları'nın şemsiyesi altında bu üçlü kuvvetlerin yanında Kudüs Gücü ve üyeleri milyonlarca olan Basic Teşkilatı⁹⁹ da bulunmaktadır.¹⁰⁰ Hem İran Silahlı Kuvvetleri hem de Devrim Muhafızları ordusu ve tüm İran silahlı kuvvetlerinin politikasını ve komutasını belirlemesi ve idaresi İran Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı tarafından yönetilmektedir. Bu güç merkezi İran'daki silahlı kuvvetler için dini liderden sonra gelen en yüksek askeri mevkiidir.

2.6. İran'ın Savunma Politikası

Yukarıda zikredildiği gibi İran anayasasının 110. maddesine göre ülkede savaş, barış ve evrensel seferberlik ilanı dâhil olmak üzere tüm askeri politik konular, büyük yetkiye sahip olan rehber tarafından belirlenecektir. İran anayasasına göre, “ülkenin savunma güçlerinin oluşumu, teçhizatı ve askeri güçlerinin faaliyetlerinin temeli ve ilkesi, inanç okulları ve Şiilik doktrindir.”¹⁰¹ İran liderliğine göre ordu ve Devrim

⁹⁷ Sazhin Vladimir, Bondar' YU. M. “Voyennaya moshch' Islamskoy Respubliki Iran”, S 28.

⁹⁸ İran İslam Cumhuriyetin Anayasası.

⁹⁹ Besic, Humeyni tarafından Kasım 1979'da İran'da kurulan, gönüllü milis teşkilatı. Örgütün resmi adı Besic Direniş Gücü'dür.

¹⁰⁰ Mehdi Nazarpour, Jaygahe nerohae mosalah dar nezame cumhurii islami, **Heson Journal**, Bahar 1386 (2007), shomare 11. S 136-162. (شماره 11 - 1386 - حصون بهار اسلامی. در نظام جمهوری اسلامی).

¹⁰¹ İran İslam Cumhuriyetin Anayasası.

Muhafızları, Allah yolunda cihat etme amacına uygun olarak oluşturulmaktadır.¹⁰² Dolayısıyla İran'ının askeri-politik ve diğer yapılarının tüm işleyişi, dini çevrelerin sıkı kontrolü altındadır ve iktidar rejiminin hayatta kalmasını sağlamaktır.¹⁰³ Devrimden sonra kurulan DM'nin en ana görevleri de İslam devriminin savunulmasıdır.¹⁰⁴

İran genel olarak Ortadoğu'da ABD'nin askeri varlığını ve İsrail'in genel olarak Ortadoğu'da ve İran çevresinde eylemler gerçekleştirmesini kendi ulusal güvenliği açısından en önemli tehditlerden saymaktadır.¹⁰⁵ İran dini liderliği, ülkenin ulusal güvenliğini sağlamak için askeri olarak İran Silahlı Kuvvetleri'nin savaşa hazırlıklarını, savaş potansiyelini, askeri gücünü ve teknik ekipmanlarını arttırmaktır. Son zamanlarda askeri-sanayi kompleksinde büyük ilerlemeler kazanmayı başarmıştır. Bu kadarıyla kalmayıp Rusya, Çin, BDT ve başka ülkeler ile askeri-teknik işbirliği geliştirmekte ve kendi askeri kapasitesini arttırmaktadır.

İran, genel olarak Ortadoğu bölgesindeki dini hareketlere destek vermesinin, kendi güvenliğini koruması ve savunma politikasını sağlamlaştırması için yapılmakta olduğu iddia edilmektedir. İran 1979'den şimdiye dek bölgede askeri olarak Hizbullah, gibi dini örgütlere sürekli olarak askeri yardımda bulunmaktadır.¹⁰⁶ İran, askeri olarak kendi bölgesinde en güçlü ülkelerden biri haline gelmiştir. 1979 yılında kurulduktan sonra 1980-1988 yıllarında Irak'la savaşa girmesi ve savaş sırasında askeri işbirlik konusunda yalnız kalması İran'ı yerli silahlar üretmeye mecbur bırakmıştır. Ayrıca 90'larda Orta Asya'da Afganistan, Tacikistan ve 2000'lerde Ortadoğu'da Irak, Lübnan, Filistin, Suriye, Yemen gibi çatışma ve savaşlara doğrudan ya da dolaylı olarak taraf olmasıyla zengin savaş tecrübesine sahip olmuştur. Nitekim 2000'lerden şimdiye kadar olan süreçte İran ve bölgedeki askeri çatışmalardan karılarak hem kendi savunmasını temin etmekte hem bölgede ki aktörler arasındaki nüfuzunu arttırmaktadır.

Ayrıca İran, bunca ekonomik yaptırımlara rağmen askeri konuda kendi yerli silahlarını da üretmiş ve İran Silahlı Kuvvetleri'nin gelişmesine, bölgesel güçlerin

¹⁰² İran İslam Cumhuriyeti Anayasası.

¹⁰³ Sazhin Vladimir ve Bondar Yuri, s 14.

¹⁰⁴ Mühendis Amir Hossein Tavakoli, rishei moshkelate eqtesadi keshvarhae khavermiyane yeksanast, 07.01.2013, <http://www.irdiplomacy.ir/fa/news/1911470> . (18.03.2018). (امیر حسین توکللی، ریشه مشکلات اقتصادی کشور های خاورمیانه یکسان است).

¹⁰⁵ Evseev Vladimir, "Common Security Challenges and Prospects for Cooperation" Igor Ivanov (ed.). **Russia-Iran Partnership: An Overview and Prospects for the Future**, 50-65. Moscow, Russian International Affairs Council and Institute for Iran-Eurasia Studies, 2017. p 75.

¹⁰⁶ Sazhin Vladimir ve Bondar Yuri, s 61.

arasında önemli bir yer almasına sebep olmuştur. İran'ın son derece geliştiği askeri malzemelerden biri balistik füzelerin üretimidir. İran'ın balistik füzeleri yeteneğini geliştirmesi, İran askeri stratejisinin merkezinde yer almış ve bazı kaynaklar Tahran'ın şimdiye kadar balistik füzeler kadar başka bir savunma sanayisine odaklanmadığını ve bu alanda büyük yatırımlar yaptığını belirtmiştir.¹⁰⁷ Son dönemlerde basında yer alan İran'ın füze programı ABD ve AB ülkelerini ve bölgede ki İsrail ile Suudi Arabistan'ı tedirgin etmektedir. İran'ın füze programı kırk yıllık geçmişe sahiptir. Irak'la sekiz yıl süren savaşta çektiği zorluklardan sonra İran, Balistik Füze yapımına başlamıştır. Çoğu uzmanların da ifade ettiği gibi İran'ı zora sokan bir diğer neden ise İsrail ve ABD'nin İran'a olası bir saldırısı olmuştur.¹⁰⁸ Bundan dolayı kendi yerli silahlarını üretmeye mecbur kalmıştır. İran 1980'lerde Irak ile savaşı sırasında askeri teknikler edinme konusunda askeri silah ihraç eden ülkeler tarafından yalnız bırakılmıştır. Bu dönemde Kuzey Kore, İran'ın füze tedarikçisi olmuştur.¹⁰⁹ Bu dönemde Tahran ilk başta Suriye ve Libya'dan alınan eski SSCB R-17 füzeleri ve Kuzey Kore'den alınan Scud-B ve Scud-C füzeleri İran füze programının üretim temelini oluşturmuştur.¹¹⁰ Ayrıca İran son zamanlarda ki uzun süren ambargolardan dolayı daha çok yerli askeri sanayiye önem vermektedir. Şöyle ki Tufan ve Shahed-285 helikopterinden başlayarak füzeler, askeri uçaklar gemi ve Zülfikar adlı tank gibi savunma ihtiyaçlarında olan silahları üretmektedir.

2.7. İran'ın Askeri Gücü

İran, geniş savaş tecrübesi, zengin enerji ve insani kaynaklarıyla birlikte önemli bir askeri güce sahiptir. Bilindiği gibi İran, 1979 yılından bugüne dek olan süreçte kısa bir süre içinde Ortadoğu'daki güçlü silahlı kuvvetlerden birini yaratmayı başarmıştır ve kendi füze-nükleer programına sahiptir. İran Silahlı Kuvvetlerin saflarında T-72 Rus tankları, S200, S300 HSS ve eski Amerikan F-4, F-5, Fransız "Mirage" F-1, Çin F-7 ve

¹⁰⁷ Gozareshe "American Enterprise" az ghostrate moshakii iron, *İran Diplomacy*, 31.07.2017. <http://www.irdiplomacy.ir/fa/page/1970525>. (24.03.2018). (گزارش "امریکن اینترپرایز" از قدرت موشکی ایران).

¹⁰⁸ Abdullah Yeğin, "İran'ın Sert Gücü", SETA Analiz, Şubat, 2016, Sayı 150. s 20.

¹⁰⁹ Farhad Rezaei, "Iran's Ballistic missiles program: A New Case for Engaging Iran?", *Insight Turkey*, Vol. 18, No. 4, Fall 2016. P 185.

¹¹⁰ Rezaei, p 186.

Rus “MiG” ailesi ve Su-24, Su-25 jetleri ve benzerleri bulunmaktadır.¹¹¹ Ayrıca İran’ın askeri sanayisi ve yerli silahları, Tahran askeri gücünün en önemli kısmını oluşturur.

Bunlardan en önemlisi “Zülfikar” ana muharebe tankıdır. İran Kara Kuvvetlerinde Zülfikar-1, Zülfikar-2, Zülfikar-3 tankları, “Boragh” zırhlı araçları ve “Rakhsh” hafif tankları hizmet vermektedir. Ayrıca İran’ın deniz kuvvetlerinde, yabancı askeri gemiler ve denizaltılarla birlikte yerli “Jamaran” savaş gemisi, “Ghadir”, “Nahang”, “Fateh”, “Qaaem” denizaltıları da bulunmaktadır.

Tablo 2
İran Yerli Denizaltıları

Ad	Uzunluğu	Enerji tesisatı	Yük Kaldırımı
Ghadir	29	Dizel ve Elektrik motorlu	2 torpido tüpleri, mayınlar, roketler, yüzücüler
Nahang	27	Dizel ve Elektrik motorlu	2 torpido tüpleri, mayınlar, roketler, yüzücüler
Fateh	48	Dizel ve Elektrik motorlu	4 torpido tüpleri, mayınlar, roketler, yüzücüler
Qaaem	50	Havadan Bağımsız Tahrik Sistemi (AIP)	4 torpido tüpleri, mayınlar, roketler, yüzücüler

Kaynak: *Fars Haber Ajansı, CSIS*

Üstelik yukarıda zikredildiği gibi İran havacılık hizmetinde yeni güncellenen MiG-29, Su-24-25, F-14-4-5 ve Mirage F1 jet avcılarının yanında “Saika” “Azarakhş” gibi yerli savaş uçaklarıyla birlikte Ababil, Karrar, Muhacir, Telaş, Baz, Yaser ve Şahid-129 gibi gelişmiş İHA’lar da bulunmaktadır. İran’ın en çok övdüğü ve askeri gücünün sembolü olan silah İran füzeleridir. Füzeler İran’ın askeri potansiyelinin temelini teşkil etmektedir. Tahran yönetiminin bu güne kadar en çok ilgi gösterdiği konu da füzeler konusudur. Tahran’ın en önemli füzeleri şu şekildedir.

¹¹¹ SAZHİN Vladimir, “İranskiye vooruzhennyye sily segodnya”, Radzhab Safarov, Dmitriy Ryurikov, Vitaliy Tret’yakov, Maksim Shevchenko, (ed.) **Sovremennyy Iran**. №1 oktyabr-dekabr 2010 s 52. (Владимир Сажин, Иранские вооруженные силы сегодня, Раджаб Сафаров, Дмитрий Рюрик, Виталий Третьяков, Максим Шевченко, (Ред) **Современный Иран**. №1 октябрь–декабрь 2010. С 52.).

Tablo 3
İran füzelerinin karakteristiği

No	Föze Adı	Uzunluk Menzili (KM)	Yakıt / Tahrik
1	Fajr-1/-5	20/90	Katı
2	Zelzal-1/-2/-3	125/210/300	Katı
3	Fateh-110	300	Katı
4	Khalij-e Fars	300	Katı
5	Hormuz-1/-2	300	Katı
6	Shahab-1	300	Sıvı
7	Shahab-2	500	Sıvı
8	Fateh-313	500	Katı
9	Zulfiqar	700	Katı
10	Qiam	800-1000	Sıvı
11	Shahab-3	1,300	Sıvı
12	Ghadr	1,600	Sıvı
13	Emad	1,700	Sıvı
14	Sejjil-2	2,000+	Katı
15	Ashoura	2,500-3,000	Katı
16	Ya Ali	700	Turbojet
17	Soumar	2,500–3,000	Turbofan
18	Shahab-4	2,000-4,000	Katı
19	Shahab-5 / Kosar	4,000-4,300	Katı
20	Shahab-6 / Toqyān	3,000-5,000	Bilinmeyen

Kaynak: Burada getirilen veriler çeşitli kaynaklardan toplanmıştır: *Missile Defense Project, "Missiles of Iran," Missile Threat, Center for Strategic and International Studies, Fars Haber Ajansı ve Mehr Haber Ajansı. Al-Alam.*

Böylelikle “GFP” verilerine göre İran askeri gücü 136 dünya ülkesi arasında 13. sırada yer almaktadır.¹¹² GFP bilgilerine göre, İran'ın askeri bütçesi 6,3 milyar dolardır. İran'ın toplam askeri personel sayısı 82 milyondan 934 bin, aktif askeri insan gücü ise 534 bin asker olarak belirtilmiştir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki İran askeri sistemi benzeri olmayan bir sistemdir. Yukarıda da denildiği gibi İran silahlı kuvvetlerinde bulunan sadece, gönüllü vatandaşlardan oluşan “Besic Direniş Gücü” üyelerinin sayısı milyonlarca gönüllü ülke vatandaşlarıdır. Askeri varlığı ise şu şekildedir.

Tablo 4
İran Askeri Gücü

Kara Kuvvetleri	Deniz Kuvvetleri	Hava Kuvvetleri
Tanklar - 1650	Toplam Donanma Gücü 398	Toplam Uçaklar - 505
Zırhlı Savaş Araçları - 2215	Firkateyn 5	Savaş Uçakları - 150
Kundağı Motorlu Silahlar - 440	Korvet (Hafif Savaş Gemisi) 3	Taarruz Uçağı - 158
Çekili Topçular - 2188	Denizaltı 33	Nakliye Uçakları - 192
Çoklu Roketatarlar - 1533	Sahil Güvenlik Botu 230	Eğitim Uçakları - 101
	Mayın Gemileri 10	Helikopterler - 145
		Saldırı Helikopterleri 12

Kaynak: *Global Firepower, Iran Military Strength.*

¹¹² Global Firepower, **Iran Military Strength**, https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=iran . (21.09.2018).

BÖLÜM 3: RUSYA-İRAN ARASINDAKİ ASKERİ İLİŞKİLER

3.1. İKİ ÜLKE ARASINDAKİ ASKERİ İLİŞKİLERİN GEÇMİŞİ

3.1.1. Rusya-İran Arasındaki Askeri İlişkilerin Başlangıcı

İran ile Rusya arasındaki askeri ilişkilerin tarihi uzun ve karmaşık bir işbirliği geçmişine sahiptir. Şimdiye kadar, İran silahlı kuvvetleri hizmetine çok sayıda Rus askeri teçhizatı dâhil olmuştur. Tarihsel olarak, İran'ın askeri savunma kapasitesi, yabancı ülkelerin katılımıyla ve askeri teknolojilerin ülke dışından ithal edilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında dünya hâkimiyetini elde etmek, etki alanlarını genişletmek için küresel güçlerin girdiği mücadelede, İran savaşa resmen katılmıyorsa da jeopolitik konumu nedeniyle Rus ve İngiliz orduları tarafından işgale uğramıştır.¹¹³ Rus Çarlığı gerek Osmanlı Türkiye'sine gerekse de Almanya'ya karşı savaşında, İran'da çeşitli toprak işgalleri gerçekleştirmiştir. İran'daki Rus işgali, Ekim 1917'de patlak veren Bolşevik Devrimi ile birlikte yavaşlamaya başlamıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşında Sovyetler Birliği, Alman Faşizmine karşı olan savaş sırasında İran'ın işgalini tekrar hızlandırmıştır.¹¹⁴ Bu savaşta Sovyetler'in İran'a askeri birlikler getirmesi ve bu coğrafyayı askeri geçiş güzergahı olarak kullanması, İran'ın Rus silahlarına ilgisini uyandırmıştır ve böylece ikili arasında askeri ilişkiler de ortaya çıkmıştır. İşgal sırasında Sovyetler İran'a yeni bir ordu kurmasına yardım etmiştir. Bu dönemde SSCB İran'a “Yak-7” savaş uçakları ve “İl-2” avcı uçakları teslim etmiş ve ilgili uzmanların eğitimini de sağlamıştır.¹¹⁵ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD küresel güç adayı olarak, İngiltere ve SSCB'nin zayıflamasından faydalanarak İran'da nüfuzunu arttırmıştır. İran ile 1946 ve 1950'de askeri anlaşmalar imzalamıştır.¹¹⁶ Bu anlaşmalara göre İran ordusunun silahlanma ve yeniden örgütlenmesi ABD askerinin

---

¹¹³ Orlov Ye.A., “Rossiya i Iran v XX veke (osnovnyye etapy vzaimootnosheniy)”, N. M. Mamedova i Mekhdi Sanai, (ed.) **İRAN: İslam i Vlast**, Institut vostokovedeniya RAN, Izdatel'stvo «Kraft+», Moskva 2001. S 194. (Orlov E.A. “Россия и Иран в XX веке (основные этапы взаимоотношений)”, Н. М. Мамедова и Мехди Санаи, (Ред.) ИРАН: Ислам И Власть, Институт востоковедения РАН, Издательство «Крафт+», Москва 2001. С 194.).

¹¹⁴ Orlov, s 198.

¹¹⁵ Okkupatsiya Irana sovetскими i angliyskimi voyskami (operatsiya "Soglasiye"), **RIA-Novosti**, 25.08.2016, <https://ria.ru/spravka/20160825/1475040623.html>. (12.02.2018). (Оккупация Ирана советскими и английскими войсками (операция "Согласие").

¹¹⁶ Fedorova, Irina, “Politika SSHA v Irane v kontse 40-kh nachale 50-kh godov XX veka”, Lyudmila Kulagina and Mamedova Nina (ed.), **İRAN: istoriya i sovremennosti**, 94-104. Moscow Institut vostokovedeniya RAN, 2014. S 96 (Федорова Ирина, «Политика США в Иране в конце 40-х годов, 50-х годов XX века», Л. Кулагина и Н. Мамедова (ред.), ИРАН: история и современность, 94-104. Институт востоковедения РАН, Москва 2014 с 96.).

sıkı kontrolü altına girmiştir. Dolayısıyla İran, Sovyetlerle olan askeri ilişkilerinin ilerlememesinden dolayı Rus silahları yerine Amerikan silahlarına yönelmiştir.

Bu dönemlerde İran ve SSCB arasındaki ilişki bazen gerginlik seviyesine yükselirken, bazen de normalleşme seviyesine düşmüştür. Bunun nedeni Sovyetlerin, İran Şahı'na karşı muhalefet oluşturan “Tude” partisine çok boyutlu desteğiyle açıklanabilecektir.¹¹⁷ Ayrıca Sovyetler Birliği, İran'dan bağımsızlık kazanma çabasında olan Kürt militan ve siyasi gruplara da desteğini sürdürüyordu.¹¹⁸ Bir başka neden ise o dönemde İran'ın stratejik müttefiki olan Amerika, Tahran'ın SSCB'den uzak durması ve hatta Moskova karşıtı tutum almasını istemesiydi. Öyle ki ABD bu dönemde İran'a askeri anlamda yardımlar yapmıştır.

Daha sonra 1970'li yıllara doğru İran ve SSCB arasında ekonomik, teknik ve inşaat ilişkileri ile birlikte askeri alanlarda da anlaşmalar gerçekleştiği bilinmektedir.¹¹⁹ 1966'da İran ile 110 milyon dolarlık bir anlaşma yapan SSCB, İran'a aşağıdaki askeri malzemeleri 1967-1968 yıllarına kadar teslim etmiştir. 300 Zırhlı personel taşıyıcısı (BTR-60), 270 zırhlı personel taşıyıcısı (BTR-50), 23 mm çift tabancalı tahrikli uçaksavar top sistemi (ZSU-23-2) , 57 mm kendinden tahrikli uçaksavar sistemi, (ZSU-57-2), 122-mm topçuları ve ayrıca söz konusu anlaşma askeri kamyon ve araçlar ve diğer önemli küçük ve orta savunma ekipmanlarını da kapsamaktadır.

Adı geçen silahların tedarik sözleşmesinin mali hacmi o kadar büyük değildi ve bu silahlar Rusların en hassas ve özel teknolojisi ile yapılmamıştı. İran bu silahları başka kaynaklardan rahatça elde edebilirdi, ancak Amerikan müttefiki olmasına rağmen, İran neden Sovyetlere yaklaştı sorusuna cevap vermek gerekirse, birkaç nedenden bahsedilebilir. Birincisi, pahalı Amerikan savunma teçhizatları karşısında Rus askeri ekipmanı çok ucuz ve İran'a nispeten yakın olmasıdır. İkincisi, İran toprak bütünlüğünü tehdit edebilecek Kürt gruplarını ve Şah karşıtı “Tude” partisini destekleyen Sovyetler muhalefetine tahammül edemeyen Tahran, SSCB'yle “düşmanla yakın mesafede olma”

¹¹⁷ Fedorova. S 98.

¹¹⁸ Kristen Blake, **The U.S.-Soviet Confrontation in Iran, 1945-1962: A Case in the Annals of the Cold War**, University Press Of America, INC., New York 2009, s.28.

¹¹⁹ Amin Parto, naghsh taslehati rusi dar sazmane defae cumhurii islamii iran, *İRAS*, 15.10.2012. <http://www.iras.ir/fa/doc/note/116/>.12.12.2017. (ایراس. امین پرتو، نقش تسلیحات روسی در سازمان دفاعی جمهوری اسلامی ایران).

taktiğini benimsemiştir.¹²⁰ Üçüncüsü, Suudi Arabistan, İsrail gibi bölge ülkelerle daha yakın olarak, kendisini görmezden gelen Amerika'ya önemini göstermek istemesiydi.

Ancak her ne kadar SSCB'ye yakınlığa da ABD yardımı ile yönetime gelen Muhammed Rıza, iktidarda olduğu sürece Batı ile ve özellikle ABD ile yakın ilişkide olmuştur.¹²¹ Dolayısıyla Sovyetlerle olan ilişkilerinin açıkça olduğunu söylemek biraz zor olacaktır. İran ile ABD arasındaki ittifak 1979 yılındaki İran İslam inkılabına kadar devam etmiştir.

Genel olarak Şah döneminde, SSCB İran'a "T-55" orta tanklar, "PT-76" hafif tanklar, "BMP-1" piyade savaş araçları, "BTR-50PK", "BTR-60" ve "BTR-152" zırhlı personel taşıyıcıları, 122-mm D-30, 152 D-20 ve 130 mm M-46 toplar, ZSU-57-2 ve ZSU-23-4 uçaksavar kendi tahrikli sistemler, "Strela-1M" ve "Strela-2", uçaksavar füze sistemleri "Malyutka" ZiL, GAZ, MAZ, KRAZ ve UAZ markalarının askeri araçları, mobil bakım ve onarım ekipmanları ve mühendislik ekipmanları temin etmiştir.¹²²

3.1.2. Askeri İlişkinin 1979 İslami Devrimden Sonrası

İran'da 1979 yılında gerçekleşen devrim öncesi ve sonrası ilk on yıl için İran ile Sovyetler arasındaki ilişkiyi ve özellikle bu ilişkilerin askeri boyutunu tanımlamak son derece karmaşıktır. Şöyle ki İran, o dönemde ABD'nin bölgede ki sosyalizme/komünizme karşı politikalarında önemli müttefiki kalmasından dolayı tüm askeri ihtiyaçlarını ABD karşılamaktaydı. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi 1979 devrimden sonra İran'ın anti-empyralist tavırlarından dolayı, aynı yılda Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgalini kınamış ve hata karşı bir yanıt oluşturmak için komünizmi düşman ilan edilerek ona karşı Afgan cihat cephelerine yardım etmiştir.¹²³ Ardından, Moskova'nın 1980-1988'de İran-İrak savaşı sırasında Irak'la taraf olması ve ona askeri destek sağlaması gibi gelişmeler nedeniyle İran ile SSCB bir süre için birbirinden uzak durmuştur.¹²⁴

¹²⁰ Orlov, s 204.

¹²¹ Fedorova, s 104.

¹²² Mikhail Barabanov, "Rossiya na rynke vooruzheniy Irana, Zhurnal", **Eksport vooruzheniy**, №5 sentyabr-oktyabr 2005. http://cast.3ebra.com/journal/2005/5_2005_2/ . (Михаил БАРАБАНОВ, Россия на рынке вооружений Ирана, Журнал «Экспорт вооружений» №5 сентябрь - октябрь 2005).

¹²³ Mehdi Rahmati, "Iran-Russia Relations during Iran-Iraq War (Regarding Afghanistan)", **Center for Holy Defense Documentation and Research**, Issue 34, Vol. 9. Autumn 2010. P 80.

¹²⁴ Rahmati, p 86.

Ancak Irak-İran savaşıdan sonra, daha önce de zikredilen Humeyni'nin, Gorbaçov'a gönderdiği meşhur mektup, ikili ilişkilerin yumuşamasıyla Tahran, ulusal menfaatini korumak için Moskova'ya yaklaşmış ve askeri ekipmanlarını bu kaynaktan elde etmeye başlamıştır. Nitekim Kasım 1989 yılında İran Meclisi'nin dönem başkanı Rafsancani'nin Moskova'yı ziyareti, iki ülke arasındaki askeri ilişkilerin yeniden başlaması için başlangıç noktası olmuştur.¹²⁵ Bu ziyaret esnasında gerçekleşen görüşmeler sonucunda iki ülke arasında 2-4 milyar dolarlık askeri malzemelerin İran'a tedariki dâhil olmak üzere çeşitli konularda da 15 milyar dolarlık sözleşme imzalanmıştır.¹²⁶

Ancak şunu belirtmek gerekir ki İran 1980'de başlayan Irak'la savaşı sırasında her türlü askeri silahı satın almak için SSCB dâhil çoğu ülkeler tarafından yalnız bırakılmıştır. Yeniden ayağa kalkmaya çabalayan İİC, ilk yıllarında hem Batı hem Doğu blokuna karşı koymuştur. Tahran'ın Moskova'ya yönelmesine neden olan gelişmeler şu şekilde sıralanabilir: Bir yandan ABD ile arasında olan gerginlik nedeniyle tüm batılı müttefikleri İran'a askeri ambargo uygulamıştır. Diğer yandan gerek Irak'tan savaş sırasında ganimet olarak elde etmiş olduğu askeri teçhizatlar, gerekse Suriye, Libya, Kuzey Kore ve Çin gibi üçüncü kaynak ülkeler aracılığıyla elde ettiği Rus askeri tekniklerini modernize etmek için ihtiyaç duyulan parçalar, Tahran'a askeri teknoloji edinmesi için Moskova'dan başka bir seçenek bırakmamıştır. Başka bir ifade ile Tahran'ın Moskova'ya askeri bağımlılığı ortaya çıkmıştır.

3.1.3. 1990'larda Rusya-İran Arasındaki Askeri İlişkiler

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması, uluslararası sistemde büyük etkiler yaratmış olup, Ortadoğu, Orta Asya ve eski SSCB nüfuzunda olan bölgelerde güç boşluğu ortaya çıkarmıştır. Bu güç boşluğu büyük değişimlere yol açmıştır. SSCB'nin dağılmasının ve İran sınırlarından uzaklaşmasının, Rusya ve İran arasındaki ilişkilere etkisi olumlu olarak nitelendirilebilir. Ayrıca ekonomik açıdan zayıflayan Rusya, İran ile askerî işbirliğine aktif olarak gidilmesinde istekli olmuştur. Dolayısıyla Rafsancani'nin Moskova ziyareti ile başlayan iki ülke arasındaki yüksek makamdaki yetkililerin sık sık görüşmesi, Moskova'nın İran'ın askeri konularda ve savunma yeteneklerini artırmaya yardım etmesine sebep olmuştur. Bu dönemde 1990'ların

¹²⁵ Karimi, "Iran-Russia Strategic Partnership at the New Stage... P 27.

¹²⁶ Karimi, "Iran-Russia Strategic Partnership at the New Stage... P 27.

ortasına kadar iki ülke arasında yaklaşık her yıl anlaşmalar yapılarak İran'a silah tedariki gerçekleştirilmiştir. CAWAT verilerine göre 1995'e kadar Tahran ile Moskova arasındaki askeri alışveriş ortalaması yıllık 500 milyon dolar değerinde olmuştur.¹²⁷ Bu Rusya'nın askeri mal ihracatı yapısında önemli bir yer işgal etmesine sebep olmuştur.

Üstelik Irak'la olan savaşta aldığı tecrübe, İran'a yeni askeri silahlar alma ve askeri kabiliyetini yeniden kurma fırsatını vermiştir. Dolayısıyla İran 5 Kasım 1989, 17 Mayıs 1990, Nisan 1991 ve 13 Kasım 1991 tarihlerde Sovyetler Birliği ile silah ve askeri teçhizatları tedariki konusunda kara kuvvetleri, hava ve deniz kuvvetleri için malzemeleri içeren dört anlaşma imzalamıştır.¹²⁸ Bu anlaşmaların sonucunda ve 1990'ların ilk yarısında yapılan başka anlaşmalara göre İran aşağıdaki askeri teçhizatları teslim almıştır.

Hava Kuvvetleri için 1,3 milyar dolar değerine 40 adet MiG-29 ve MiG-29UB savaş uçağı, 12 Su-24MK ön bombardıman uçağı; ayrıca 1994 yılına kadar, MiG-29 silahlandırması için 445 adet R-27R ve 670 adet R-60 havadan havaya füzelerin teslimatı gerçekleştirmiştir. Bunlara ek olarak iki adet S-200VE uçaksavar füze sistemleri ve bu sistemler için güdümlü füzeler teslim edilmiştir.¹²⁹ Ayrıca Tahran bu dönemde altı adet C-25 ve 29 avcı uçaklarını ve Tor-M1 uçaksavar füzesi sistemi, milyonlarca dolar değerinde satın almıştır.¹³⁰ 1994 yılında İran'a 17 adet Mi-17 savaş helikopteri ve bunlara ek olarak 100 adet taşınabilir "İgla" 9K38 uçaksavar füze sistemleri teslim edilmiştir.¹³¹ 1991'in başında, İkinci Basra Körfezi Savaşı sırasında, çoğunlukla Rus yapımı olan Irak Hava Kuvvetlerinin 110'dan fazla uçağına (4 MiG-29, 12 MiG-23, 7

---

¹²⁷ Centre for Analysis of World Arms Trade Iran-Rossiya: otsenka voyenno-tekhnicheskogo sotrudnichestva dvukh stran za period s 1990 goda po nastoyashcheye vremya. 16.02.2016. <http://www.armstrade.org/includes/periodics/news/2016/0216/105533562/detail.shtml>. (21.12.2017). (Иран-Россия: оценка военно-технического сотрудничества двух стран за период с 1990 года по настоящее время, Центр анализа мировой торговли оружием).

¹²⁸ Voyenno-tekhnicheskoye sotrudnichestvo mezhdru Rossiiyey i Iranom, *RIA-Novosti*, 08.08.2016. <https://ria.ru/spravka/20160808/1473733260.html>. (15.12.2017). (Военно-техническое сотрудничество между Россией и Ираном).

¹²⁹ Voyenno-tekhnicheskoye sotrudnichestvo mezhdru Rossiiyey i Iranom, *RIA-Novosti*, 08.08.2016

¹³⁰ Hadi Mawlavinia, naghsh-e rah hamkarihai defai destori kare mozakerate sardar deghhan dar moskov, *IRNA*, 15.02.2016. <http://www.irna.ir/fa/News/81964208>. (20.12.2017). (مذاکرات سردار دهقان در مسکو). هادی مولوی نیا، نقشه راه همکاری های دفاعی دستور کار.

¹³¹ Voyenno-tekhnicheskoye sotrudnichestvo Irana i Rossii. Dosye, *TASS*, 20.01.2015, <http://tass.ru/info/1707163>. (15.12.2017). (Военно-техническое сотрудничество Ирана и России. Досье).

Su-25K, 22 Su-24MK, 40 Su-22, 4 Su-20s ve Il-76, yanı sıra 24 Mirage F-1) İran tarafından el konulmuştur¹³²

Deniz Kuvvetleri konusunda ise Rusya, İran'a üç dizel-elektrik "877ECM" projesi "Varşavyanka" denizaltılarını yaklaşık 1,6 milyar dolar değerinde tedarik etmiştir.¹³³ Ayrıca denizaltıları iletmek, hem de ekipmanlara yer alanı sağlamak üzere altı kıyı üssünü tesis etmek için anlaşmışlardır.

Kara Kuvvetleri için 13 Kasım 1991'da imzalanmış oldukları anlaşmaya göre 1990'ların sonuna kadar İran'a 2,2 milyar dolarlık değerinde 1000 T-72C tankı, 1500 BMP-1 ve BMP-2 zırhlı savaş araçları, hem de onların mühimmatlarını ve İran'da üretimin düzenlenmesi için lisansı ve teknik destek sağlanması planlanmıştır.¹³⁴ Ancak anlaşma çerçevesinde, Rusya, toplam olarak 426 T-72S (126 tankı hazır şekilde ve 300 de İran'da montaj etmek için malzeme parça olarak), 413 BMP-2 ve 800 9M111 tanksavar güdümlü füzeleri teslim etmiştir.

Rus ve İran resmi bilgilerinde anılmayan bazı yabancı kaynaklara göre Temmuz 1991'de Moskova'da General Yevgeny Shaposhnikov ile İran Hava Kuvvetleri komutanı General Mansur Sattari arasında İran'a askeri teçhizatlar satma konusunda 6 milyar dolarlık bir anlaşma imzalanmıştır.¹³⁵ Bu anlaşmaya göre Tahran 100 adet MiG-21 ve 48 adet MiG-31 savaş uçağı, 12 Tu-23 M3 - stratejik bombardıman uçağı, iki uzun menzilli radar tespitli "IL-76" tabanı ile oluşturulan A-50 uçaklarının almasını planlanmıştır. Bunlara ek olarak İran'da 126 adet MiG-29 uçağının lisanslı montajı için Rusya tarafından bir tesis inşa edilmesi bekleniyordu. Ancak bu sözleşmenin yürütülmemesi ve bazı diğer sözleşmelerin eksik yürütülmesi ve denizaltılar için altyapı inşaatının ertelenmesinin sebebi 1990'larda ortaya çıkan ve geçmişte hiç görülmemiş Rusya ile ABD arasındaki yakınlaşmanın kurbanı olmuşlardır. Mayıs 1995'te ABD Başkanı Clinton'ın ziyareti sonucunda aynı yılın Haziran ayında "Gore-Çernomırdin" adıyla bilinen gizli sözleşmenin imzalanmasından sonra Rusya devlet başkanı Boris

---

¹³² Safarov Radzhab, Aleksandr Prokhanov, Sergey Baburin, Dmitriy Rjurikov, Vitaliy Tret'yakov, Geydar Dzhemal, Maksim Shevchenko, Igor' Pankratenko, (ed.) **Sovremennyy Iran**. №40, yanvar 2015. S 21. (Раджаб Сафаров, Александр Проханов, Сергей Бабурин, Дмитрий Рюриков, Виталий Третьяков, Гейдар Джемаль, Максим Шевченко, Игорь Панкратенко, (Ред) **Современный Иран**. №40 январь 2015 с 21).

¹³³ TASS, 20.01.2015.

¹³⁴ TASS, 20.01.2015.

¹³⁵ Anthony H. Cordesman, "Iran's Military Forces: 1988-1993", Center for Strategic and International Studies, Middle East Dynamic Net Assessment, September, 1994. p 24.

Yeltsin, İran'a askeri malzemelerin tedariki konusunda mevcut olanları sınırlandırmayı ve daha fazla sözleşme yapmamayı taahhüt etmiştir.¹³⁶ Bundan, İran-Rusya arasındaki ilişkileri etkileyen faktörler bölümünde detaylı olarak bahsedileceği gibi bu dönemde İran, Ortadoğu ülkelerindeki Rus silahlarını satın alan büyük müşteri haline gelmesine rağmen, Moskova'nın Tahran ile askerî ilişkisi stratejik açıdan değil tamamen ekonomik çıkarları bağlamında olduğu söylenebilir. Nitekim 2000'lerin başına kadar İran ile askeri sözleşme yapmayan Rusya, ülke içinde sıkıntılardan dolayı ve benimsediği bir paket olan ekonomik reformlarında, Batı tarafından aldığı destekten dolayı onların isteklerine uyup Tahran'a askeri malzemelerin satışı konusunda yüz çevirmiştir.

3.2. PUTİN DÖNEMİ RUSYA-İRAN ARASINDAKİ ASKERİ İLİŞKİLER

3.2.1. İkili Askeri İş birliği ve Rusya'dan İran'a Silah Satışı

Rusya, Sovyetler zamanında genel olarak çoğu Ortadoğu ülkeleriyle askerî işbirliği yürütmekteydi. Ancak 90'ların başında sosyal-ekonomik ve Kafkasya'daki çatışmalar gibi iç sıkıntılardan dolayı Rusya'nın kendi haliyle uğraşması, askerî işbirliği alanında çoğu ortaklarını kaybetmesine neden olmuştur. Yukarıda belirlediği gibi 90'ların ilk yarısında İran askerî işbirliği konusunda Rusya'nın önemli ortağı haline gelse de ikinci yarısında askeri ilişkileri tekrar yavaşlamıştır. Bu ikilinin arasında genel ilişkiler ve özellikle bu ilişkinin askeri boyutu 2000 yılında Putin'in devlet başkanı görevine gelmesiyle büyük bir ivme kazanmıştır. Putin RF Başkanı olmasıyla Rus dış politikasında değişiklikler yaparak çok yönlü bir dış politika izlemiştir. Haziran 2000'de kabul edilen dış politika doktrini "İran ile ilişkileri daha da geliştirmenin önemli" olduğunu vurgulamaktadır.¹³⁷ O taraftan İran 2000'lerin başında silahlı kuvvetlerini yeniden silahlandırma yolunda bir yenileme programını başlatmıştır.¹³⁸ Gelecek 25 yıllık bir perspektifle ön görülen bu program İran'ın 2025 savunma vizyonu olarak bilinmektedir. Bu program bağlamında Tahran toplam 25 milyar dolar olarak tahmin edilen Rus yapımı askeri araçların ve savunma teçhizatının satın alınmasına odaklanmıştır.

---

¹³⁶ TASS, 20.01.2015.

¹³⁷ Kontsepsiya vneshney politiki Rossiyskoy Federatsii, *Nezavisimoy Gazety*, 11.07.2000...

¹³⁸ Centre for Analysis of World Arms Trade, 16.02.2016...

İran, ikili askeri işbirliğini geliştirme niyetini Rusya'ya defalarca açıkça ifade etmiştir. Ancak 1990'ların ikinci yarısından beri geçerli olan Rus-Amerikan "Gore-Çernomırdin" gizli anlaşması Moskova'nın bu konuda yeni sözleşme imzalamasına izin vermemekteydi. Nitekim 2000 yılın başında Rusya Savunma Bakanı Sergeev ile İran Yüksek Güvenlik Konseyi başkanı Ruhani arasındaki görüşmede Rus tarafı, askeri alanlarında İran ile işbirliği konusunda 1990'ların başındaki sözleşmeleri kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmeye devam edeceğini ve askeri teçhizatlarını İran'a satma niyetinde olduğunu belirtmiştir.¹³⁹ Putin 2000'de New York'ta Hatemi ile görüşmesinden sonra Kasım 2000'de askeri teçhizatın İran'a satışına mani olan "Gore-Çernomırdin" anlaşmasını tek taraflı feshetmiştir.¹⁴⁰ George Bush'un cumhurbaşkanı seçildikten sonra da Vladimir Putin, ABD ile yapıcı bir diyaloga hazır olduğunu gösterse de "Rusya, İran ile askeri işbirliği konusunda ABD'ye taviz vermeyeceğini" kaydetmiştir.¹⁴¹ Bu gelişmeler, İran ile Rusya arasındaki askeri işbirliğinin yeni dönemini başlatmıştır.

Üstelik Putin yeniden askeri malzeme ve savunma birliklerini İran'a tedarik etmesi ve iki ülke arasında anlaşmaların uygulanmasının başlatılmasına dair 1 Aralık 2000 yılında "Rosoboronexport"a talimat vermiştir.¹⁴² Buna müteakip Rus askeri heyeti Savunma Bakanı Igor Sergeev'in liderliğinde aynı yılın 26 Aralık'ında İran'ı ziyarette bulunarak İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi ve diğer üst düzey yetkililerle görüşmeler gerçekleştirmişlerdir.¹⁴³ Rusya Savunma Bakanı, İslam Devrim Muhafızları Kolordusunun elit gruplarıyla muhatap olan ilk yabancı asker olmuştur. Bu görüşmeler sırasında iki taraf öncelikle ikili arasındaki askerî işbirliğinin geliştirilmesi konusunda beş yıl önce askıya alınan savunma ve askeri-teknik işbirliğinin yeniden başlatılması konusunda anlaşmaya varmışlardır. Bu dönemde iki ülke arasındaki gerek cumhurbaşkanları seviyesinde gerekse bakanlar seviyesine sık sık görüşmelerin ortaya çıkması ikilin arasındaki ilişkinin ilerlemesinin devamlı olacağını göstergesiydi. Daha

---

¹³⁹ Khronologiya Rossiysko-Iranskogo Sotrudnichestva, (1989-2008), **PIR-Center** S 7. http://www.pircenter.org/kosdata/page_doc/p1307_1.pdf. (10.01.2018). (Хронология Российско-Иранского Сотрудничества, ПИР-Центр (1989-2008).

¹⁴⁰ Broder John M. "Russia Ending Deal on Arms Negotiated by Gore", *New York Times*. 23 November 2000. <http://www.nytimes.com/2000/11/23/world/russia-ending-deal-on-arms-negotiated-by-gore.html>. 15.01.2018.

¹⁴¹ Zachev Ministr Oborony Rossii Yedet V Tegeran? 20.12.2000. <https://www.pravda.ru/politics/26-12-2000/801685-0/>. (15.01.2018). (Зачем Министр Обороны России Едет В Тегеран?).

¹⁴² TASS, 20.01.2015.

¹⁴³ Mokhammad Khasan Makhdiyan, **Istoriya mezhgosudarstvennykh otnosheniy Irana i Rossii (XIX — nachalo XXI veka)**, IV RAN, Moskva 2014, S 114. (Махдиян Мохаммад Хасан, История межгосударственных отношений Ирана и России (XIX — начало XXI века), *ИВ РАН*, Москва 2014. С 114).

sonra Rusya Savunma Bakanının Tahran'a ziyaretinden 10 ay sonra, Ekim 2001'de İran Savunma Bakanı Ali Şamkhani Moskova'yı ziyaret etmiştir.¹⁴⁴ Bu ziyaret sırasında Rusya Dışişleri Bakanı İgor İvanov ve İran Savunma Bakanı Ali Şamkhani tarafından iki ülke arasındaki askeri-teknik işbirliğinin uzun vadeli çerçevesini belirleyen sözleşmeyi imzalanmıştır. Böylece Rusya, İran'a silah ve askeri teçhizatlarını sevkiyatını tekrar başlatmıştır. Öyle ki İran bu dönemde askeri işbirliği alanında Rusya'nın en önemli ortaklarından biri haline gelmiştir. Üstelik Rus silah ihracatı ile ilgili resmi kurum olan "Rosoboronexport"ın açıklamalarında 2000'lerin başında Rusya'dan silah ithal eden ülkeler sırasında İran'ın Hindistan ve Çin'den sonra üçüncü sırada yer aldığını belirtmiştir. Rusya, İran'ın askeri ithalatının yaklaşık %85'inde ana silah tedarikçisi olmuştur.¹⁴⁵

Böylelikle CAWAT verilerine göre İran 2000 ile 2010 yılları arasında Rusya'dan aldığı askeri malzemeler şu şekildedir: 2000'den başlayarak 2003'e kadar 27 adet "Mİ-17-1" askeri helikopterlerinin sivil versiyonunu teslim almıştır. 2001 yılında, imzalanan sözleşmeye göre 2004 yılında 36 adet "Mi-17-1SH" çok amaçlı savaş helikopteri ve 2005'in başlarında bu aileden üç adet daha "Mi-17" helikopterinin İran'a teslimatı gerçekleşmiştir. Ayrıca İran 2003-2006 yıllarında Hava Kuvvetlerine altı adet "Su-25UBK" saldırı uçağı satın almıştır. 2003 yılının Şubat ayında yapılan sözleşmelere göre Kara Kuvvetleri için yaklaşık 300 "BMP-2" zırhlı savaş aracı 2004 yılında İran'a tedarik edilmiştir.¹⁴⁶ Buna ek olarak İran, kaynaklara göre 10 adet "Pantsir" uçaksavar füze kompleksinin teslimatı "Kasta i Nebo" radarı, havadan havaya kendinden tahrikli "BUK-M2" ve "BUK-M3" uçaksavar füzeleri, ayrıca MiG-29 ve Su-24'ler için R-73 ve R-23 gibi füzeleri tedarik etmiştir. Ayrıca Rusya bu dönemde belirsiz bir miktarda "Krasnopol-M" güdümlü topçu kabuklarını İran'a temin etmiştir.¹⁴⁷

Aralık 2005 yılında Rusya ile İran arasında "TOR-M1" Hava Savunma Sisteminin teslimatı ile ilgili bir sözleşme imzalanmıştır.¹⁴⁸ Bu sözleşme, ABD, İsrail ve AB ülkelerinden son derece olumsuz bir tepkiye neden olmuştur. Şöyle ki bu dönemde

---

¹⁴⁴ TASS, 20.01.2015.

¹⁴⁵ Rosoboroneksport, <http://roe.ru/export/iran/>. 21.03.2018.

¹⁴⁶ Centre for Analysis of World Arms Trade, 16.02.2016...

¹⁴⁷ Amin Parto, naghsh-e taslehati rusi dar sazmâne defae cumhurii islami iran, *İRAS*, 15.10.2012

¹⁴⁸ Rossiya vıpolnila kontrakt na postavku v Iran ZRK "Tor-M1" *RIA-Novosti*, 23.01.2007, <https://ria.ru/society/20070123/59532711.html>. (25.12.2017). (Россия выполнила контракт на поставку в Иран ЗРК "Top-M1").

İran-Rus askeri işbirliği basında en çok yer alan ve uluslararası ilişkilerin en önemli konularından biri haline gelmiştir. Nitekim Rusya, 2006 yılının sonlarında 29 adet "Tor-M1" HSS'lerinin İran'a tedarikini ve bu kompleksler için 1200 tane "9M331" füzeleri ve yedek parçalarının teslimatını tamamlamıştır.¹⁴⁹ Bu sistemlerden 17 âdetini tırtıl tekerlekli ve 12 âdetini ise İran'a özel olarak otomobil yolunda gidebilen tekerlekler üzerinde yapılmıştır. Tahran, bu sistemleri Isfahan, Buşehr, Tahran ve ülkenin doğusundaki en önemli nükleer ve askeri tesisleri hava saldırılardan korunmak için yerleştirmiştir.

Bu dönemde "Buşehr" ve diğer İran nükleer tesisleri tamamlanmak üzere olması, ABD ve İsrail'in, geçmişte Irak'a yaptığı gibi İran nükleer tesislerini yıkmakla tehdit etmesine sebep oluşturmuştur. Özellikle yakın komşu ülkelerden olan Afganistan ve Irak'ın Amerika tarafından işgal edilmesini, ülkenin nükleer programına açık bir tehdit oluşturduğunu görmekteydi. İran hava savunmasında eski üretim olan Rus yapımı "S200", "Pansira", TOR-M1 ve İngiliz yapımı "Rapira" ve Amerikan yapımı çok eski savunma sistemleri bulunmaktadır. Tahran, Moskova ile yaptığı askeri işbirliğinin yanında kendi savunma sanayisini geliştirse de bir olası saldırıya karşı kendi gücünün yetersizliğini ve taktik saldırı ve bombardıman uçaklarına karşı hava savunmasında ciddi bir kusuru olduğunu farkında olmuştur. Dolayısıyla İran yeni ve güçlü kapasiteye sahip Rus hava savunma sistemlerini satın almak isteğinde bu isteğini Rus tarafına defalarca bildirmiştir. İranlı yetkililer 2000'lerin başında Tahran ile Moskova arasındaki ilişkinin sembolü ve aynı zamanda ikili ilişkilerde gerginlik yaşanmasına sebep olan S-300 sistemini edinme konusunda istekli olduğunu Rus tarafına bildirmiştir. 20 Eylül 2005'de ikili arasındaki Askeri-Teknik İşbirliği Komisyonu Tahran toplanmasında Rus tarafı S-300 sistemini İran'a tedariki konusunda vaat etmiştir.¹⁵⁰ Nitekim iki ülke arasında Aralık 2007 yılında yaklaşık 800 milyon dolarlık beş bölüm, 40 pampadan oluşan bir sözleşme imzalanmıştır.¹⁵¹ Ancak Rus tarafı bu sistemin İran'a tedariki konusunda hep durumu uzatmıştır.

Bu dönemde bir yandan İran nükleer programının bir kriz haline dönüşmesi diğer yandan Tahran'ın füze çalışmalarında başarıyla ilerlemesi Rusya ile İran

¹⁴⁹ Rossiya vpolnila kontrakt na postavku v Iran ZRK "Tor-M1", *RİA-Novosti*, 23.01.2007.

¹⁵⁰ International Institute for Caspian Sea Studies, P 17.

¹⁵¹ Voenno-tekhnicheskoye sotrudnichestvo mezhdru Rossiye y Iranom, *RİA-Novosti*, 08.08.2016.

arasındaki askeri işbirliği etrafındaki durum, AB ülkeleri ve ABD tarafından tartışılmaya başlanmıştır. Moskova, İran'a füze teknoloji desteği sağlaması suçlamalarının altında kalmaması için ve özellikle bu ülkeler ile olan gerginliğin alevlenmemesi için Tahran'la askeri işbirliği konusunda çok dikkatli bir yaklaşımla çalışmıştır. Dolayısıyla iki devlet arasındaki askeri işbirliği alanında derin temaslara rağmen S-300 sistemlerinin çevresinde Moskova ve Tahran arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmış ki bu durum ikili ilişkileri zor bir duruma sokmuştur. Şöyle ki 9 Haziran 2010 tarihinde kabul edilen BM Güvenlik Konseyi'nin "1929" sayılı kararı ile Birleşmiş Milletler'in bütün üye devletlerine, tanklar, zırhlı personel taşıyıcıları, askeri uçak ve helikopterler, büyük toplar, savaş gemileri, füzeler ve diğer her tür askeri teçhizatları İran'a tedarik etme yasağı getirilmiştir.¹⁵² Buna müteakip 22 Eylül 2010'da dönemin Rus devlet başkanı Dimitri Medvedev, zikredilen kararı uygulayarak İran'a her türlü askeri teçhizatın tedarik edilmesini yasaklamıştır.¹⁵³ Bu karar Rusya ile İran arasında daha önce anlaşma sağlanmış olan S-300 sistemlerinin satışını iptal edilmesini de kapsamaktaydı. Rusya İran'a karşı ambargo getirdiğinde 2000'li yılların başında bu ikili arasında ortaya atılan İran askeri kapasitesinin güçlendirilmesi programının yarısının tamamlandığı bilinmektedir. Şöyle ki CAWAT, Tahran'a askeri malzemelerin satışına ambargo getiren Moskova'nın askeri piyasasındaki zararının 11 ila 13 milyar dolar dolaylarında olduğunu açıklamıştır.¹⁵⁴ Üstelik İran ile daha önce yapılmış olan anlaşmaların yükümlülüklerini yerine getirmeyen Rusya, Tahran'da güven kaybının yanında mali kayıplara uğramıştır. Tahran, Moskova'nın S-300'ü teslim etmemesi için 13 Nisan 2011'de Rosoboronexport'a karşı Cenevre Mahkemesine dava açarak yaklaşık 4 milyar dolar tazminat iddiasında bulunmuştur.¹⁵⁵ Bu gelişme Rusya ve İran arasındaki askeri işbirliğinin daha da kötüye gitmesine sebep olmuştur.

Arap ayaklanmaları sonrası dönemde iki ülke arasındaki ortak duruş Tahran ve Moskova'yı çeşitli konularda birbirine daha yakın kılmıştır. İran-Rusya arasındaki bu

¹⁵² Hassan Shokouhi Nasab, barrasii tarikhi-tahlili ravandi tahremhae hastei az sale 1384 (2005) takonon, 24.02.2015. <http://www.irna.ir/fa/News/81518460> . (29.12.2017). (حسن شکوهی نسب، بررسی تاریخی-تحلیلی روند تحریم های هسته ای از سال 1384 تاکنون 1384).

¹⁵³ Dmitriy Medvedev podpisal Ukaz "O merakh po vypolneniyu rezolyutsii Soveta Bezopasnosti OON 1929 ot 9 iyunya 2010" Kremlin, 22.09.2010. <http://kremlin.ru/events/president/news/8986> . (10.01.2018). (Дмитрий Медведев подписал Указ «О мерах по выполнению резолюции Совета Безопасности ООН 1929 от 9 июня 2010г).

¹⁵⁴ Centre for Analysis of World Arms Trade, 16.02.2016...

¹⁵⁵ Ivan Safronov, Elena Chernenko ve Anna Zanina, "Prinuzhdeniye k postavkam Iran mozhnet nakazat' Rossiyu na \$4 mlrd, *Kommersant*, 18.07.2012, <https://www.kommersant.ru/doc/1982888> . (12.01.2018). (Иван Сафронов, Елена Черненко, Анна Занина, Принуждение к поставкам Иран может наказать Россию на \$4 млрд).

soğukluk esas olarak 2012 yılında Putin'in yeniden başkanlık görevine gelmesiyle sıcaklığa dönmeye başlamıştır. Böylelikle 19-20 Ocak 2015'te Tahran'a ziyarette bulunan Savunma Bakanı Sergey Şoygu İran Savunma Bakanı Hüseyin Dehghan ile yapılan görüşmeler sonrasında iki ülke arasındaki askeri-teknik işbirliği konusuna ilişkin bir anlaşma imzalamışlardır.¹⁵⁶ Ardından da 13 Nisan 2015'te Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin İran'a S-300'ün tedarikinin yasak kararnamesini kaldırılmıştır.¹⁵⁷ Nihayet bu gelişmelerden sonra 2016 sonuna kadar İran tüm S-300'leri teslim almıştır. S-300'ün teslimatı ile beraber Rus uzmanları İran askerlerini S-300 üzerinde çalışmayı öğretmişlerdir ve RF'nin askeri menziline eğitim ateşlemeleri gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca bu kompleksler için simülatörlerini, yedek parça ve füze setlerinin de teslimatını gerçekleştirmiştir.¹⁵⁸ Tahran, Ortadoğu'daki çatışmalı bölgenin merkezinde yer almasını dikkate alarak S-300 sistemleri gibi yüksek deneyimli bir sisteme ihtiyacı olduğunu çoktan anlamıştır. Bazı uzmanların belirttiği gibi çevredeki gerginliğin hızla artmasını dikkate alırsak İran için, modern hava savunma sistemi edinmesi çok önemlidir.¹⁵⁹ S-300 Kompleksler, orta ve uzun menzilli füzeler kategorisine giren ve büyük hava saldırısı durumunda saldırının havada imhasını başarabilen mobil hava savunma sistemleridir. İran, bu silahları kendisinin güvenliğini savunmak amacıyla edinmek istemiştir. Şöyle ki İran ABD ve İsrail gibi ülkelerden çok vurulma tehdidi duymuş ve hava savunmasını her türlü hava saldırılarına karşı korunması için, her şeyden önce İsfahan, Buşehr, Tahran ve ülkenin doğusundaki nükleer santrallerini ve en önemli devlet ve askeri tesislerin korunabilmesi için bu füzesar sistemleri konuşlandırmıştır.

Üstelik bazı kaynaklara göre İran SU-35 ve SU-30SM jetleri, YK-130 savaş uçakları, Mİ-8, Mİ-17 avcı helikopterleri, T-90 tank, Bastion, Yakhont Rus füzelerini ve bazı yeni nesil askeri ekipmanlar edinmesi için Rusya'ya 8 milyar dolarlık bir anlaşma

---

¹⁵⁶ Shoygu: Iran i Rossiya namereny podpisat' soglasheniye o VTS, RIA-Novosti, 20.01.2015. https://ria.ru/defense_safety/20150120/1043351618.html . (20.01.2018). (Шойгу: Иран и Россия намерены подписать соглашение о ВТС).

¹⁵⁷ Vneseno izmeneniye v Ukaz o merakh po vypolneniyu rezolyutsii Soveta Bezopasnosti OON №1929, Kremlin, 13.04.2015. <http://kremlin.ru/events/president/news/49248> . (20.01.2018). (Внесено изменение в Указ о мерах по выполнению резолюции Совета Безопасности ООН №1929).

¹⁵⁸ LITOVKIN, Victor. Zachem Iranu rossiyskiye kompleksey S-300, (Zachem Iranu rossiyskiye kompleksey S-300), 11.04.2016. <http://tass.ru/armiya-i-opk/3194102> . 20.01.2018. (Виктор Литовкин, Зачем Ирану российские комплексы С-300).

¹⁵⁹ Yelizaveta Fokht, Lavrov obyasn timereniy zapretya na postavki Iranu raket S-300, RBK: 13.04.2015. <https://www.rbc.ru/politics/13/04/2015/552bd5b89a794771cd1512fd> . (25.03.2018). (Елизавета Фохт Лавров объяснил причины отмены запрета на поставки Ирану ракет С-300).

teklifi yapmıştır.¹⁶⁰ Ancak İran'a konvansiyonel silah temini konusunda kısıtlamalar getiren BM Güvenlik Konseyi “2231” sayılı kararı 2020'ye kadar tanklar, zırhlı muharebe araçları, büyük kalibreli topçu sistemleri, savaş uçakları ve helikopterler, savaş gemileri, füzeler ve füze sistemlerini kısıtlamakta olduğu için bu anlaşma gerçekleştirilmemiştir. Nitekim Rusya'nın Tahran büyükelçisi yaptığı bir röportajda ülkesinin uluslararası kısıtlamalara girmeyen her türlü silah için, Tahran ile tam olarak işbirliği yapmaya hazır olduğunu söylemiştir.¹⁶¹ Bundan sonra S-300'lerin savunma silahı olduğunu ve BMGK kısıtlamalarına girmeyeceğini belirterek İran'a teslim etmiştir. Şubat 2017'de Rostekh başkanı Sergei Chemezov, “Rusya'nın İran'a başka silah tedarik etme planının olmadığını” belirtmiştir.¹⁶²

3.2.2. Rusya-İran Askeri İşbirliği Bağlamında İran Silahlı Kuvvetleri'nin Modernizasyonu

İran'da 1979 yılında meydana gelen devrimle beraber ülkeye silah temin eden ortakları, Tahran'a silah satma konusunda yüz çevirmiştir. Bu gelişmeler İran'ın askeri ihtiyaçlarını, Rus silahlarıyla girdirmesine neden olmuştur. Devrim sonrası süreçte gerek başka ülkeler vasıtasıyla İran'a ulaşan gerekse 90'larda ortaya çıkan direk silah alışverişiyle elde edilen Rus askeri teçhizatları bugün İran Silahlı Kuvvetlerinde ciddi bir modernizasyona ihtiyaç olduğunu göstermektedir. İkinci el vasıtasıyla İran'a ulaşan Rus silahları arasında şunlar bulunmaktadır: BMP-1 Zırhlı personel taşıyıcıları; “Malyutka AT-3” Tanksavar füzesi; “T-55” ve “T-62” tankları; “SAM-7” Uçaksavar füze; “SA-2” Uçaksavar topu; Roket atar "Katyuşa" topçu kabukları ve füzeleri. Ayrıca Libya, Suriye ve Kuzey Kore aracılığıyla, Rus “R-17” versiyonu olan karadan karaya “Scud” füzeleri İran'a ulaşmıştır.¹⁶³ İran Silahlı Kuvvetlerinde bulunan Rus yapımı askeri malzemelerin modernizasyonu için yedek parçaları ve askeri uzmanlara ihtiyacı, Tahran'ın Moskova ile bu alanda işbirliğini önemli kılmıştır.

¹⁶⁰ Ivan Safronov, Yelena Chernenko, Iran pritsenivayetsya k rossiyskomu voyenpromu, *Kommersant*, 15.02.2016. <https://www.kommersant.ru/doc/2917271> . (20.01.2018). (Иван Сафронов, Елена Черненко, Иран приценивается к российскому военному).

¹⁶¹ Interv'yu Posla Rossii v Irane L.S.Dzhagaryana informatsionnomu agentstvu «TASS», 11 fevralya 2018, TASS, http://www.mid.ru/foreign_policy/international_safety/regprla/-/asset_publisher/YCxLFJnKuDIW/content/id/3072158 . (13.02.2018). (Интервью Посла России в Иране Л.С.Джагаряна информационному агентству «ТАСС», 11 февраля 2018).

¹⁶² Mikhail Malayev, “Voyenno-tekhnicheskoye sotrudnichestvo Rossii i Irana” *Kommersant*, 27.03.2017, <https://www.kommersant.ru/doc/3254056> . (17.01.2018). (Михаил Малаев Военно-техническое сотрудничество России и Ирана).

¹⁶³ Amin Parto, naghsh-e taslehati rusi dar sazmane defae cumhurii islamii iran, *İRAS*, 15.10.2012

Son dönemlerde İran kendi silahlı kuvvetlerinin daha da gelişmesine büyük önem vermektedir. İran kara, hava ve deniz kuvvetleri tarafından kullanılan silahların modernizasyonu, 2000 yılında çizilen 25 yıllık savunma planı için belirlenen 25 milyar dolarlık silahlandırma politikasının önemli bir kısmı olmuştur. Şöyle ki 2001 yılının Mart ayında, İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi, Moskova ziyaretindeki resmi görüşmelerde, ülkesinin 1990'lere kadar elde edilen askeri teçhizatlarını geniş çaplı bir yenilenmeye ihtiyacı olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁴ Bu yeniden silahlandırma programı çerçevesinde İran liderliği, Rusya ile askeri işbirliği bağlamında silahlı kuvvetlerinin modernleşmesi için aktivizmini göstermiştir. İran, artık modern ve bölgesel olarak rekabetçi silahlarla donanma yolunda güçlü adımlar atması için eski silahların tecdidini başlatmıştır. Dolayısıyla İran'ın en önemli askeri ortağı olan Rusya silah ve askeri teçhizatlarını tedarikinin yanında İran'daki eski askeri teçhizatının modernleştirilmesine katılmış ve askeri tamir servislerinin inşa edilmesi meselesine yardım sağlamıştır.¹⁶⁵

İran-Rusya arasındaki askeri işbirliğinin önemli bir alanı Rusya'nın İran'da, çeşitli askeri servisler ve eğitim merkezlerinin oluşturulmasıdır. 26 Aralık 2000'de, Rusya'nın Savunma Bakanı İgor Sergeev, İran'a yaptığı üç günlük ziyaretinde üst düzey yetkililerle gerçekleştiği müzakerelerde iki ülke arasındaki askeri işbirliğinin gelişimi bağlamında İranlı subayların eğitimi ve askeri bilgi değişimi ve askeri teçhizatların modernize edilmesi konusunda anlaşmaya varmışlardır.¹⁶⁶ Modernizasyon çalışmalarının temeli, 2000'lerde ortaya çıkan askeri üs düzey yetkililerin buluşmaları sırasında atılmıştır. Bununla beraber 2001-2002 yıllarında İran Hava Kuvvetleri'nde hizmet eden MiG-29 ve Su-24MK uçakları için mühimmat ve yedek parça temini ve İran havacılık teçhizatının modernizasyonu başlamıştır.¹⁶⁷ İran Hava Kuvvetlerinde yaklaşık 40-50 "Mig-29" avcı uçağı bulunmaktadır. Rus askeri uzmanları tarafından İran'da bulunan hem Rus hem de yabancı yapımı uçakların modernize ve tamiri için teknik servis merkezleri inşa edilmiştir. Şöyle ki 2005'e kadar Rusya İran'ın "Mig-29" uçaklarını geliştirip modernize ederek "MiG-29SMT" seviyesine kadar yükseltmiştir.¹⁶⁸

---

¹⁶⁴ Makhdiyan, S 113.

¹⁶⁵ Makhdiyan, S 115.

¹⁶⁶ Makhdiyan, S 114.

¹⁶⁷ Centre for Analysis of World Arms Trade, 16.02.2016...

¹⁶⁸ Igor Korotchenko, "Tsena voprosa" Radzhab Safarov, Dmitriy Ryurikov, Vitaliy Tret'yakov, Maksim Shevchenko, (ed.) Sovremennyy Iran. №1 oktyabr-dekabr 2010. S 65. (Игорь Коротченко Цена вопроса, Раджаб Сафаров, Дмитрий Рюрик, Виталий Третьяков, Максим Шевченко, (Ред) Современный Иран. №1 октябрь–декабрь 2010. С 65).

Ayrıca Aralık 2005 yılında imza atılan anlaşmalara göre 24 adet Su-24 uçağının modernizasyonu konusunda anlaşılmıştır. Nitekim CAWAT müdürü İgor Korotchenko 2010'larda projenin yaklaşık % 50'sinin tamamlandığını belirtmiştir.¹⁶⁹

Rusya'nın İran'da bulunan eski askeri teçhizatların modernizasyonuna katılması ikili arasındaki askeri işbirliğinin önemli alanlarından sayılmaktadır. Deniz Kuvvetleri alanında 2000'lerin başında "877ECM" projesinden olan 3 adet denizaltı modernizasyonu tamamlandıktan sonra ek olarak 2008-2010 yılları için 3 "Kilo" denizaltısının Rus tersanelerinde modernleştirilmesi ve "3M-54E" ile "Club-S" gemi karşıtı füze sistemleriyle donatılması konusunda bir sözleşme imzalanmıştır.¹⁷⁰

3.2.3. Rusya-İran Askeri İşbirliğinin Yanında İran Askeri ve Savunma Sanayisi

Her devlet, ilk önce kendi varlığını, çıkarlarını; güvenliğini ve halkının tüm olası tehditlerden koruması için askeri gücünü ve savunma kapasitesini geliştirmeyi çabalar. İran'ın tüm bunların yanında Şii dünyasının merkezi olduğunu iddia etmesi, büyük petrol rezervlerine sahip bir ülke olması, bölgedeki birden fazla cephede taraf olması, nükleer çalışmalarındaki ısrarcılığı, ABD, İsrail ve Suudi Arabistan gibi ülkelerle olan gerginliği, İran'ı savunma sanayisine ciddi şekilde dikkat etmesine itmiştir. Özellikle Batı ülkelerinin destekleriyle savunma sanayisini kuran ve geliştiren İran, bu anlamda ciddi bir kapasite geliştirme yoluna gitmiştir. Başka bir deyişle İran, eskiden bu ülkelerin yardımı ile askeri sanayisini geliştirmişse, şimdi aynı ülkelerin tehditlerine karşı bu yöndeki çalışmalarını geliştirmektedir. Şah döneminde İran savunma sanayisinin yeni silahlarla silahlanması, "Army Mission", "Military Assistance Advisory Group" gibi ABD askeri misyonlarının sıkı kontrolü altına girmiştir.¹⁷¹ Ayrıca İran'ın füze geliştirme programının altyapısı da Şah döneminde İsrail ile yapılan "askeri teknoloji karşılığında petrol" işbirliğine dayanmaktadır.¹⁷²

1979 devriminden sonra ülkenin yeni yönetiminin Batı karşıtı ve anti-Siyonist tutumu ABD ve İsrail'in askeri konusundaki desteğine son vermesine neden olmuştur.

¹⁶⁹ Igor Korotchenko, 65.

¹⁷⁰ Makhdian, S 115.

¹⁷¹ Fedorova, S 95.

¹⁷² Elham Shahbazi. "Iran and Israel from Cooperation Up to Conflict". **Kheradnameh** vol. 12. Spring and Summer 1393. P 96. (الهام شهبازي. ايران و اسرائيل از همكاري تا منازعه, خردنامه, شماره, 12, بهار و تابستان 1393).

Ayrıca Sünni ve Araplar karşısında Şii ve Fars etnik yapısına sahip olan İran'ın çevre ülkelerine devrim ihraç politikası, Tahran'ı hem bölgesel hem küresel düzeyde ciddi zorluklarla karşı karşıya bırakmıştır. Şöyle ki devrimden sonra ABD'ye ölüm çağrısıyla Humeyni'ye tabi olduklarını söyleyen bir grup öğrenci ABD Tahran büyükelçiliğini basarak Büyükelçi William Sullivan ve başka Amerikan diplomatlarını 444 gün boyunca rehin almışlardır. ABD, rehineri kurtarmak için İran'a askeri operasyon düzenlemiştir.¹⁷³ Eylül 1980'de Irak'ın İran'a saldırmasıyla devam eden 8 yıllık savaş sırasında tüm silah ticareti yapan ülkeler İran'ı yalnız bırakmıştır. Böylelikle şimdiye kadar devam eden Amerika ve İsrail'in İran ile düşmanlığı, hakim olduğu bölge istikrarsızlığındaki girdiği bölgedeki savaşları ve İran'a karşı siyasi ve ekonomik yaptırımları, Tahran'ı kendi askeri sanayisini geliştirmesine mecbur bırakmıştır.

İran, BMGK'nın yanında ABD ve AB ülkeleri tarafından uygulanan yaptırımlara rağmen, yerli askeri teknolojisini geliştirebilmiştir. İran, geçmişte savunma ihtiyaçlarında tam olarak dış destek üzerinde odaklanmışsa da bugün dış kaynakların yanında zikredildiği gibi kendi tankları, zırhlı savaş araçları, askeri gemiler, savaş botları, denizaltıları, eğitim ve savaş uçakları, hava savunma sistemleri ve en önemlisi ki bazı ülkelerin tedirginliğinin artırmasına neden olan füzeleri ve füze teknolojilerini üretebilmektedir. Böylelikle, İran sadece kendi varlığının ayakta kalmasını sağlamakla kalmayıp bölgede kendisine yakın olan askeri ve dini gruplara da askeri destek konusunda çabalamaktadır. Nitekim İran bugüne dek yeni silah tasarımlarının kazanılması ve askeri teknolojik olarak gelişmiş silahların lisanslı üretiminin geliştirilmesi konusunda başarılar elde etmiştir.

İran Askeri Savunma Sanayi Organizasyonları, Savunma Bakanlığına bağlı olarak çalışmaktadır. Savunma Bakanlığına bağlı "İran Savunma Sanayi Organizasyonu" (Defense Industries Organization) çerçevesinde, en önemli askeri sanayi kuruluşları aşağıdaki gibi belirtilmiştir:¹⁷⁴

- Roket ve Uzay Endüstrisi organizasyonu "Aerospace Industry Organization" (AIO)

¹⁷³ Mohammad-Reza DJALİLİ ve Thierry KİLİNER, *İran'ın Son İki Yüzyıllık Tarihi*, (Çev.) Reşat UZMEN, 1. Baskı, İstanbul Bilge Kültür Sanat, 2011. S 123.

¹⁷⁴ A. Maksimov "Voyennaya promyshlennost' Irana", *Zarubezhnoye voyennoye obozreniye*. 2016, №8, S. 28-34. (Максимов А. Военная промышленность Ирана, *Зарубежное военное обозрение*. 2016, №8, С. 28-34).

- Savunma Sanayisi organizasyonu “Defence Industry Organization” (DIO)
- Gemi İnşa Endüstrisi organizasyonu “Marine Industry Organization” (MIO)
- Radyo Elektronik Sanayisi organizasyonu “Iran Electronics Industries” (IEI)
- Havacılık Endüstrisi organizasyonu “Aviation Industry Organization” (AIO)

AIO organizasyonu, İran füze programının geliştirme yetkisini üstlenen büyük insani ve finansal kaynaklara sahip bir askeri endüstridir. Bu endüstrinin yapısı, orta ve uzun menzilli balistik ve Cruise füzeleri, taktik füzeler, uçaksavar sistemleri tanksavar füzelerinin üretimini ele alan birkaç kurumu kapsamaktadır. Bu organizasyon Rusya, Çin, Kuzey Kore gibi ilkeleredeki kuruluşlarla işbirliği yapmaktadır.

Irak ile savaşı sırasında İran ilk olarak Suriye, Libya ve daha sonra Kuzey Kore’den aldığı füze teknolojisiyle kendi balistik füze programına başlamıştır.¹⁷⁵ Yukarıda denildiği gibi İran, 1980’lerde Kuzey Korelilerin yardımıyla kendi yerli füzelerini üretmiştir. İran tüm oyuncuların karşı politikalarına rağmen zamanla füzelerini modernize edip yüksek hassasiyet ve uzun menzilli niteliğe sahip olması için çalışmıştır. Tahran’ın füze gücünün bu günkü durumu Batı, İsrail gibi Tahran’a düşman sayılan ülkeleri vurabilecek yeteneğe sahiptir.¹⁷⁶ Nitekim İran savunma bakanı yaptığı bir röportajında İran’ın çok iyi füze gücüne sahip olan ülkeler sırasında olduğunu, ABD, Rusya ve Çin’den sonra geldiğini vurgulamıştır.¹⁷⁷ Devrim Muhafızlarının Komutanı İran’ın füze gücünün, hava, deniz ve karada hızla büyüdüğünü belirtmiştir.¹⁷⁸ Ayrıca İran füzeleri, sıvı ve katı yakıtlı olarak kısa; orta ve uzun menzilli potansiyellere sahiptir.

Üstelik bu konudaki bazı uzmanların ifade ettiği gibi şimdiye kadar İran’ın bu alandaki çalışmaları Sovyet/Rus, Çin ve Kuzey Kore tasarımlarının kopyalarıdır.¹⁷⁹ Rusya’nın resmi makamları İran ile her türlü füze ve füze teknoloji konusundaki işbirliğini reddetmektedir.¹⁸⁰ Ancak CSİS merkezinin birden fazla araştırmalarında CIA

¹⁷⁵ Anthony H. Cordesman, Arleigh A. Burke Chair, “Iran’s Developing Military Capabilities”, Center for Strategic and International Studies, December 8, 2004. P 97.

¹⁷⁶ Michael Eisenstadt, “The Role of Missiles in Iran’s Military Strategy”, **The Washington Institute for Near East Policy**, No. 39, November 2016. P 5.

¹⁷⁷ Vazir defa iran ghostrate cheharome jehan ast, 20.12.2014. <http://fa.alalam.ir/news/1659144> . (24.03.2018). (وزیر (دفاع: ایران قدرت چهارم موشکی جهان است).

¹⁷⁸ Mohammad Ali Jafari, Tevanai moshekii iran ba sorat darhale rushdast, 19.07.2017, <https://www.isna.ir/news/96042816911/> . (25.03.2018). (توان موشکی ایران به سرعت در حال رشد است).

¹⁷⁹ Maksimov, S. 28-34.

¹⁸⁰ Federalnaya Sluzhba Po Voyenno-Tekhnicheskomu Sotrudnichestvu, PRESS-RELIZ, o vzaimodeystvii s Iranom. 20.06.2012, <http://www.fsvts.gov.ru/materials/73DABA41588A220144257B17004A4CFC.html> . (25.09.2018).

bilgilerine dayanarak İran bu alanda başarı elde etmesi, Rusya'nın yardımıyla gerçekleştiğini belirtmiştir.¹⁸¹

Bu durum İran'ın, Rusya füze teknolojisinin tedariki konusundaki ana kaynağı olduğunu göstermektedir. Örneğin; bu araştırmalar 1990'ların sonunda ve 2000'lerin başında Rus askeri teknolojilerin ihracı konusunda yetkili olan "Rosvoorouzhnie" ile "İran Savunma Sanayi Organizasyonu" (DIO) arasında işbirliği sözleşmesi gerçekleştiğini göstermiştir.¹⁸² Ayrıca şimdiye kadar İran füzelerinin modernizasyonu konusunda Rus uzmanlarının yardımcı oldukları iddia edilmektedir.¹⁸³ Aşağıdaki bilgiler İran'ın roket ve uzay sanayi organizasyonunun bazı örnek füzeleri getirilmiştir ki ya eski Rus füzelerine dayanarak yapılmış ya da onların muadili olarak bilinmektedir.

Fajr Füzesi: Yerden yere kısa menzilli (10-90km) bir roket ailesidir ki Fajr 1.2.3.4.5 gibi versiyonları bulunmaktadır. Ünlü Rus "Grad" silahı gibi standart olarak, bir kamyonla, beraberinde dört roketle yan yana yerleştirilir.¹⁸⁴

Hoot Füzesi: İran'ın Hoot füzesi dünyanın en hızlı deniz roketlerinden biridir ve saniyede 100 metreye ulaşır. Aslında Rus "Şkval" füzesinin İran versiyonudur.¹⁸⁵

Fateh-110 Füzesi: Başlıca İran saldırı taktik füzelerinden biri olup katı yakıtlı 300 kilometrelik menzille sahip Fateh-110 roketidir. Bu füzelerin gelişimi 1990'ların ikinci yarısında başlamıştı ve füzenin ilk versiyonu 2000'lerin başında üretilmiştir. 2014 yılında, Devrim Muhafızları, Hürmüz-1 ve Hürmüz-2 olarak adlandırdığı varyantları Fateh füzesinin iki çeşidini sergilemiştir. Fateh Füzesi ailesinden bir diğer ürün optik-teknoloji ile donatılmış balistik ve akıllı hareket eden Khaliji-Fars' füzesidir.¹⁸⁶ Ayrıca Fateh-110 ile özellikleri aynı olan İran'ın Zelzal Barişi (Zalzal yağmur) adlı bir füzesi

---

(Федеральная Служба По Военно-Техническому Сотрудничеству, ПРЕСС-РЕЛИЗ, о взаимодействии с Ираном).

¹⁸¹ Anthony H. Cordesman, Alexander Wilner, Michael Gibbs, and Scott Modell, **Us-Iranian Competition: The Gulf Military Balance-I**, Center for Strategic and International Studies, January 6, 2013. P 12.

¹⁸² Anthony H. Cordesman, Arleigh A. Burke Chair, Iran's Developing Military Capabilities. P 98.

¹⁸³ Rezaei, 187.

¹⁸⁴ Michael Eisenstadt, p 6.

¹⁸⁵ Payam Khalili, hame moshakhai Iran az mafeghe savtha ta moshekhai gharepaima, *Mehr News*, 12.14.2013. <https://www.mehrnews.com/news/2191619/> . (25.01.2018). (همه موشک‌های ایران؛ از مافوق صوت‌ها تا موشک‌های) (قارمبما).

Iran Watch, Iran Missile Milestones: 1985-2017, 27.09.2017. <https://www.iranwatch.org/our-publications/weapon-program-background-report/iran-missile-milestones-1985-2017> . (25.01.2018).

¹⁸⁶ Missile Defense Project, "Missiles of Iran", Fateh-110.

de vardır.¹⁸⁷ Bu füze şimdiye kadar Zelzal 1, 2, 3, serileri şeklinde üretilmiştir. CSİS merkezinin uzmanları bu aile füzelerin “Luna-M” ve “FROG-7” Rus füzelerin muadili olduğunu inanmaktalar.¹⁸⁸

Şahab Füzesi: Yerden yere orta ve uzun menzilli tiplerde yapılan bu füzeler, dünyanın en ünlü İran füzesi olarak bilinmektedir. Şahab füzelerinin ailesi ilk Şahab-1, Şahab-2, olarak. Scud-B ve Scud-C 1960'larda Sovyetler Birliği tarafından tasarlanan füzelerin esasında üretilmiştir.¹⁸⁹ Bu füzeler artık üretilmeseler de, İran'ın kısa menzilli balistik füzelerinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadırlar. İran füze üretiminin geliştirilmesiyle Şahab-3A¹⁹⁰ (1300km), Şahab-3B (2000km) ve Şahab-3D¹⁹¹ (2200-3000km) füzelerini önceki Şahab versiyonlarından daha güçlü ve daha uzun menzilli olarak üretmiştir. Şahab-3 aynı zamanda bir İran uzay programı için temel olarak kullanılmıştır ve bu roketler Safir, Kavoshgar-1 ve Kavsar olarak adlandırılmıştır.¹⁹² Ayrıca bazı kaynaklarda yer aldığı gibi bu füze ailesinden üretilmiş ama daha geliştirme aşamasında olan Şahab-4 (2000km), Şahab-5 (4000km) ve Şahab-6 (5500-6000km) füzeleri de vardır. Bazı kaynaklarda özellikle bu ailedeki füzelerin geliştirilmesinde Rusya'nın ana yüklenicisi olduğu iddia edilmektedir.¹⁹³

Qiam Füzesi: Şahab-2 füzesinin modernize edilmiş versiyonu olarak “Kanatsız Qaim” lakabıyla bilinen füze, hareket etme kabiliyetine sahiptir. 800-900 kilometre uzunluk menzilliğine yetişebilen bir sıvı yakıtlı roketdir. Bazı analistlere göre İran, 2010'dan beri Şahab-2 füzelerini, Qiam füzelerini yaratmak için değiştirmeye başlamıştır.¹⁹⁴

Ghadr Füzesi: Yaklaşık 1.650 kilometre menzile sahip dünyanın en hızlı füzelerinden ve İran füze sanayisinin bir başka gelişiminden Ghadr füzesidir ki Ghadr-

---

¹⁸⁷ Payam Khalili, hame moshakhai Iran az mafevghe savtha ta moshekhai gharepaima, *Mehr News*, 12.14.2013

¹⁸⁸ Anthony Cordesman, **Iran's Rocket and Missile Forces and Strategic Options**, Report of the Center for Strategic and International Studies. December 2014. P 53.

¹⁸⁹ Anthony H. Cordesman and Bryan Gold, **The Gulf Military Balance: Volume II: The Missile and Nuclear Dimensions**, Center for Strategic and International Studies, January 2014. s 27-28.

¹⁹⁰ Anthony H. Cordesman and Bryan Gold, p 29.

¹⁹¹ Khalili, hame moshakhai Iran az mafevghe savtha ta moshekhai gharepaima, *Mehr News*, 12.14.2013

¹⁹² Missile Defense Project, "Missiles of Iran", Emad, Ghadr.

¹⁹³ - Rezaei, p 188.

- Vladimir Yevseyev, Raketnyy udar po Yevrope: mif ili real'nost'? zhurnal Natsional'nyy oboronna №9, sentyabr' 2015. <http://www.nationaldefense.ru/includes/periodics/geopolitics/2015/0903/162616726/detail.shtml>. 24.03.2018. (Владимир Евсеев, Ракетный удар по Европе: миф или реальность? журнал Национальный оборона №9, сентябрь 2015 года).

¹⁹⁴ Missile Defense Project, "Missiles of Iran", Qiam-1.

110, Ghadr-110A, Ghadr-101, Ghadr-F ve Ghadr-H tipler olarak üretilmiştir. Bu füze Şahab-3 füzesi ile aynı özelliklere sahiptir. Nitekim CSİS merkezi bu füzeyi ve Emad Füzesi'ni Şahab füzelerini bir dizisi olarak belirtmiştir.¹⁹⁵

Khorramshahr Füzesi: Karadan karaya bir sıvı yakıtlı orta menzilli balistik füzedir. İlk testi 2017'nin başında yapılmıştır. Eylül 2017'de Tahran'daki bir askeri geçit töreninde halka gösterilmiştir. İsrail'in kâbusu lakabını almıştır.¹⁹⁶ Bu füze Sovyetlerin tasarısı "R-27" füzelerinin esasından türemiştir.¹⁹⁷ 2000 km'lik bir menzile sahiptir.

Soumar Cruise Füzesi: İran füze sanayisinin en başarılı meyvelerinden sayılan bu füze, seyir füzesi olarak yüksek teknolojiyle üretilmiştir. Çoğu uzmanlarında belirttiği gibi bu füzelerin özellikleri Rus "Kh-55" füzelerinin muadilidir. Bazı kaynaklara göre İran 2001 yılında "Kh-55" cruise füzelerini Ukrayna'dan kaçak yolla satın almış ve 2012'ye kadar cruise nesli füzelerin üretileceğini gizli tutmuştur. Böylece üretilmiş ve resmi olarak Mart 2015 tarihinde DM kolordusunun hizmetine teslim edilmiştir.¹⁹⁸

Ayrıca İran savunma sanayisinin gelişen alanlarından biri eğer füze programı ise diğeri de hava savunma sistemleridir. Özellikle ABD ve İsrail tarafından sürekli olarak tehditler alan İran bu konuyu da çok dikkate almış ve iyi bir hava savunması stratejisi oluşturmuştur. Aynı zamanda S300 Rus Hava Savunma Sistemin yanında AIO organizasyonun malzemeleri de bulunmaktadır. Bu yerli teçhizatlar hem İran ordusunun hem DM kolordusunun hava güçlerinde Sayyad, Mirsad, Khordad ve Baver-373 gibi yerli HSS'leri de bulunmaktadır.¹⁹⁹

Sayyad Savunma Sistemi: Bu füze sistemi de bir dizi olarak İranlı uzmanlar tarafından üretilmiştir. Sayyad 1, 2, 3, 4 olarak bilinen bu füze Sovyetlerin orta menzilli S-75 füzelerinin modernize edilmiş versiyonudur.²⁰⁰

---

¹⁹⁵ Missile Defense Project, "Missiles of Iran", Emad, Ghadr.

¹⁹⁶ Missile Defense Project, "Missiles of Iran", Khorramshahr.

İRNA, İran yeni bir balistik füze "Hurranshahr" tanıttı (Иран представил новую баллистическую ракету "Хуррамшахр") 22.09.2017. <http://www.irna.ir/ru/News/3526341>. 27.03.2018.

¹⁹⁷ Missile Defense Project, "Missiles of Iran", Khorramshahr.

¹⁹⁸ Missile Defense Project, "Missiles of Iran", Soumar.

¹⁹⁹ Novyy ministr oborony Irana budet povyshat' raketnyuyu moshch' strany, Iran.ru, 29.08.2017, http://www.iran.ru/news/politics/106603/Novyy_ministr_oborony_Irana_budet_povyshat_raketnyuyu_moshch_strany. (28.03.2018). (Новый министр обороны Ирана будет повышать ракетную мощь страны).

²⁰⁰ Aleksey Zakvasin, Vso v komplekse: pochemu Iran uveryayet, chto yego novaya sistema PVO prevzoshla rossiyskiyu, 10.03.2017. <https://ru.rt.com/7v3y>. (25.03.2018). (Алексей Заквазин, Всё в комплексе: почему Иран уверяет, что его новая система ПВО превзошла российскую).

Khordad Füze Sistemi: Yerli savunma sistemi 75 km menzili ve 30 km yüksekliğe sahiptir. Bazı kaynaklara göre aynı bu füzenin anti-gemisi ve Cruise özelliğine sahip olan Ra'ad füzeleri Rus "SA 17" füzelerinden geliştirildiğine belirtmektedir.²⁰¹

Baver-373 Hava Savunma Sistemi: Bazı kaynaklara göre Rus S-300'un İran versiyonudur. Ayrıca İran yetkilileri "Bavar-373" ün S-300 sistemin aynı özelliklere sahip bir kompleks olduğunu iddia etmektedir.²⁰²

Havacılık endüstrisinin organizasyonu "İmalat Sanayi", "Helikopter Destek ve Yenileme Şirketi", "Uçak Endüstrileri", ve benzerleri gibi bir dizi kurumlar ve araştırma merkezlerinden oluşmaktadır.²⁰³ İran bu organizasyonu 90'larda "Azarakhş" adlı jet üretme projesini başlattı. 2001 yılında yeniden daha güçlü "Saika" adlı jet üretmiştir.²⁰⁴ Nitekim 2 Şubat 2013'te yerli üretim radarlardan kaçma ve manevra kabiliyetine sahip Qaher-313 jeti hazır olarak gösterilmiştir.²⁰⁵ Ayrıca adı geçen kurum Ababil, Karrar, Muhacir, Telaş, Baz, Yaser ve Şahid-129 gibi gelişmiş insansız araçları da üretmektedir.²⁰⁶

Kara Kuvvetler konusundaki sanayisi ise Savunma Sanayi Organizasyonunun bir parçası olarak zırhlı araçları özellikle Rus, Çin ve İngiliz ürünleri esasında yeni yerli araçlar üretmektedir. Ayrıca ülkedeki tüm askeri araçları ve tankları modernizasyonuna dâhil etmektedir. Böylece, "Şahit Kolah-Dooz Sanayi Kompleksi" 1990'ların sonunda Rus T-72S tankına dayanarak Zülfikar ana muharebe tanklarının üretimini başlatmıştır.²⁰⁷ Zülfikar tankın ilk modeli 1997 yılında Zülfikar-1 adıyla üretilmiştir. Daha sonra yeniliklerle Zülfikar-2 ve Ocak 2013'te İslam Devrimi'nin yıldönümü töreninde tankın yeni versiyonu Zülfikar-3 sunuldu şimdiye kadar bu tanktan üç model üretilmiştir. Bu tank T-72 Rus tankının İran tarzıyla üretilmiş halidir. Zulfikar-3

²⁰¹ Anthony Cordesman, *Iran's Rocket and Missile Forces and Strategic Options*, P 31.

²⁰² Hossein Dalerian, "Baver-373" *Tasnim*, 21.08.2016. <http://tn.ai/1163509> . (28.03.2018). ("حسین دلیریان، "باور ۳۷۳").

²⁰³ Maksimov, s 28-34.

²⁰⁴ Anthony H. Cordesman, *The Iranian Sea-Air-Missile Threat to Gulf Shipping*, Center for Strategic and International Studies, 2015. P 42.

²⁰⁵ Ryabov Kirill, Perspektivnyy istrebitel' Qaher F-313 (Iran), *Voyennoye Obozreniye*, 24.04.2017. <https://topwar.ru/114064-perspektivnyy-istrebitel-qaher-f-313-iran.html> . (Рябов Кирилл, Перспективный истребитель Qaher F-313).

²⁰⁶ Payam Khalili, Hamei paypadhae iran az ababele defai ta fattr fareshitei negahbane marzha, Mehr News, 16.12.2012. <https://www.mehrnews.com/news/2194717/> . (29.03.2018). (پیام خلیلی، همه پهپاد های ایران؛ از ابابیل دفاع مقدس تا (فطرس فرشته نگهبان مرزها).

²⁰⁷ Maksimov, s. 28-34.

otomatik yükleme ile donatılmıştır. Ayrıca burada Rus BMP'in muadili olan "Tufan", ve Rus BTR kopyası olan "Boragh" zırhlı araçlar ve "Rakhsh" hafif tanklar üretilmektedir.²⁰⁸

İran'ın gemi inşa sanayisi, ülkenin askeri sanayi komplekslerin üretiminin öncelikli sektörlerinden biri olmamasına rağmen son yıllarda Tahran yönetimi, Hazar Denizi ve Körfezde varlığını arttırmak için ve Hürmüz Boğazı'ndaki gidiş gelişindeki kontrolünün artırılması için gemi ve denizaltı inşasına önem vermek zorunda kalmıştır. Deniz kuvvetleri için küçük ve orta ölçekli dizel denizaltılar, askeri botlar, savaş gemileri üretimi yanında İran Deniz Kuvvetlerinde hizmet veren askeri gemi ve denizaltıların modernizasyonunu gerçekleştirmektedir.²⁰⁹ Üstelik İran'ın deniz kuvvetleri için Rus, Amerikan ve Çinli askeri teknolojileriyle birlikte "Gemi inşa endüstrisinin organizasyonu" kurumunda yerli "Jamaran" savaş gemisi, "Ghadir", "Nahang", "Fateh", "Qaaem" denizaltılar ve diğer gemileri de üretmiştir.²¹⁰ Jamaran Destroyer İran savaş gemilerinin ilk sınıfıdır. 94 metre uzunluğunda ve yaklaşık 1.500 ton ağırlığında "Nur" cruise füzesine özel dört fırlatıcıya, 533 m menzile sahip "Ajdarha" füzesi ve 200 kilometre menzile sahip "Asr" füzesi ile donatılmıştır. Ayrıca bu kurum İran deniz kuvvetleri için Damavand, Sahand, Sa'am, Mouj, Bayandor adlı savaş gemisi ve botları da üretilmiştir.²¹¹ Nitekim 2017 yılında İran "Sipar" adlı modern 47 metre uzunluk ve 3,90 metre yüksekliğe ve yüksek hıza sahip yeni gemisini ürettiğini açıklamıştır.²¹²

---

²⁰⁸ Maksimov, s. 28-34.

²⁰⁹ Maksimov, s. 28-34.

²¹⁰ Anthony H. Cordesman, **The Iranian Sea-Air-Missile Threat to Gulf Shipping**, p 98.

²¹¹ Anthony H. Cordesman, **The Iranian Sea-Air-Missile Threat to Gulf Shipping**, p 99.

²¹² Tasnim Haber Ajansı, İran'ın "Sipar" adlı yeni füze taşıyıcı gemisi ordu saflarına katıldı, 05.12.2017. <http://tn.ai/1592669> . 29.03.2018.

BÖLÜM 4: RUSYA-İRAN ARASINDAKİ ASKERİ İLİŞKİLERİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Devletlerin dış politikaları ve birbiriyle ilişkileri, iç ve dış belirleyicilerden kaynaklı farklı faktörlerden etkilenmiş olabilirler. Uluslararası sistemde orta büyüklükte devlet kendi dış politikalarını çizdiği zaman uluslararası sistemin belirlediği çizgiler ve büyük devletlerin çıkarlarını göz önüne almak zorundadırlar. Bu nedenle bazı akademisyenler, orta büyüklükteki devletlerin savunma yeteneklerinin ve jeo-stratejik hareketlerinin büyük güçlerin kontrolü altında kalmaya devam ettiğine inanmaktadır.²¹³ İran bir bölgesel güç ve orta büyüklükte bir ülke olarak askeri gücünü artırmakta, dış politika ve başka ülkelerle ikili askeri veya başka konudaki ilişkilerinde uluslararası sistemin ve büyük devletlerin etkisi dışında kalmamıştır. Aslında tarihsel olarak hep küresel güçlerin İran üzerine rekabet sürdürdüğü bilinmektedir. Özellikle İran gibi önemli stratejik konuma sahip olan bir ülkede bu rekabet daha da yüksektir. İran'ın petrol sanayisinde önemli bir yere sahip Orta Asya ve Kafkasya ile komşu olması; Hazar denizinde kıyısının bulunması ve Körfez gibi dünyanın en büyük petrol ve doğalgaz rezervleri bulunan bölgede uzun kıyıya sahip olması; enerji kaynaklarının keşfi olduğu dönemlerde önemini arttırmış ve üzerindeki rekabeti daha da derinleştiren gelişmelere sebep olmuştur.²¹⁴ Diğer yandan dünyanın en gergin ve çatışmalarının olduğu bölgenin (Afganistan, Irak, Pakistan, Azerbaycan-Ermenistan) merkezinde yer alması, İran'ı hep küresel güçlerin rekabet alanı yapmıştır. 1979'dan bugüne kadar bölgedeki çatışmaların kendi lehine çözülmesi ve bu zenginliği hegemonyası altına almak isteyen İran ile 1991 SSCB'nin yerine süper güç olma çabasında olan Rusya ile askeri ilişkilerini ele aldığımızda etkisi olan faktörler de iç ve dış faktörler olarak aşağıdaki gibi belirtilmiştir.

4.1. ABD Faktörü

Yukarıda geçtiği gibi İran jeopolitik konumu nedeniyle tarihin her döneminde küresel güçlerin ilgisini çekmiştir. İran'ın bu stratejik konumu her zaman bölge dışı güçlerin rekabet alanı haline gelmiştir. ABD ve Rusya'nın İran'daki çıkarlarının

²¹³ Ozan Örmeci, "Prof. Dr. Baskın Oran'a Göre Türk Dış Politikasının Kuramsal Çerçevesi Ve OBD Kavramı", *Uluslararası Politika Akademisi*, 16.02.2017. <http://politikaakademisi.org/2017/02/16/prof-dr-baskin-orana-gore-turk-dis-politikasinin-kuramsal-cercevesi-ve-obd-kavrami/>. (15.03.2018).

²¹⁴ Türel YILMAZ ve Mehmet ŞAHİN (Ed), *Ortadoğu Siyasetinde İran*, Ankara 1. Baskı, Barış Kitabevi 2011. S 144.

çatışması İslam devriminden çok önce başlamıştır. İran tarihinin 19. Yüzyılına bakıldığında İngiltere ile Rus Çarlığın üzerine giriştikleri rekabeti İkinci Dünya Savaşı'na kadar sürdürdüğü görülmektedir. Sovyetler Birliği Alman Faşizmine karşı savaşı sırasında İran'ı işgal etmiş ve bu ülkenin üzerinde askerî olarak varlığını sürdürmüş ve petrol bölgelerini güvenlik altına almıştır.²¹⁵ Bu dönemde İran, Ruslar, İngilizler ve Amerikalılar için bir rekabet alanı haline gelmiştir. Ancak İngilizler ve Amerikalıların baskısı altında 1946'da SSCB birlikleri çekilmek zorunda kalmıştır.²¹⁶ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemlerde İngiltere ve SSCB'nin zayıflamasından faydalanarak ABD'nin küresel aktör olarak yükselmesi, İran'da nüfuz etmek için etkili yabancı güç olarak İngiltere'nin yerini almasını sağlamıştır.²¹⁷ Böylece Soğuk Savaş döneminde İran ile ABD arasındaki stratejik ortaklık ortaya çıkmıştır. Nitekim Körfez bölgesinin petrol yataklarını kontrol altına alan Amerika ve İran ile aralarında artan siyasi, ekonomik ilişkileriyle ve askeri konularda işbirliği fırsatı ortaya çıkması iki ülkeyi stratejik müttefik haline getirmiştir. Bu sayede ABD desteğiyle iktidara gelen Muhammed Rıza Şah, İran'da komünist tehditi algılayarak karşı tavır sergilemiştir. İran, ABD'nin SSCB'yi çevreleme politikalarında bölgede bir Amerikan jandarması haline gelmiştir.²¹⁸ ABD'nin Muhammed Rıza Şah yönetimi sırasında, İran'ın ordusunu ve askeri kapasitelerini Batı modelinde modernleştirilmesi ile beraber İran petrol endüstrisi üzerindeki kontrolünü ele almıştır. Soğuk Savaş sırasında İran Şah'ının ABD ve Batı ile yakın bir ittifak kurması nedeniyle Basra Körfezinde ABD çıkarlarının korunması için Amerikan askerilerinin kendi topraklarını kullanmasına izin vermiştir.²¹⁹ Hatta bu dönemde ilişkileri o kadar ilerlemiştir ki İran, Amerika'nın Körfeze yönelik uyguladığı "Çifte Sütun" politikasının bir ayağı olarak bilinmekteydi.²²⁰ Ayrıca Amerika, SSCB'ye karşı İran gibi onun komşusundan bir nükleer güç yaratmak amacıyla Tahran ile "Barış İçin Atom" başlıklı çok prestijli anlaşmasını da yapmıştır.²²¹

---

²¹⁵ Okkupatsiya Irana sovetkimi i angliyskimi voyskami *RIA-Novosti*, 25.08.2016...

²¹⁶ Kristen Blake, s.28.

²¹⁷ Nihat Ali Özcan, **İran Sorununun Geleceği Senaryolar, Bölgesel Etkiler Ve Türkiye'ye Öneriler**, TEPAV Ortadoğu Çalışmaları, I, Haziran 2006. S 9.

²¹⁸ Beril Dedeoğlu, 11 Eylül sonrası ABD-İran ilişkileri, Ortadoğu'da Güç Savaşları Hedef Neden İran, Hazırlayan Mehmet Tuncel, Güncel Kitaplar Haziran 2008. S 15.

²¹⁹ Dmitri Trenin and Alexey Malashenko, "Iran a View from Moscow", **Carnegie Endowment for International Peace**, 2010, p. 20.

²²⁰ John P. Miglietta, **American Alliance Policy in the Middle East, 1945-1992: Iran, Israel and Saudi Arabia**, Maryland: Lexington Books, 2002, s.56.

²²¹ Ariana Rowberry, Sixty Years of "Atoms for Peace" and Iran's Nuclear Program, 18.12.2013, <https://www.brookings.edu/blog/up-front/2013/12/18/sixty-years-of-atoms-for-peace-and-irans-nuclear-program/>. (13.12.2017).

Böylece İran 1979'da gerçekleşen İslam Devrimine kadar ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiki olarak kalmış ve ABD'ye SSCB'yi bölgede çevreleme politikasında en önemli destekleri sağlamıştır.²²²

İran dış politikası kısmında bahsedildiği gibi devrim sonrası İİC'nin Amerika'yı düşman ilan etmesiyle ABD ve Batı ülkelerle devrimden önce olan müttefiklik sona ermiştir. Bununla birlikte İran Sovyet karşıtı politikasından Amerikan karşıtı politikalara yönelmiştir. Humeyni, Muhammed Rıza Şah'ın devrim öncesi olan Washington ile ilişkisi İran'ın ulusal çıkarlarıyla çeliştikleri için tamamen söküleceğini belirterek dış politikasında ABD'ye karşı tutum sergilemiştir. Ayrıca ABD Tahran Büyükelçiliğindeki rehinerler krizi ABD'nin İran'la diplomatik ilişkilerini kesmesi ve Tahran'a karşı sert ekonomik yaptırımlar ve İran'ın petrol ithalatına yasak getirilmesiyle sonuçlandı. Uluslararası normları büyük ölçüde ihlal eden rehinerler krizi, iki devlet arasındaki ilişkinin kesilmesine ve birbirine düşman olmasına neden olmuştur. İran teokratik rejimi, Washington'da Amerikan çıkarlarına tehdit olarak görülmüştür.²²³ Nitekim Irak-İran Savaşı başladığında ABD, Irak'ı destekleyerek İran ile savaşmasından memnun kalmıştır.²²⁴

ABD'nin İran'a karşı politikası 1990'larda İran ve Irak'a karşı yürütülen "çift çevreleme" politikasıyla daha da sertleşmiştir.²²⁵ Aslında İran'ın, İslami Devrim ile başlayan anti-Amerikan tutumu, ABD'nin İran gibi önemli bir bölgesel müttefikin kaybını kabullenememiş, bundan dolayı İran ile Rusya arasındaki ilişkilerin ilerlemesine hep engel olmuştur. Şöyle ki Rusya'nın dünyanın çoğu ülkeleriyle farklı boyutlarda ilişkisi vardır ancak hiç birinde Amerika'nın etkisi İran ile olan ilişkisinde olduğu kadar değildir. ABD gibi büyük müttefikin kaybı İran'ı dış politikada sürekli, zorluklarla karşı karşıya bırakmıştır. Amerika, Tahran'a karşı hep rejim değiştirme, sıkıştırma, yalnızlaştırma ve çevreleme adlarıyla baskı politikası yürütmüştür.²²⁶ Rusya

²²² Mehmet TUNCEL (Hz), *Ortadoğu'da Güç Savaşları Hedef Neden İran?* İstanbul 1. Baskı, Güncel Kitaplar Yayınevi, 2008. S 15.

²²³ Krysta Wise, "Islamic Revolution of 1979: The Downfall of American-Iranian Relations", *Legacy*. Vol. 11, Issue 1, Article 2, 2011. P 8.

²²⁴ Igor Nikolayev, "Smert Amerike ili dialog s Vashingtonom", *İran News*, 22.10.2013. http://www.iran.ru/news/analytics/90718/Smert_Amerike_ili_dialog_s_Vashingtonom . (25.06.2018). (Игорь Николаев, Смерть Америке или диалог с Вашингтоном).

²²⁵ M. Arunova, "İslamskaya revolyutsiya i rossiysko-iranskiye otnosheniya." Arunova M. and Filonik A, (ed.). *Sbornik Blizhniy Vostok i Sovremennosti*, vipusk 21, 175-186, Moscow: Institut izucheniya Izrailya i Blizhnego Vostoka, 2004. S 249. (Арунова М.Р. "Исламская революция и российско-иранские отношения" Сборник "Ближний Восток и современность". Выпуск 21. М.Р.Арунова А.О.Филоник (ред.). Москва. ИИИиБВ, 2004).

²²⁶ İnat, S 5.

ile İran arasındaki ilişkiler ele alındığında, en çok Amerika baskısı altında oldukları görülmektedir. ABD ile İran arasındaki düşmanlık her dönem bazı ülkeler tarafından İran'a silah satışını önemli ölçüde etkilemiştir.

Böylece Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile ABD'nin uluslararası sistemdeki nüfuzu ciddi biçimde artmış ve İran ile Rusya arasındaki ilişkilerdeki etkisi daha da büyümüştür. Şöyle ki 90'larda ortaya çıkan Rusya ile ABD arasındaki geçmişte hiç olmadığı kadar yakınlık, İran-Rusya arasındaki askeri ilişkilere de yansımıştır. 30 Haziran 1995'te Amerika'nın baskısı altında Rusya Başbakanı *Viktor Çernomirdin* ile ABD Başkan Yardımcısı *Albert Gore* arasında “*Gore-Çernomirdin*” adlı gizli bir mutabakat imzalanmıştır.²²⁷ Bu anlaşmaya göre Moskova konvansiyonel silahların İran'la daha önce yapmış olan anlaşmalardaki askeri malzemelerin tedarik edilmemesi ve 1999 yılının sonuna kadar yeni sözleşme yapmamayı taahhüt etmiştir. Irak-İran savaşından sonra Rafsancani'nin Moskova ziyareti ile başlayan ve ilerleyen Rusya-İran askeri ilişkileri, 90'larda ortaya çıkan ABD ile Rusya arasındaki yakınlaşmadan dolayı kopma noktasına gelmiştir.

Rusya-İran arasındaki askeri ilişkiler 2000'li yıllarda Rusya'nın “*Gore-Çernomirdin*” anlaşmasından tek taraflı olarak çekilmesi ile bir ivme kazansa da ABD, faktörünün bu ilişkilere etkisinin varlığı devam etmiştir. “11 Eylül saldırıları sonrasında, terörist tehditler ve kitle imha silahlarının çoğalması, yeni ABD ulusal güvenlik stratejisinin temel sorunları olarak ele alınmıştır.”²²⁸ ABD'nin küresel terör ile savaş ilanının ardından Afganistan ve Irak'a saldırması Tahran'ın Washington'a yönelik duyduğu tehdit algısını kuvvetlendirmiştir. İran'ın güvenliğini tehdit eden Afganistan'daki Taliban'ı, Irak'taki Bas Rejimini yok etmesi bir yandan Tahran lehine sonuçlanan gelişmeler olsa da öbür taraftan İran'ın güvenlik algısı üzerinde çok kötü bir etki yaratmıştır. Şöyle ki Tahran yönetimi yakın gelecekte Amerika'nın bir sonraki saldırısı noktası olacağı korkusuna kapılmıştır. Bu gelişmeler Tahran'ı hava saldırısına karşı kendi savunma sistemlerini güçlendirmesine itmiştir. İran her şeyden önce İsfahan, Buşehr, Tahran ve ülkenin doğusundaki nükleer santrallerini koruyabilmek için füze savunma sistemini elde etmek niyetiyle Rusya'ya başvurmuştur.

---

²²⁷ Nikolay Kozhanov, *Russia's Relations with Iran Dialogue without Commitments*, Washington, DC: The Washington Institute for Near East Policy, Policy Focus 120, June 2012. P 6.

²²⁸ Tuncel, s 20.

Amerika 11 Eylül olaylarından sonra başlattığı terörle mücadelesinde, istediği ülkeye hamlelerde bulunmuştur hatta Rusya dış politikasında “yakın çevre” olarak bilinen önemli bir yere sahip Orta Asya ülkelerinde de askeri üsler edinmiştir. Ayrıca NATO’nun doğuya doğru genişlemesi ve Balkan ülkelerinin bu yapıya üye olması, Rusya’yı ABD’ye karşı İran gibi “şer eksenini” listesinde olan ülkeleri ile ilişkileri geliştirmesine itmiştir.²²⁹ NATO’nun genişlemesi ve Ukrayna ile Gürcistan’ın üyelik hususunda müzakerelerin sürdürülmesi gelişmeleri Rusya’yı çok rahatsız etmiştir. Putin, rahatsızlığını 2007 yılında yapılan Münih Güvenlik Konferansı konuşmasında “Açıkça sormak için hakkımız vardır... Bu genişleme kime karşıdır?” olarak dile getirmiştir.²³⁰ Rusya NATO’nu kendi sınırlarına yaklaşmasını kendi güvenliğine tehdit olarak algılamaktadır.²³¹ Dolayısıyla Rusya’nın başta İran olmak üzere ABD karşıtı ülkelerle ilişkilerini geliştirmesi yönündeki çabalarını hızlandırmıştır. Rusya NATO’nun doğuya doğru genişlemesine karşı çıkmak yolunda Çin, Hindistan, Orta Asya ve Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerini yeniden güçlendirmiştir. İran, Suriye, Mısır, Irak ve Libya gibi ülkelerle siyasi ve askeri ilişkileri pekiştirerek ABD ve NATO karşısında bir alternatif eksen kurma çabasında olmuştur.

Putin’in iktidara gelmesiyle Rusya, bir süper güç olma çabasıyla ABD’yi karşısına alması bazı pazarlıklarda karlı çıkmamasına neden olmuştur.²³² Ayrıca Güney Osetya olayları ABD ile Rusya arasındaki ilişkiye karanlık düşmesine neden olmuştur. Böylelikle 2008 yılında devlet başkanı seçilen Medvedev ile beraber Rusya ABD ile ilişkilerini yeniden başlatma (perezagruzka) girişimiyle Washington’a yaklaşma yoluna gitmiştir. Dolayısıyla bu dönemde Amerikan çıkarlarına uyumlu olan bazı adımlar atılmıştır. Örneğin iç politikasında iktidardaki Atlantikçi ve Amerikan yanlısı gruplarla uzlaşmaya gitmiş. Dış politikasında ise Eylül 2010’da BM Güvenlik Konseyinde İran’a yönelik yaptırımları onaylayarak Tahran’la askeri işbirliğini askıya almıştır. Ayrıca 2011 yılında, BM Güvenlik Konseyi’nin Libya hakkında aldığı kararda veto hakkını kullanmamıştır.²³³

---

²²⁹ Hasan Köni ve Sinan Oğan, “11 Eylül’ün Yıldönümünde Rusya: ABD İle Balayından Şer Eksenini İle Flörte...”, *Diplomatik Gözlem*, 18.10.2017. <http://diplomatikgozlem.com/haber/11-eylul-un-yildonumunde-rusya-abd-ile-balayindan-ser-ekseni-ile-florte-> . (15.05.2018).

²³⁰ Vystupleniye i diskussii na Myunkhenskoy konferentsii po voprosam politiki bezopasnosti, *Kremlin*, 10.02.2007...

²³¹ Kontseptsiya vneshney politiki Rossiyskoy Federatsii *Kremlin*, 15.07.2008...

²³² Hasan Köni ve Sinan Oğan...

²³³ Aleksandr Dugin...

Şüphesiz, mevcut gelişmeler Moskova ve Tahran arasındaki askeri ilişkilerde etkisini göstermiştir. Rusya BMGK kararını onaylayarak Aralık 2007 yılında imzalamış olduğu anlaşmadaki S-300 sistemlerini İran'a tedarik etmesini reddetmiştir. Burada şunu belirtmek gerekir ki bu konudaki bazı uzmanlar S-300 sisteminin savunma amaçlı bir silah olduğu ve Birleşmiş Milletler yaptırımların kapsamında olmadığını belirtmektedirler. ABD Dışişleri Bakanlığı temsilcisi Elizabeth Trudeau yaptığı bir açıklamasında; ABD yönetimi İran'a bu türden gelişmiş savunma silahlarının satışına hep karşı gelmektedir ancak S-300 teslimatının ne İran nükleer müzakerelerini ne BM Güvenlik Konseyi kararını ihlal etmediğini belirtmiştir.²³⁴ Rusya Dışişleri bakanı Sergey Lavrov da S-300 kompleksleri savunma niteliğine sahip bir silah olduğunu ve herhangi bir ülkeye saldırmak için olmadıklarını belirterek 2010 yılında Rusya kendi isteğiyle bu komplekslerin İran'a tedarikine yönelik ambargo getirdiğini açıklamıştır.²³⁵

Dolayısıyla burada ortaya çıkan öncelikli soru neden Rusya'nın bu sistemin İran'a tedarikine yasak getirmiş olduğudur? Rusya aslında S-300 anlaşmasını İran ile imzalamasında bir müttefik olarak davranmamıştır. İran ile askeri ilişkilerini Batı ile ve özellikle ABD ile pazarlığında bir koz olarak kullanmıştır. Rusya devletine bağlı olan Strateji ve Teknoloji Analizi Merkezi başkanı Ruslan Pukhov "Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO'ya dahil edilmesine karşı Rusya da İran'a silah satışına ağırlık verecektir" şeklinde açıklama yapmıştır.²³⁶ Başka bir ifade ile ABD tarafından Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO'ya katılımı süreci hızlandığında Rusya da bir tepki olarak S-300'ü İran'a tedarik sözleşmesini bir alternatif dosya olarak ortaya çıkarmıştır.

Üstelik yukarıda belirtilen soruyu yanıtlamak gerekirse şöyle denilebilir: 2010 yılında Rusya S-300 sistemlerini İran'a tedarikinin iptal edilmesinin sebebi ABD'nin bu konu ile ilgili Rusya'ya karşı tutumundan kaynaklanmaktaydı. Bazı kaynaklar Rusya ile ABD arasında Moskova'nın Tahran'a S-300 komplekslerini satmayı reddetmesi karşılığında Washington Moskova'yı Dünya Ticaret Örgütü'ne katılımını

---

²³⁴ Viktor Vasilyev, Vadim Massalskiy, SSHA-Rossiya-Iran: postavki S-300 ne kamen' pretknoveniya? VOA, 12.05.2016. <https://www.golos-ameriki.ru/a/us-russia-iran/3326971.html> . (22.01.2018). (Виктор Васильев, Вадим Массальский, США-Россия-Иран: поставки С-300 не камень преткновения?).

²³⁵ SSHA ozabocheny rossiyko-iranskimi sdelkami po nefti i S-300, REGNUM, 15.04.2015. <https://regnum.ru/news/polit/1914849.html> . (15.06.2018). (США озабочены российско-иранскими сделками по нефти и С-300).

²³⁶ Ruslan Pukhov, Postavki ZRS Iranu zavisyat ot prinyatiya Gruzii i Ukrainy v NATO, RIA-Novosti, 01.09.2008. https://ria.ru/defense_safety/20080901/150852221.html . (29.03.2018). (Руслан Пухов, Поставки ЗРС Ирану зависят от принятия Грузии и Украины в НАТО).

engellemeyeceğine dair bir pazarlık söz konusu olduğunu belirtmektedir.²³⁷ Rusya'nın bu pazarlıktan karlı çıkmadığı ortadadır. S-300 konusundaki sözleşme, Rusya tarafından iptal edildiği zaman İran Savunma Bakanlığı 2011 yılında Cenevre Tahkim Mahkemesi'nde dava açarak, "Rosoboronexport" 4 milyar dolarlık tazminat talebinde bulunmuştur. Rusya hem İran gibi bir müttefiki ile arasına karanlık getirmiş hem de ABD'den beklediğini alamamıştır. Böylece 2014 yılında Ukrayna krizinin patlak vermesi, Rusya'nın başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler arasındaki gerginliğini son noktaya getirmiştir. Duma Uluslararası İlişkiler Komitesi Başkanı Aleksey Pushkov, "Rusya 800 milyon dolarlık (S-300) sözleşmesini kaybetti üstüne İran'dan 4 milyar dolar tahkim kararı aldı, bedelinde Batılı ortaklarından "Şükran" yerine Ukrayna'da bir savaş çıkardılar ve G8'den dışladılar."²³⁸ diye belirtmiştir.

Nitekim Obama döneminden itibaren Amerikan askerlerinin ağırlıklı olarak Ortadoğu ve Afganistan'dan çekilmesi ve Arap ayaklanmaları sonrası Ortadoğu'daki çatışmalarında çözümcü rolünden vazgeçmesi, İran'ın bu bölgelerde nüfuzunun artmasına sebep olmuştur. Karşı tarafta Ukrayna krizi ve Kırım'ın Rusya'ya ilhakı AB ve ABD'nin Rusya'ya karşı ağır yaptırımlar uygulamasına sonuç getirmiştir. Bu durum, nükleer programı nedeniyle uluslararası baskılarla karşı karşıya olan İran'ı, Rusya'ya daha da yakınlaştırmıştır. Dolayısıyla Nisan 2015'te İran Nükleer müzakereleri hala sonuçlanmamışken Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, İran'a S-300 sistemleri tedarik etme yasağında değişiklik getirmek üzere bir kararname imzalamıştır.²³⁹ Rusya tekrar S-300 sistemini İran'a satma isteğiyle bir yandan daha önce yapmış olduğu anlaşmaların yükümlülüğünü yerine getirerek Cenevre mahkemesinin cezalarından kaçınmayı, diğer yandan İran'a yakınlaşıp ekonomik anlamda kar elde etmeyi planlamıştır. Bu konuda bazı İranlı uzmanlara göre "İran'ın nüfuzu arttığı zaman Moskova ona daha çok yakınlaşır ya da Rusya uluslararası sistemde zayıf olduğunda Tahran ile ortaklığına daha da dikkat etmiştir."²⁴⁰

²³⁷ Filin Nikita, Lana Ravandi-Fadai ve Burova. A, S. 680.

²³⁸ Pushkov: razmeshcheniye v Irane S-300 ne mozhet ugrozhat' bezopasnosti Izrailya, TASS, 15.04.2015, <http://tass.ru/politika/1906601>. (15.05.2018). (Пушков: размещение в Иране С-300 не может угрожать безопасности Израиля).

²³⁹ Vneseno izmeneniye v Ukaz o merakh po vypolneniyu rezolyutsii Soveta Bezopasnosti OON №1929, Kremlin, 13.04.2015. <http://kremlin.ru/events/president/news/49248> . (20.01.2018). (Внесено изменение в Указ о мерах по выполнению резолюции Совета Безопасности ООН №1929).

²⁴⁰ International Institute for Caspian Sea Studies, p 4.

Rusya ile ABD arasındaki ilişkilerin gelişimi her zaman Moskova'nın İran dahil olmak üzere Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini etki altında bırakmıştır.²⁴¹ Nitekim 2015 yılında Rusya İran'a S-300 sistemini satma kararı alınca ABD Dışişleri Bakanı John Kerry, RF Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'a bu konu ile ilgili Amerikan hükümeti endişeli olduğunu belirtse de 2016 yılında adı geçen sistemlerin teslimatı tamamlanmıştır.²⁴² Çünkü artık Rusya ile ABD arasındaki pazarlıkta tutumların çatıştığı konular da çoğalmış, Moskova Washington'dan umutsuz olmuş ve Moskova hiçbir şekilde ABD'yi sırf İran yüzünden karşısına almayacaktır.

4.2. İran Nükleer Programı

İran Nükleer Programı 2000'li yılların başından beri uluslararası sistemin tartışmalı konularından biri haline gelmeye başlamıştır. Batı ülkeleri ABD başta olmak üzere ve onun müttefikleri, İran Nükleer Programının dünya toplumu için tehdit olduğunu söyleyerek İran'ı bu yönde faaliyetlerinden vazgeçirmeye çalışmaktalar. İran bu programının barış amaçlı olduğunu söyleyerek bu alandaki çalışmalarına devam etmek için ısrar etmektedir. Burada Batı ülkeleri, İran'ın uranyumunu zenginleştirme yeteneklerinin arkasında nükleer silah üretme isteğinin olduğu endişesindedirler. Dolayısıyla İran'ın bu yönde ki çalışmalarının durdurulması için ekonomik, siyasi yaptırımlar, sıkıştırma baskı politikaları ve hatta askeri müdahale tehdidiyle karşı tutum sergilemişlerdir. İran yetkilileri ise bu suçlamaları reddederek “İslam Cumhuriyeti asla nükleer silah üretmenin peşinde olmadığını” vurgulamıştır.²⁴³ Şunu belirtmek gerekir ki İran Basra Körfezi, Hazar Havuzu ve Kafkasya gibi çok zengin enerji kaynaklarının bulunduğu bölgede mevcut olmasına rağmen nükleer enerjiyi kullanımında ısrarlı olması ABD, AB, İsrail ve Suudi Arabistan açısından nükleer silah üretmeyi planladığı anlamına gelmektedir. Tahran liderliğine göre, bu alandaki çalışmalar barışçıl hedefler taşımakta ve fosil kaynaklarının tüketilmesi süreci göz önüne alarak uzun vadeli bir

---

²⁴¹ Nikolay Kozhanov, “There is a deep transition in the Russia's vision of the Middle East and Iran”, 09.01.2018. <http://www.iras.ir/en/doc/interview/3512/nikolay-kozhanov-there-is-a-deep-transition-in-the-russia-s-vision-of-middle-east-and-iran> . (25.03.2018).

²⁴² SSHA ozabochny rossiysko-iranskimi sdelkami po nefi i S-300, REGNUM, 15.04.2015...

²⁴³ KHAMENEI, Bayanat dar didare kargarane nizam, (بیانات در دیدار کارگزاران نظام), 24.07.2012. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=20534> . (15.07.2018).

strateji olarak ülkenin gelişimi ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi için nükleer enerjiyi kullanımı hedeflenmektedir.²⁴⁴

Aslında İran Nükleer Programının bu günkü durumuna gelme seyrine bakıldığında şu husus dikkat çekmektedir; bugün Tahran'ın bu alandaki çalışmalarına en büyük karşılık gösteren ülke ABD ise geçmişte en büyük desteği sağlayan kaynakta ABD olmuştur. Şöyle ki Tahran'ın nükleer çalışmaları 1950'li yıllarda ABD Başkanı Dwight D. Eisenhower tarafından başlatılan "Barış İçin Atom" programına dayanmaktadır.²⁴⁵ İran nükleer alanındaki çalışmaların altyapısı, 1957 yılında "Barış İçin Atom" programı çerçevesinde ABD ile yaptığı anlaşma ile başlamıştır.²⁴⁶ Bazı araştırmacılara göre Amerika'nın Muhammed Rıza Şah'ı bu programa başlamasına itmesinin sebebi o zamandaki müttefiki olan İran'dan SSCB'ye karşı nükleer güç kuşağı kurmak istediğini belirtmişlerdir.²⁴⁷ Böylece İran, 1958'de UAEK'nun üyesi oldu.²⁴⁸ 1967'de ABD desteğiyle Tahran Nükleer Araştırma Merkezi 5 MW gücünde nükleer reaktörle çalışmaya başlamıştır.²⁴⁹ İran 1968 yılında NSYÖA'sını imzaladı ve 1970'te bu sözleşmeye tam olarak katılmıştır.²⁵⁰ 1974'te İran Atom Enerjisi Kurumu kuruldu ve Tahran nükleer enerjinin geliştirilmesi için toplam 20'000 MW'den fazla kapasiteye sahip 23 nükleer reaktörü inşa etme planı öngörülmekteydi.²⁵¹ İran'ın bu yöndeki çalışmalarında ABD desteğinin yanında AB ülkelerinden de destek almaktaydı. Örneğin 1975 yılında Almanya, İran'ın ilk nükleer santralinin Buşehr kentinde inşa edilmesini üstlenmiştir.²⁵² İran ile ABD ve AB ülkeleri arasındaki nükleer alandaki iş birliği İslam devrimine kadar bu ülkelerin isteğiyle devam etmiştir. Ancak yukarıda belirtildiği gibi İran devriminden sonra Tahran ABD başta olmak üzere Batı karşıtı politika izlemeye başlamıştır. Dolayısıyla Tahran'ın bu müttefikleri tarafından nükleer alanda temelleri

²⁴⁴ KHAMENEİ, bayanat dar dedare doneşçuyoni daneşgohe ustod yazd (بیانات در دیدار دانشجویان دانشگاه‌های استان یزد) 03.01.2008. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3416> . (20.07.2018).

²⁴⁵ Shawn J. Parry-Giles, "Dwight D. Eisenhower, "Atoms for Peace" Voices of Democracy (8 December 1953)". Volume 1. 2006 p, 118.

²⁴⁶ Muahammad Ali Basiri ve Mustafa, Qasimi. "Beresii Mavozi'i İthodiyei Urupo ve Omriko dar Qiboli Parvendeyi Hasteii İron", **Faslnomehi Siyosati Difo'i**, Soli 14 Shumorei 54, Behar 1380 (2006). S 27. (بصیری، محمدعلی، قاسمی، مصطفی. بررسی مواضع اتحادیه اروپا و آمریکا در قبال پرونده هسته‌ای ایران. فصلنامه سیاست دفاعی. سال چهاردهم، شماره 54، بهار 1385 تهران. صفحه 27.

²⁴⁷ Muahammad Ali Basiri ve Mustafa Qasimi. S 27.

²⁴⁸ Muahammad Ali Basiri ve Mustafa Qasimi. s 28.

²⁴⁹ Alı Vaez and Karım Sadjadpour. "Iran's Nuclear Odyssey: Costs and Risks", Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace, 2013. P 4.

²⁵⁰ Alı Vaez and Karım Sadjadpour, P 4.

²⁵¹ Atilla Sandikli, ve Bilgehan Emeklier (Hızl.). "İran Nükleer Krizinin Türkiye'ye Olası Etkileri", *BİLGESAM*, Rapor No: 47, Mayıs 2012. S 5.

²⁵² İran'ın nükleer programı, Al-Jazeera Turk 3 Nisan 2012, <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/iranin-nukleer-programi> . (20.07.2018).

atılan tüm çalışmaları dondurulmuştur. Devrim sonrası yeni ayağa kalkmaya çalışan Tahran yönetimi ve sonra da 1980-1988 yıllarında devam eden Irak-İran savaşı nedeniyle nükleer çalışmalarını durdurmak zorunda kalmıştır. Üstelik 1990'lı yıllarda nükleer alanında çalışmalarını başlatmak isteyen İran, önce Avrupa ülkeleri ve sonra Çin ile işbirliği kurma girişimlerinin ardından Rusya'ya dönmüştür. Bu alandaki iki ülke arasındaki işbirliğinin temeli 1989 yılında atılmıştır.²⁵³ Böylece Moskova ve Tahran 1992 yılında, nükleer enerji inşasında işbirliği için “Nükleer Enerjinin Barışçıl Kullanımı” anlaşmasını imzalamışlardır.²⁵⁴ Böylece ortaya çıkan nükleer alandaki işbirliği bağlamında Rusya, 1995 yılında bir sözleşme imzalayarak Buşehr nükleer santralının tamamlanmasını üstlenmiştir.²⁵⁵ 2001'den başlayarak bu tesis için ana teknolojik ekipmanın teslimatını başlatmıştır. Böylece 2000'li yılların başında açılışı beklenen Buşehr nükleer santralının ilk birimi Eylül 2011'de gerçekleşti ve 2013'te tamamen İran ulusal enerji sistemine aktarılmıştır. Ağustos 2015'te nihai kabulü için bir protokol imzalandı ve nihayet kullanım için Tahran'a devredildi.²⁵⁶

Görüldüğü gibi İran Nükleer çalışmaları başlangıcından bu yana nükleer alanda ileri teknoloji ve tecrübeye sahip ABD, Almanya, Çin ve SSCB-Rusya, gibi ülkelerinin katılımıyla, hep uluslararası niteliğe sahip bir nükleer program olmuştur. Devrim sonrası süreçte ABD bu programa karşı gelmiş ve İran'ın bu yöndeki çalışmalarını durdurma çabasında Tahran yönetimin çeşitli suçlamalarla sıkıştırma politikaları izlemiştir. Örneğin 1990'lı yıllarda ABD, kitle imha Silahı yaratma suçlamasıyla Tahran'a karşı yaptırım uygulamıştır.²⁵⁷ 2000 yılının başında uluslararası kamuoyunda, İran'ın Buşehr nükleer enerji santralının dışında askeri bir nükleer tesis olduğu konuşulmaya başlanmıştır. Buna müteakip ABD başkanı George W. Bush, 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından İran'ı kitle imha silahına sahip olduğunu ve terör destekçisi olduğunu belirterek Irak ve Kuzey Kore ile birlikte "Şer Eksenini" devletler olarak

²⁵³ Muahammad Ali Basiri ve Mustafa Qasimi, S 29.

²⁵⁴ Emel Kahraman, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya Federasyonu-İran İlişkileri”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Cilt 12, Sayı 24, 2016. S 51.

²⁵⁵ Pervaya iranskaya AES "Busher" podklyuchena k elektroseti, RİA-Novosti, 04.09.2011, <https://ria.ru/world/20110904/429729035.html#13640451053713&message=resize&relto=register&action=addClass&value=registration>. (20.07.2018). (первая иранская АЭС "Бушер" подключена к электросети).

²⁵⁶ Insur Farkhutdinov, “The Iranian Doctrine of Preventive Self-Defence And International Law, <https://eurasianlaw.ru/nashi-rubriki/yuridicheskie-stati/iranskaya-doktrina-o-preventivnoj-samooborone-i-mezhdunarodnoe-pravo>. *Eurasian Law Journal*, No 1, 104 2017. (01.07.2018).

²⁵⁷ Shreeya Sinha and Susan Campbell Beachy, Timeline on Iran's Nuclear Program, *The New York Times*, April 2, 2015, https://www.nytimes.com/interactive/2014/11/20/world/middleeast/Iran-nuclear-timeline.html/#time243_10809. (20.07.2018).

adlandırmıştır.²⁵⁸ Tüm bunların üstüne Ağustos 2002 yılında İran rejiminin muhaliflerinden olan ve ABD’de bulunan İran Direnci Ulusal Konseyi’nin müdür yardımcısı olan Ali Rıza Caferzade, yaptığı bir açıklamada dünya basın mensuplarına İran’ın nükleer silah yaratma çabasında olduğunu belirterek İsfahan, Natanz ve Arak nükleer santralleri dâhil olmak üzere İran’daki yasadışı ve UAEK’in bilgisi dışındaki gizli nükleer çalışma sitelerinin görüntülerini paylaşması, İran Nükleer Programını küresel bir kriz haline dönüştürmüştür.²⁵⁹ Batılı devletleri İran’ın nükleer programına daha ciddi bir şekilde dikkat etmeye başlamıştır. İran’ın nükleer çalışmaları Batı ülkeleri açısından en büyük tehdit olarak gündeme gelmiştir.²⁶⁰ Bu krizin çözülmesini sağlamak amacıyla Batı ülkeleri ABD öncülüğünde İran’a karşı ekonomik yaptırım, ambargo ve hatta askerî müdahale seçenekleri kullanacaklarını ortaya koyarak müzakereleri sürdürmüşlerdir. Böylece müzakereler devam ederken 2005 yılında İran Cumhurbaşkanı seçilen muhafazakâr Mahmut Ahmedinejat BM Genel Kurulu’nda yaptığı konuşmada “İran barışçıl amaçlar için nükleer çalıştırma hakkına sahip” olduğunu belirterek ülkesinin nükleer çalışmalarına ağırlık vereceğini belirtmiştir.²⁶¹ Bu gelişmeler sonrası Batı, İran Nükleer çalışmaları hakkında daha agresif tutum sergilemeye başlamıştır. Hatta bu dönemde İran Nükleer kentlerine askeri operasyonlar da söz konusu olmuştur. Rusya, ABD, AB ve İsrail gibi ülkeler tarafından gelen eleştirilerle karşı karşıya kalsa da İran’a bu alandaki çalışmalarında yardım etmeye devam etmiştir. 1990’ların başından beri Buşehr nükleer santralini inşa etmeyi kabul eden Rusya, bu yönde gerekli bilimsel ve teknolojik teçhizatlarını sağlayan ana kaynak haline gelmiştir. Ayrıca İran’ı kendisine bağımlı hale getiren nükleer çalışmalarında Batılı yaklaşımların tersine İran’a askeri müdahale etme konusunda karşı çıkmıştır. Çünkü Moskova için İran’ın nükleer tesislerinin, her şeyden önce Buşehr kentindeki Rus nükleer santralinin, İran karşıtı ülkeler tarafından olası bir saldırısı sonucunda yok edilmesi nükleer alanda Rus-İran işbirliğine son verecektir. Bu durum Moskova’nın hiç istemediği bir gelişmedir. Dolayısıyla Moskova 2005’te ülkenin en önemli nükleer tesislerini, özellikle de Buşehr

---

²⁵⁸ Bush, G. W. President Delivers State of the Union Address, *the White House Archives*. 29.01.2002. <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html>. (20.07.2018).

²⁵⁹ Remarks by Alireza Jafarzadeh U.S. Representative Office, National Council of Resistance of Iran”, *Iran Watch*, 14 August 2002, <http://www.iranwatch.org/library/ncri-new-information-top-secret-nuclear-projects-8-14-02>. (20.07.2018).

²⁶⁰ Timeline: Iran Nuclear Crisis, *FOX News*, 31.08.2006. <http://www.foxnews.com/story/2006/08/31/timeline-iran-nuclear-crisis.html>. (20.07.2018).

²⁶¹ Iran is resolved to pursue nuclear program, *CNN*, 18.09.2005, <http://edition.cnn.com/2005/WORLD/meast/09/17/iran.president/index.html>. (20.07.2018).

nükleer enerji santralini hava saldırılarından korumak için İran'a 29 adet "Tor-M1" kısa menzilli uçaksavar füze sistemlerini satmış ki bunlardan 12 âdeti "Tor-M1T" olarak bilinen İran'a özel tekerleklerin üzerinde otomobil şasesinde hareket edecek şekilde yapılmıştır. Moskova ile Tahran arasındaki "Tor-M1" hava savunma konusunda yapılan bu sözleşme uluslararası hukuk normlarına aykırı olmasa da Batı ülkeleri tarafından son derece olumsuz bir tepkiye neden olmuştur.

Nitekim 2006 yılının başında ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya yetkilileri İran nükleer çalışmaları konusunu BM Güvenlik Konseyi'ne taşımayı öngördüklerini açıklamışlardır.²⁶² Üstelik 4 Şubat 2006 yılında UAİK Kurumunda yapılan oylamada çoğunluk kabul ettiği üzere, İran dosyasının BM Güvenlik Konseyi'ne sevk edilmesine karar verildi.²⁶³ Böylece Batılı devletleri ilgilendiren İran nükleer sorunu tüm uluslararası sistemi etkileyebilir bir kriz haline dönüşmüştür. 2006 sonrası süreçte İran nükleer müzakerelerinde Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi (ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ÇHC) ve Almanya (5+1) katılmıştır. Nitekim Moskova İran'ın nükleer dosyasının BM Güvenlik Konseyine gitmesini istememiş ve ilk etapta bu konu ile ilgili alınan yaptırım kararlarını kınamış ve İran'ı UAİK ve Avrupa devletleriyle iş birliğine davet ederek Tahran'a yönelik baskıları azaltma çabasına girmiştir.²⁶⁴

Sonraki dönemlerde Moskova BMGK'den İran nükleer çalışmaları ile ilgili çıkan kararları Tahran'a karşı desteklemiştir.²⁶⁵ Bu gelişmeler Tahran'ın hayal kırıklığına uğramasına neden olmuştur. Tahran Moskova'nın hangi tarafta olduğunu anlamak için zorluk çekmiştir. Moskova, Tahran'ın nükleer çalışmalarına yardım eden tek ülke haline gelmişken neden bu alandaki işbirliğinde tam olarak destek olmamıştır? Neden Rusya bazı durumlarda İran'dan yana olurken kimi zaman bu ülkeden farklı pozisyon almıştır? Bu soruların yanıtlanması için 2000-2010 yılları arasında İran Nükleer çalışmaları etrafında bazı olaylara bakılması gerekir. Bu olaylar Moskova ile Tahran'ı birbirinin sadakatinden şüphelenmelerine neden olmuştur.

İlk olarak, Rus tarafında Buşehr nükleer santralının inşaatının tamamlanmasının uzatılması; 2000 yılın başında Buşehr nükleer santralın inşaatın tamamlanması

²⁶² Timeline: Iran Nuclear Crisis, *FOX News*, 31.08.2006.

²⁶³ International Atomic Energy Agency, *IAEA and Iran: Chronology of Key Events*, <https://www.iaea.org/newscenter/focus/iran/chronology-of-key-events>. (20.07.2018).

²⁶⁴ Kahraman, S 54.

²⁶⁵ Kozhanov, Nikolay, *Understanding the Revitalization of Russian-Iranian Relations*. P 6.

bekleniyordu hata 1998 yılında Rus enerji bakanı Adamov Tahran'a ziyareti sırasında iki ülke adı geçen nükleer santralin 2003 yılında tamamlanmasına dair bir anlaşma imzalanmıştır.²⁶⁶ Ancak Ruslar, enerji santralinin kullanıma verileceği tarihi hep uzatmışlardır.

İkinci olarak, 2002-2003'lerde Natanz, Arak ve İsfahan gibi gizli nükleer çalışmaları hakkındaki bilgilerin ortaya çıkması ki İran'ın nükleer enerji alanında en önemli müttefiklerinden olan Moskova'nın dahi bilgisi yoktu. Üçüncü olarak, 2009'da Tahran'ın aniden ikinci bir uranyum zenginleştirme tesisi kurmayı planladığını açıklaması ve Moskova'nın karşı tutum benimsemesi olmuştur.²⁶⁷ Dördüncü olarak, Kasım 2009'da İran Rusya'nın zenginleştirilmiş nükleer yakıtlarını düşük zenginleştirilmiş yakıtlarla değiştirilme teklifini reddetmesi olmuştur. Rus tarafı bu yakıt alışverişini, İran'ın barışçıl niyetlerini Batı önünde kanıtlamak için önermişti ki İran düşük zenginleştirilmiş uranyumunu nükleer silahlara kullanım olasılığı çok düşüktür.²⁶⁸ Ancak İran tarafı bu teklifi reddedip güvenilmez bir plan olduğunu belirtmiştir.²⁶⁹

Beşinci olarak, Medvedev ve Ahmedinejat laf çatışması; Rus devlet başkanı 2009 yılında "İran'ın uranyum erişimini elde etme çabası nükleer silah inşa etmek içindir" olduğunu belirtmiştir. İran cumhurbaşkanı ise Rusya devlet başkanının bu açıklamasını, Rusya devlet başkanını hedef alarak "Amerikan oyunundaki bilinçsiz bir oyuncudur" olarak yanıtlamıştır.²⁷⁰ Son olarak, 2010 yılında Moskova ile ABD arasında Washington'un Avrupa ülkelerinde Hava Savunma Sistemleri konulmaması karşılığında Moskova İran Nükleer dosyasının kapatılması gibi bir pazarlık söz konusu olmuştur.²⁷¹

Neticede Medvedev döneminde Rusya ile Batı arasında olan karanlığı Moskova sıfırlatma girişiminde bulunmuştur. Dolayısıyla Moskova, İran'ın nükleer programına

---

²⁶⁶ Yousef Bagheri and Mohammad Reza Salehi, "Russia's approach towards Iran's nuclear program from the perspectives of constructivism and geopolitics theories", **Journal of Foreign Policy**, Article 6, Vol. 31. No. 1. Summer 2017. P 144.

²⁶⁷ Kozhanov, Understanding the Revitalization of Russian-Iranian Relations, P 6.

²⁶⁸ Kozhanov, Understanding the Revitalization of Russian-Iranian Relations, P 6.

²⁶⁹ Jahangir Karimi "iran ve rusiya: motahedane sharghe ya tahdedi janobi?" S 180.

²⁷⁰ Karimi "iran ve rusiya: motahedane sharghe ya tahdedi janobi?" S 173.

²⁷¹ Polina Sinovets, "Can There Be Common Ground? The Iranian Nuclear Program in the U.S.-Russia Dialogue". **PONARS Eurasia Policy Memo**. No. 227. September 2012. S 3.

ilişkin bir dizi BM Güvenlik Konseyi kararını İran aleyhine desteklemiştir.²⁷² Dolayısıyla iki ülke arasındaki ilişkilerin Medvedev dönemine bakıldığında Moskova'nın nükleer müzakereler konusunda desteği dahil olmak üzere askeri, füze, ve nükleer enerji alanlarında işbirliği konusunda önemli kısıtlamalar getirdiği görülmektedir. Böylece nükleer faaliyetlere ısrarlı olan İran'a karşı BMGK uranyum zenginleştirme, ağır su ile ilgili çalışmalarını durdurmadığını ve UAİK ile işbirliği yapmadığını ve daha önce aldığı kararlara uymadığı sonucuna varıp 9 Haziran 2010'da 1929 sayılı yeni bir yaptırım kararı almıştır.²⁷³ Bu karar İran'ın uranyum, diğer nükleer madde ve teknolojileri ve askeri malzemeleri satın alma konusunda diğer ülkelerle işbirliğine yasak getirmiştir. Medvedev BM Güvenlik Konseyi'nde kabul edilen kararı destekleyerek Eylül 2010'da S-300 HSS dâhil olmak üzere tüm askeri teçhizatları Tahran'a satmasını yasaklamıştır.

Böylece Rusya'nın İran'a karşı nükleer çalışmalarından dolayı alınan yaptırım kararlarının onaylaması ve S-300 krizi gibi olaylar Tahran ile Moskova arasındaki diyalogu kopmaya yakın bir seviyeye gelmesine neden olmuştur. Ancak tüm bunlara rağmen, 2013 sonrasındaki gelişmeler tekrar Moskova ve Tahran arasındaki ilişkileri düzeltmiş ve daha önce hiç olmadığı kadar bu ikiliyi birbirine yakın kılmıştır. Şöyle ki İran ekonomisi uzun zaman devam eden yaptırımlar nedeniyle daha da gerilemişti dolayısıyla Hasan Ruhani'nin iktidara gelmesiyle Tahran yönetimi daha ılımlı ve yapıcı adımlarla tekrar nükleer sorunu etrafında olan sorunlarının diplomatik yolla çözülmesine çaba göstermiştir. Tahran bu yoldaki çabalarında 5+1 bir etkin gücü olan Moskova'ya büyük ihtiyaç duymuştur. Bir taraftan da Arap ayaklanmalarından sonra, Ortadoğu'daki mevkisinin zayıflamasından endişeli olan Moskova Tahran'la diyalogun güçlendirilmesine istekli olmuştur. Ukrayna krizi ile başlayan ABD ve AB ile Rusya arasındaki gerginlik bu ülkelerin Rusya'ya karşı çok sert yaptırımları uygulaması gibi gelişmeler Moskova'nın Tahran ile ilişkilerinin güçlendirme sürecini hızlandırmıştır. Dolayısıyla Rusya 2014 yılından başlayarak İran ile nükleer alanında işbirliğine ağırlık vermeye başlamıştır. Örneğin Kasım 2014'te Moskova İran'da nükleer enerji

²⁷² KARAMI, Jahangir, Rukhiyah Keramateneva. "siyasi kharejii rusiye ve pervandeye hastahii iran: az tahrir ta barjam". *Faslnamaye a'siyai merkezi ve qafqouz*. shomarei 95, payiz 1395. (2016). S 74. (جهانگیر کرامتی، رفیقہ کرامتی). (نیو، سیاست خارجی روسیہ و پروندہ ہستہای ایران: از تحریم تا برجام، فصلنامہ آسیای مرکزی و قفقاز، شماره 95، پاییز 1395. 97-66).

²⁷³ Abdulhamid Bayati, Gam be Gam bo Muzokerote 12 Solistodegi Darberoberi Ziyodkhohii Garb, Mehr News, 14.07.2015 <https://www.mehrnews.com/news/2853103/>. (05.05.2018). (عبدالحمید بیاتی، گام به گام با مذاکرات/ ۱۲ سال). (ایستادگی در برابر زیادخواهی غرب).

santrallerini inşa etmek için Tahran ile bir anlaşma paketi imzalamıştır.²⁷⁴ Ayrıca Rus diplomatları İran ile 5+1 arasındaki müzakerelerine aktif olarak katılmıştır. Sonuçta 14 Temmuz 2015 İran ile 5+1 arasında “Kapsamlı Ortak Eylem Planı” çerçevesinde, Tahran'ın nükleer programı üzerindeki tartışmaları sona erdirmek için anlaşılılar. Müzakerelerin diplomatik yolla çözülmesi taraflar arasındaki savaş tehdidini tamamen ortadan kaldırmıştır. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi'nin Tahran'a daha önce yapmış olduğu yaptırımların çoğunun kaldırılmasına yol açmıştır. 2016 yılında İran 2007 anlaşmasındaki tüm S-300 sistemlerini teslim almıştır.²⁷⁵

Aslında şunu belirtmek gerekir ki İran'ın, Nükleer çalışmalarının bu aşamaya gelmesine kadar ekonomik yaptırımlar, askeri ambargolar, dışlanma gibi birçok sıkıntılarla karşı karşıya kalmasına rağmen İran nükleer çalışmalarında işbirliği yapan en önemli yabancı ülke Rusya Federasyonu olmuştur. Rusya ve İran arasındaki ilişkilerin en önemli konularından biri İran'ın Nükleer Programıdır. Rusya bugüne kadar ABD, AB ve İsrail tarafından sert tepkilerle karşı karşıya kalmasına rağmen nükleer programının uygulanmasında İran'ın yanında durmuştur.²⁷⁶ Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nın önemli aktörlerinden olan Rusya'nın, İran ile nükleer işbirliği etme konusu hep uluslararası aktörlerin dikkatini çekmiştir. Rusya bu ikili ile yaklaşımında denge tutmaya çalışmaktadır. Ne bu aktörlerle ilişkisinin daha gerginleşmesini ne de İran nükleer çalışmalarından kârsız kalmayı ister. Moskova açısından İran nükleer çalışmalarında İran'ın yanında yer alması Tahran'ın bu alandaki çalışmalarının kontrol altında olduğu anlamına gelmektedir. Şöyle ki Rusya yakın komşularından olan İran'ın nükleer bir güce dönüşmesine ve nükleer silah yaratmasına izin vermek istemeyecektir. Rus yetkilileri nükleer güce sahip olan İran'ın Moskova çıkarlarına tehdit olduğunu hep söylemişlerdir.²⁷⁷ Dolayısıyla Rusya bir yandan İran'a nükleer konusunda yardım etse de diğer taraftan kendisini İran nükleer sorununun çözümü için bir uluslararası garantör olarak görmektedir. Böylece ABD yeni yönetimi, 2015 yılında İran'la yapılan nükleer anlaşmanın ABD'nin çıkarına olmadığını belirtip bu

---

²⁷⁴ Kozhanov, Understanding the Revitalization of Russian-Iranian Relations, P 12.

²⁷⁵ Chlen parlamenta: Cistemy PVO S-300 polnost'yu dostavleny v Iran, IRNA, 05.12.2016. <http://www.irna.ir/ru/News/3340498> . (04.05.2018). (Член парламента: Системы ПВО С-300 полностью доставлены в Иран).

²⁷⁶ Kahraman, S 50.

²⁷⁷ Kozhanov, Understanding the Revitalization of Russian-Iranian Relations, P 6.

anlaşmadan Amerika'nın çıktığını belirtmiştir. Dışişleri Bakanlığı Lavrov Rusya'nın İran ile nükleer anlaşmaya taraf kalacağını belirtmiştir.²⁷⁸

4.3. İsrail Faktörü

4.3.1. İsrail-İran Gerginliği

İran ile İsrail arasında bulunan günümüzdeki mevcut gerginlik, bazen İran tarafından İsrail'in yok edilmesi ve bazen de İsrail tarafından İran nükleer programına yönelik hava saldırılarının başlatılması tehditleri gibi sıcak çatışmalar yaşanmaktadır. Bunların üstüne son dönemlerdeki İran'ın Suriye'deki pozisyonlarına İsrail tarafından hava saldırıları düzenlenmesini eklersek, Tel Aviv ile Tahran arasında ki durumun savaşa doğru yaklaştığını göstermektedir. İran için İsrail, ABD gibi resmi bir düşman olarak algılanmaktadır. İsrail ile İran arasındaki ilişkiler 1979 yılındaki devrimden bu yana yaklaşık 40 yıl boyunca, gerginlik ve düşmanlıkla geçmiştir. Bu ikili arasındaki ilişkilerin mevcut durumunu dikkate alındığında 40 yıl önce İran ve İsrail arasında dostluk ve iyi ilişkilerin olmuş olması şaşırtıcı gelmektedir. İran ile İsrail arasındaki münasebetler Muhammed Rıza Şah döneminde siyasi, ticari, askeri ve istihbarat alanlarından oluşan kapsamlı stratejik ilişkiye sahipti.²⁷⁹ İran, İsrail'in petrol tedarikçisi olmuş, İsrail ise İran'a teknoloji temin etmekteydi. Aslında şimdi İsrail'i bir devlet olarak tanımayan İran 1950'lerin başında İsrail'i (De facto olarak) tanıyan ilk Müslüman devletlerden biri olmuştur.²⁸⁰ İran ile İsrail arasındaki yakınlık 1979 devrimine kadar sıkıntısız, üst düzeyde devam etmiştir. O dönemde Cemal Abdülnasır ile başlayan Arap milliyetçiliği, SSCB'nin Ortadoğu etkisini kısıtlama ve ABD ile ortak müttefiklik, İsrail ile İran arasındaki münasebetlerin üst seviyelere yükselmesine neden olmuştur.²⁸¹

Ancak 1979 yılında devrim sonrası Humeyni ABD'yi büyük şeytan ve İsrail'i küçük şeytan olarak tanımlanmış ve Şah ile birlikte İran halkı, çoğunluklu olarak Yahudilerin olan şirketleri ve bankaların İran'daki faaliyetlerini durdurmuşlardır.²⁸²

²⁷⁸ Lavrov podtverdil otkaz Rossii ot vykhoda iz yadernogo soglasheniya s Iranom, İnterfax, 9.05.2018. <https://www.interfax.ru/russia/611922> . (15.07.2018). (Лавров подтвердил отказ России от выхода из ядерного соглашения с Ираном).

²⁷⁹ Nasser Kashef Asl, "1979 Sonrası İran'ın Orta Doğu Politikası ve Bölge Ülkeleri İle İlişkileri", (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009. S 187.

²⁸⁰ Elham Shahbazi, "Iran and Israel from Cooperation Up to Conflict". *Kheradnameh* vol. 12. Spring and Summer 1393. P 101. (1393 112-91. بهار و تابستان 12, خردنامه شماره 12).

²⁸¹ Haydar Oruç, *İran Nükleer Anlaşması ve İsrail'in Anlaşmaya Yönelik Tepkisi*, Kemal İnat ve Muhittin Ataman (Ed), *Ortadoğu Yılığ 2015*, 1. Baskı, Acilim Kitap 2016. S 485.

²⁸² Agar İsrail dast be hemoqat zanad İran anra nabud khohad kard," Iranian Students' News Agency (İSNA), September 20, 2017, accessed February 02, 2018, <https://www.isna.ir/news/96062917333/> .

Devrimden önce ikili arasında olan müttefiklik sona ermiştir. Tahran Şah dönemindeki tavrının tersine Arap-İsrail çatışmalarında Araplardan yana olmuştur. Humeyni'nin, İran Devrim Hareketini, “ezilenlerin ezenlere karşı bir zaferi” olarak adlandırmış ve İsrail zulmüne karşı Filistin halkını destekleyeceğini belirtmiştir.²⁸³ Ayrıca İran devrimci liderleri İsrail'in “işgalci bir yapı olduğunu” ve “ortadan kaldırılması gereken kanserli tümör” olduğunu belirterek hep İsrail'e karşı agresif bir siyaset takip etmiştir.²⁸⁴ Hatta 90'larda ortaya çıkan Arap-İsrail arasındaki barış sürecine İran karşı gelmiştir. İran iktidarındaki din adamlarının hep Filistin meselelerine öncelik vermesi, İran-İsrail düşmanlığını daha da derinleştirmektedir. Bugüne kadar Hizbullah, Hamas ve İslami Cihat Örgütlerine destek vererek İsrail'i ortadan kaldırmanın peşinde olduğu iddia edilmektedir. Hata 2006 yılındaki Hizbullah-İsrail savaşı, İran-İsrail savaşı olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca bilindiği gibi İran'ın füze sanayisi uluslararası kamuoyunu ve özellikle İsrail'i tedirgin eden konulardan olmuştur. İran, her zaman yeni bir füzenin denemesini gerçekleştirdiğinde; “İsrail'e yetişebilir”, “İsrail'i vurabilir” ya da “İsrail'i yok edebilir” şeklindeki kavramlara vurgu yapmıştır. Son olarak Eylül 2017'de Tahran'da Kutsal Savunma Haftası olarak bilinen günlerde İran, bu haftada genellikle her yıllık askeri başarılarını askeri geçit törenleri ile halka göstermektedir. 2000 kilometrelik menzile sahip olan “Khorramşahr” füzelerini açıkladığında “İsrail'in kâbusu” lakabını vermiştir. Bunların üstüne kendisini İslam âleminin savunucusu olarak tanımlayan İran, İsrail'i Siyonist bir yapı olarak tanımlanmakta ve ona karşı savaşı dini bir ibadet olarak bilmektedir. İran üst makam yetkilileri tarafından hatta Humeyni'den şimdiye kadar olan liderler, İsrail'in yeryüzünden silinmesi gerektiğini dile getirmişlerdir.²⁸⁵

4.3.2. İsrail-Rusya Yakınlığı

İran ile İsrail arasındaki ilişkiler gerginleşirken Rusya ile İsrail arasındaki ilişkililer gittikçe güçlenmektedir. SSCB dağıldıktan sonra uzun ve gergin ilişkilerden sonra İsrail ile Rusya arasında iyi ilişkiler kurma fırsatı ortaya çıkmıştır. Rusya Federasyonunun o dönemki başkanı Boris Yeltsin iktidara geldiğinde Arap-İsrail arasındaki çatışmaların sonlandırılmasında ülkesinin önemli rol oynaması için girişimlerde bulunmuştur. Ancak bu rolün eskisi gibi İsrail karşıtı Arapların yanında

---

²⁸³ Kashef Asl, s 197.

²⁸⁴ Shahbazi, s 101.

²⁸⁵ Gökhan Bacık, “İran ve İsrail: Motivasyonel Yapılar ve Dış Politika (1979-2008)”. Mehmet Tuncel (ed.). **Ortadoğu'da Güç Savaşları: Hedef Neden İran**. İstanbul, Güncel Kitaplar, Haziran 2008. s.91.

durmakla değil İsrail ile tam diplomatik ilişkilerin güçlendirilmesi ile olduğunu belirterek Arap-İsrail arasındaki barış sürecini desteklemiştir.²⁸⁶ Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra yüzbinlerce Yahudi, İsrail'e göç etmiştir.²⁸⁷ Çoğu, uzman ve bilim adamı olan ve bir milyondan fazla olarak bilinen bu göçmenler İsrail'in en büyük etnik grubunu oluşturmuştur. Neticede Rusya ile İsrail arasındaki politik, ekonomik ve kültürel ilişkileri sağlamlaştıran bir bağ oluşmuştur. Üstelik 90'larda Kremlin pro-Amerikan politikaları nedeniyle İsrail'i bir rakip ya da tehdit olarak görmüyordu aksine Batı'ya yaklaşmak için İsrail ile de ilişkilerini geliştirmekteydi. Böylelikle Moskova ile Tel Aviv arasında siyasi, ekonomik ve Rus teknolojilerinin modernizasyonu için ortak yatırım projeleri ve askeri teknik işbirliği hızla devam etmiştir.²⁸⁸

Böylelikle 2000 yılında Putin'in iktidara gelmesiyle Rusya etkin bir oyuncu olarak Ortadoğu'ya dönmeye başlamıştır. Bu bağlamda İsrail dâhil olmak üzere Ortadoğu'nun hemen hemen bütün ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye çabalamıştır. Ayrıca 2000'lerin başında özellikle İsrail ve Rusya arasında teröre karşı mücadele işbirliği ortaya çıkmıştır. Kafkasya'daki savaşında İsrail'in Rusya'yı desteklemesi, Moskova ile Tel Aviv arasındaki münasebetlerin gelişmesine zemin sağlamıştır.²⁸⁹ Nitekim 2005'te Putin'in ilk kez İsrail'i ziyareti sırasında ikili arasında uzun vadeli karşılıklı olarak ilişkilerin daha da geliştirilmesi için anlaşmalar imzalanmıştır.²⁹⁰

Rusya ile İsrail arasındaki en önemli olaylar ve ikili arasındaki ilişkilerin daha da sağlamlaşmasına neden olan gelişmeler 2008 yılında Rusya ile Gürcistan arasındaki beş günlük savaştan sonraki yaşananlar olmuştur. Gürcistan ile savaşı, Rusya'yı dış politikasında önemli sorunlarla karşı karşıya getirmiş ve bu çatışmalar Rusya'yı Batı eleştirilerinin altında bırakmıştır. Bu bağlamda Rusya için yanında duran ve desteklemeye hazır olan herhangi bir ülke çok önemliydi. İsrail ihtiyatlı yaklaşımla ikili bir politika izlemiştir. Bir yandan Gürcistan ile ilişkileri yüksek düzeydeyken öbür

---

²⁸⁶ Megan Bailey, "A Strategic Alliance: An Exploration of Israeli Russian Relations", **Independent Study Project (ISP) Collection**, Fall 2014. P 15.

²⁸⁷ Alek D. Epstein and Stanislav A. Kozheurov, "**Russia and Israel: A Difficult Journey**", Institute of the Middle East, Moscow 2011. P 50.

²⁸⁸ Bailey, P 16.

²⁸⁹ Anna Borshchevskaya, The Maturing of Israeli-Russian Relations, The Washington Institute for Near East Policy, Spring 2016. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-maturing-of-israeli-russian-relations> . (25.03.2018).

²⁹⁰ Sovmestnoye rossiysko-izrail'skoye zayavleniye, Kremlin, 27.04.2005. <http://kremlin.ru/supplement/3633> . (25.03.2018). (Совместное российско-израильское заявление).

tarafında Rusya'ya destek vermiştir.²⁹¹ Ayrıca Rusya'nın, Gürcistan ordusunda faaliyet gösteren İsrail yapımı İHA'yla ilgisinin ortaya çıkmasıyla Moskova ile Tel Aviv arasındaki ilişkilerin askeri kanadına yeni bir boyut katmıştır.²⁹² Nitekim 2009 yılında Rusya ile İsrail arasında İHA satın alınması için iki büyük sözleşme imzalanmıştır.²⁹³ Nisan 2009'da imzalanan sözleşmeye göre 53 milyon dolarlık 14 "Bird ai-400", "I-View Mk150", "Sercher Mk.2" adlı İHA alınmıştır. 2009 sonunda imzalanan anlaşmaya göre yaklaşık 100 milyon dolar karşılığında 36 adet İHA alınmıştır ancak teslimat 2010 yılının sonunda tamamlanmıştır. Ayrıca 2010-2012 yılları arasında 400 milyon dolarlık İHA'nın Rusya'ya teslimatının gerçekleştiği bilinmektedir.²⁹⁴ Son olarak İsrail 2015'in sonlarında Rusya'ya 10 İHA teslimatını gerçekleştirmiştir.²⁹⁵

Bu alandaki ikili işbirliği Rusya için çok önemli çünkü İsrail'in dünya pazarında İHA kategorilerinde en modern teknolojilere sahip olduğu bilinmekle beraber şunu da hatırlatmak gerekir ki İsrail ile Rusya eski Sovyet yapımı silahları modernize edip başka ülkelere satmakta büyük ortak projelere imza atmışlardır. Örneğin Türk Hava Kuvvetlerinde faaliyet gösteren avcı "Ka-50-2" helikopteri ve Hindistan gibi ülkelere ortak yapım askeri ekipmanlar tedarik etmektedirler.²⁹⁶ Rusya'nın silah piyasalarındaki yerini korumak için Rus askeri ve teknik ekipmanlarının kalitesinin geliştirilmesi ve yükseltmesinde İsrail'in tecrübesinden yararlanılmaktadır.²⁹⁷ Bu sebeple Rusya, İsrail ile arasındaki askeri işbirliğini güçlendirmeye devam etmektedir. Hem Rus hem de İsrail tarafları, kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için birbirlerinin bu alandaki iş birliğine olumlu bakmaktadırlar.

Başka bir gelişme, iktidara gelen Benyamin Netenyahu ile olmuştur. 2009'da Netenyahu Başbakan olduğunda, İsrail tarihinde daha önce hiç görülmediği gibi ilk kez Rus kökenli bakanların sayısı dörde ulaşmıştır. Bunların en önemlisi Dışişleri Bakanı Avigdor Lieberman'dır. Rusça konuşan Lieberman Rus-İsrail ikili ilişkilerin güçlendirilmesi için çabalamaktadır. Üstelik 2009 yılının Nisan ayında, Moskova

²⁹¹ Alek D. Epstein and Stanislav A. P 16.

²⁹² Joshua Krasna, "Moscow on the Mediterranean: Russia and Israel's Relationship", **Foreign Policy Research Institute**, June 2018. P 15.

²⁹³ Centre for Analysis of World Arms Trade, Voyenno-tekhnicheskoye sotrudnichestvo Rossii i Izrailya imeyet znachitel'nyy potentsial, Tsentr analiza mirovoy trgovli oruzhiyem, 06.09.2010. <http://www.armstrade.org/includes/periodics/mainnews/2010/0906/11305710/detail.shtml> . (27.03.2018).

²⁹⁴ Krasna, p 15.

²⁹⁵ Anna Borshchevskaya...

²⁹⁶ Centre for Analysis of World Arms Trade ... Rossii i Izrailya... 06.09.2010.

²⁹⁷ Centre for Analysis of World Arms Trade ... Rossii i Izrailya... 06.09.2010..

Devleti Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nde düzenlenen “Orta Doğu'da Jeopolitik Süreçleri”²⁹⁸ konferansında Rus ve İsrail yetkililerin katılımıyla iki taraf “Rus-İsrail stratejik diyalog komisyonu” kurulmasına karar vermiştir.²⁹⁹ Şöyle ki bundan önce İsrail'in bu yönde kurduğu tek komisyon ABD ile yapılmıştı. Bu ikili arasındaki ilişkiler, İsrail tarafından terör örgütü olarak bilinen Hamas ile Moskova'nın arasında bir ilişkini olması, Rusya'nın nükleer ve askeri teknoloji alanlarında İran'a destek vermesi, İsrail ile ABD arasında olan stratejik bağlantı gibi sorunlar olmasına rağmen Moskova ile Tel Aviv arasındaki yakın ilişkiler devam etmektedir.

4.3.3. Rusya-İran Askeri İlişkilerinde İsrail Etkisi

İran'da meydana gelen İslam Devrimi'nden sonra İsrail bu ülkeyi kendi varlığı için bir tehdit olarak algılamıştır. İsrail ilk etaplarda bölgede kendisinin dışlandığını hissettiği için İran ile ilişki kurma çabasında bulunmuştur. Bu yolda İsrail'in, İran ile ilişkilerini düzeltmenin peşinde olduğunu kanıtlamak için İran'a, Irak ile savaşı sırasında askeri teçhizatlar sağladığı iddia edilmektedir. Ancak bir sonuç alamayınca daha sonra İran liderliğine karşıt muhafazakâr ve milliyetçi gruplarla işbirliği kurma çabasıyla ülkede Batı yanlısı bir hükümetin darbe yoluyla iktidara gelmesini desteklemiştir.³⁰⁰ Ancak şunu söylemek gerekir ki İsrail'in o dönemlerde bölgede karşı karşıya geldiği sorun sadece İran'ın karşı politikaları değildi. Bir yandan Arap milliyetçi hareketleri ile başa çıkmaya çalışan İsrail diğer yandan SSCB'nin kendisine yönelik tavrı konusunda da sıkıntı çekmekteydi. Nitekim Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yaşanan bazı gelişmeler İsrail'in bölgede kendisini yalnız hissetmesini sonlandırmıştır. Bu gelişmelerden ilki Ortadoğu bölgesinde güç boşluğunun İsrail'in hamisi olan ABD tarafından doldurulmasıdır. İkinci olarak Arap-İsrail arasındaki çatışmaları sonlandıracak olan barış amaçlı diyalogun ortaya çıkması ki bu diyalogla birlikte artık Arap devletlerinden İsrail'e gelebilecek tehdit olasılığı da azaltmıştır. Son olarak da eski SSCB ülkelerinden yaklaşık bir milyon Yahudi'nin İsrail'e göç etmesi ve Tel Aviv ile Moskova arasında yakın ilişkilerin ortaya çıkmasıdır.

1990'lı dönemlerden günümüze İsrail ile İran birbirine zarar vermek için her türlü adımları atmaktadır. Her iki taraf da öbür tarafın savunma ya da askeri alanında bir

²⁹⁸ A.V. Fedorchenko, Geopoliticheskiye protsessy na Blizhnem Vostoke, Moskva: MGIMO, 2010. S 14-15. (A.B. Федорченко, Геополитические процессы на Ближнем Востоке, Москва: МГИМО, 2010.)

²⁹⁹ Fedorchenko, s 14-15.

³⁰⁰ KASHEF ASL, s 198.

başarı elde etmesini kendisi için bir tehdit olarak algılamakta. Örneğin İran'ın Nükleer programını ilerletmesi, Batı ülkelerinden ziyade İsrail'i tedirgin etmektedir. İran'ın çok büyük petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip olmasının yanında büyük şekilde nükleer santraller yapması, İsrail'in aklına İran'ın nükleer silâhlara sahip olma isteğini getirmiştir. İsrail, İran'ı nükleer sitelerini bombalanmakla tehdit etmektedir. Nitekim 2005 yılından sonrası için "stratejik ortaklık" çerçevesinde, balistik füzeleri projesinin geliştirilmesi için İsrail'in ABD'den büyük miktarda iş birliği anlaşmasını imzalaması projesi İsrail'in füze savunmasını donatmasının İran'a karşı olduğunu gösteriyordu.³⁰¹ Böylece İran askeri sanayisinin yükselterek kendi yerli savunma teçhizatlarını üretmesi, füze teknolojisinin geliştirilerek balistik “Şahab” füzelerden başlayarak “Soumar” cruise füzelere kadar yeni füzeler üretmesi İsrail'i rahatsız etmektedir. Ayrıca İran ile Rusya arasındaki askeri savunma işbirliği İsrail'in tedirginliğinin artmasına sebep olan konulardan olmuştur. Böylelikle Rus resmi makamlarından İran'a her türlü füze teknolojilerinin tedariki reddedilse de “İran'a nükleer ve füze silahları oluşturmada destek veren Rusya'dır” propagandaları yaygın olmaktadır.

Dolayısıyla bölgede kendi güvenliği için tehdit olarak gördüğü, özellikle Filistin meselesi çerçevesinde Arap-İsrail arasındaki barış diyaloguna karşı gelmesinden sonra oluşan İran korkusu, İsrail'i, İran'ı her taraftan kuşatmaya ve ona karşı ittifaklar oluşturmaya mecbur bırakmıştır. İsrail hem bölgesel hem küresel sahalarda İran'ın nüfuzunu kırmanın peşinde ve özellikle Rusya ile arasındaki askeri ilişkiyi bozmak için elinden geleni yapmaktadır. Tel Aviv bu yönde çeşitli yolları kullanarak Moskova ile Tahran arasındaki askeri bağı koparmaya çalışmaktadır. Bunlardan en önemlileri aşağıda belirtilmiştir.

Bu noktada öne çıkan ilk husus İsrail'in basın ve medya yoluyla İran'a karşı yürüttüğü karalama kampanyasıdır. Yukarıda belirlendiği gibi İran devrimci yönetimi İsrail'in işgalci bir rejim olduğunu ve bir devlet olarak varlık hakkına sahip olmadığı tezini savunmaktadır. Dolayısıyla İsrail kendisini tanımayan bu ülkeyi, varlığı için dünyanın en büyük tehdidi olarak görmektedir. Son zamanlarda İsrail yanlısı medya kuruluşlarına bakıldığında bir İran korkusu propagandasına şahitlik edilmektedir. Rusya ve İran arasındaki askeri işbirliğini bozmak amacıyla İsrail, İran'a karşı abartılmış bir

---

³⁰¹ Ossama Lotfi, “The US arms Israel against Iran”, Voltaire. 24 January 2006. <http://www.voltairenet.org/article134407.html> (25.03.2018).

şekilde şantaj yaparak basın ve medya üzerinden İran'ı karalamanın peşindedir. Başka bir ifade ile dünyada “*Iranofobi*” yaratma çabasıdır. İsraililerin görüşlerine göre İran'ın nükleer programı gelecekte bir Müslüman İmparatorluğun yaratılması için tamamen teolojik olarak yönlendirilen bir “*cihat projesi*” dir.³⁰² Ayrıca İsrail yetkilileri “İran nükleer silah geliştirirse Batı medeniyeti başarısız kalacaktır.”³⁰³ “İran sadece İsrail'e değil tüm dünyaya tehdittir.”³⁰⁴ “Yahudileri ortadan kaldırmaya çalışan Nazilerin çağdaş eşdeğeridir.”³⁰⁵ “İran IŞİD'den binlerce kez daha tehlikeli ve daha yıkıcıdır.”³⁰⁶ gibi söylemlerle dünya toplumunda İran korkusunu güçlendirmek amacıyla İran karşıtı devletlerin sayısını çoğaltmak ve dünya toplumundan İran'ı izole etme çabasıdır. Bazı Ortadoğu uzmanlarının belirttiği gibi Netanyahu sürekli olarak İran'ı bombalamayla tehdit etmesine rağmen her zaman İranofobi politikalarını da kullanmaktadır.³⁰⁷

Böylece Batı ile İran arasındaki ilişkileri kötüleştirmenin peşinde olan İsrail, İran ile P5+1 arasında nükleer program ile ilgili Temmuz 2015 yılında “*Kapsamlı Ortak Eylem Planı*” adıyla anlaşmaya vardığında, adı geçen anlaşmayı “tarihi bir hata” olarak adlandırmıştır.³⁰⁸ Son olarak ABD'nin İran nükleeri etrafında adı geçen anlaşmadan çekilmesini olumlu bir şekilde karşılamıştır.³⁰⁹

Bu noktada İsrail'in ikinci önemli faaliyeti küresel düzeyde İran karşıtı lobcilik faaliyetleridir. Dünyada finansal ve siyasi olarak en güçlü lobiler Yahudi lobileri olarak bilinmektedir. Bu Yahudi lobileri son dönemlerde Ortadoğu'da istediği şekilde eylem yapan ve en çok İran'ın karşısında duran ABD'nin içinde de önemli yere sahiptirler.

³⁰² Haggai Ram, **Iranophobia the Logic of an Israeli obsession**. California: Stanford University Press, 2009. P 87

³⁰³ Jeffrey Goldberg, Netanyahu to Obama: Stop Iran or I Will, An Atlantic exclusive, <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2009/03/netanyahu-to-obama-stop-iran-or-i-will/307390/> . March 2009 Issue. (30.09.2018).

³⁰⁴ Netanyahu: Iran is the greatest threat to the World, *Al-Jazeera* 18.02.2018. <https://www.aljazeera.com/news/2018/02/netanyahu-iran-greatest-threat-world-180218101350631.html> . (25.09.2018).

³⁰⁵ **Ethan Bronner**, “Israel Senses Bluffing in Iran’s Threats of Retaliation”, *New York Times*, 26.01.2012. <https://www.nytimes.com/2012/01/27/world/middleeast/israelis-see-irans-threats-of-retaliation-as-bluff.html> . (30.09.2018).

³⁰⁶ Zachary Keck, Israeli Military: Iran Is Not Most Dangerous Threat, *The National Interest*, 28.05.2015. <https://nationalinterest.org/blog/the-buzz/israels-military-iran-not-most-dangerous-threat-12989> . (30.09.2018).

³⁰⁷ Iranophobia: Israel Misleading World over Self-Defense Claims, *Sputnik* 24.08.2017. <https://sputniknews.com/middleeast/201708241056759127-iran-israel-syria-netanyahu/> . (30.09.2018).

³⁰⁸ Tamar Pileggi and Jonathan Beck, Netanyahu calls Iran deal ‘historic mistake for world’, 14 July 2015. <https://www.timesofisrael.com/netanyahu-calls-iran-deal-historic-mistake-for-world/> . (30.09.2018).

³⁰⁹ Izrail podderzhal vykhod SSHA iz iranskoy yadernoy sdelki, *Interfax*, 08.05.2018. <https://www.interfax.ru/world/611872> . 30.09.2018. (Израиль поддержал выход США из иранской ядерной сделки).

Basında “İsrail lobisi” olarak anılan “Amerikan İsrail Halkla İlişkiler Komitesi” (AIPAC) olarak bilinen bir kurumdur.³¹⁰ Aslında zikredilen bu kurum ABD hükümetinin stratejik kararlar alma sürecini ve dış politikası etkileme bakımından en önemli lobilerden sayılmaktadır.³¹¹ Bunun için ABD bir yandan finansal olarak İsrail’i desteklemekte diğer yandan ise Ortadoğu’da İsrail’in güvenliğini korumak için bölge ülkelerini kontrol altına almaktadır. 11 Eylül 2001 olayları sonrası İsrail, dünya toplumunda İran’a yönelik düşmanlığı artırmak için bir lekeleme fırsatı yakalamıştır. İsrail, ABD yönetimi üzerindeki Yahudi lobisi nüfuzundan faydalanarak İran’ı düşman ülkeler listesine ekletmiştir.³¹² Nükleer silah konusunda bölgesel bir tekel nükleer gücü olan İsrail, bu yöndeki tüm İran çabalarına karşı çıkmaktadır. İsrail lobicilik faaliyetleri ile Amerika’ya İran’la savaşmaya teşvik etmeye çalışmaktadır. Nitekim 2006-2015 yılları arasında uluslararası sistem tarafından “insan hakları ihlali”, “teröre destekçisi”, “kitle imha silah yaratma çabası” gibi suçlamalar ile İran’a karşı hem BM hem ABD ve AB ülkeleri yaptırımları uygulanmasında İsrail’in karşı lobicilik faaliyetlerinin de büyük etkisi olmuştur. İsrail’in bu lobicilik faaliyetleri, P5+1 ve İran görüşmelerinde İran aleyhinde etkileyici birkaç yasa tasarısının sunulmasına yönelik girişimlerde bulunulmasına sebep olmuştur. Örneğin “Middle East Forum” bilgilerine göre sadece 2011 yılında AIPAC, İran’a yaptırımlar gibi konularda 23 tane kongre kararı üzerinde etkili olduğu gözlenmektedir.³¹³ Ayrıca AIPAC’ın hemen hemen tüm yıllık konferanslarında İran’a karşı söylemler sert biçimde dile getirilmiştir.

ABD içindeki İsrail lobisi İran’ın nükleer silahlanmasını engellemek için Kongre’ye sık sık çağrıda bulunmaktadır. Rusya devlet başkanı Putin Aralık 2013’te basın toplantısındaki yaptığı konuşmasında çok açık bir şekilde söylemiştir. “Amerikan yönetimi İsrail’in pozisyonunu destekleyen Kongre’nin önemli bir kısmının baskısı altındadır”.³¹⁴ Bu açıklamasında Rus devlet başkanı İsrail lobisinin ilk defa İran konusu ile ilgili meselelerin çözülmesinin ana engelli olduğunu belirtti.

³¹⁰ Natasha Mozgovaya, Iran, SSHA, Rossiya v fokuse proizrail'skogo lobbi v Vashingtone, VOA, 04.03.2013. <https://www.golos-ameriki.ru/a/aipac-us-iran-russia/1614547.html> . (30.09.2018). (Наташа Мозговая, Иран, США, Россия в фокусе произраильского лобби в Вашингтоне).

³¹¹ Tayyar Arı, Amerika’da Siyasal Yapı Lobiler ve Dış Politika, 4. Baskı, Bursa MKM Yayıncılık, 2009. S 252.

³¹² KASHEF ASL, s 208.

³¹³ Meryem Özgür, “AIPAC’in Amerikan Dış Politikasını Ve İran Nükleer Müzakerelerini Etkileme Siyaseti”, **İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, cilt.1, Sayı. 2, Aralık 2016. S 128.

³¹⁴ Iranskaya tema na press-konferentsii Vladimira Putina, İran News, 20.12.2013. https://www.iran.ru/news/analytics/91901/Iranskaya_tema_na_press_konferencii_Vladimira_Putina . (30.09.2018). (Иранская тема на пресс-конференции Владимира Путина).

İsrail'in İran aleyhine çalışmalarında bir başka unsur da Rusya nezdinde yürüttüğü faaliyetlerdir. Rusya, genel olarak Ortadoğu politikasında hem İran hem İsrail'in Moskova'nın bölgesel çıkarları için eşit derecede önemli olduğunu düşünerek Tahran ve Tel Aviv ile ilişkileri dengelemeye çalışmaktadır.³¹⁵ Bu üç ülke arasındaki ilişkiler (İsrail, İran ve Rusya) genellikle komplike bir yapı olarak görülmektedir. İsrail tarafından bakıldığında Moskova ile Tel Aviv arasındaki yakınlık Tahran ile Moskova arasındakinden daha yakın gözükmektedir. Benzer şekilde Tahran da Moskova ile Tel-Aviv arasındaki ilişkilerin yakınlaşmasından rahatsızdır. Bazı Rus Ortadoğu uzmanları İsrail çıkarlarının Rusya'ya daha yakın olduğunu ve Moskova'nın Tel Aviv ile daha çok ortak görüşlere sahip olduğunu belirtmektedirler.³¹⁶ Nitekim Rusya ile İran arasındaki ilişkilerin incelendiği dönem göz önünde bulundurulduğunda Moskova'nın bu iki ülke arasında dengeyi tutamadığı görülmektedir. İsrail tarafının bazı konularda Tahran'ın önüne geçtiği görülürken Moskova'nın bu nedenle Tel-Aviv'e daha fazla önem verdiği söylenebilir. Örneğin İsrail ve bazı Rus başkanlar, askeri komutanlar ve meclis vekilleri arasında bir geleneksel arkadaşlık bağı bulunmaktadır. Ayrıca 2008 yılından beri Rusya ve İsrail arasında vatandaşların karşılıklı ziyaretleri için vize rejiminin kaldırılması da karşılıklı yakınlığı arttırmıştır.³¹⁷ İsrail'e giden Rus turistler, Amerikalıların ardından ikinci sırada yer almaktadır. Her yıl yaklaşık 500 bin Rus turist İsrail'i ziyaret etmektedir.³¹⁸ Ayrıca İsrail dünya silah pazarında ikinci sırada yer alan Rusya'nın bazı askeri ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bunlardan en önemlisi İHA'dır. Yukarıda bahsedildiği gibi bu teçhizatları Gürcistan ile savaşından sonra Rusya İsrail'e silah satın almak amacıyla başvurmuştur. Burada şunu belirtmek gerekir ki bu ana kadar Rusya sadece İsrail değil hiçbir devletten askeri teçhizat ithal etmemekteydi. İsrail de İran ve Suriye'ye ağır silahların tedarikini engelleyebilmesi için Rusya'ya bu araçları satmayı kabul etmiştir.³¹⁹ İsrail ile Rusya arasındaki ilişkilerin ilerlemesi Tahran ile Moskova arasındaki ilişkileri ciddi biçimde etkilemiştir. Böylece İsrail, Moskova-Tahran arasındaki askeri ilişkileri etkilemek amacıyla Rusya ile ikili işbirliğinin geliştirilme yöntemine girişmiştir. İsraili yetkililere göre İran, Rusya'nın desteği ile bölgede askeri

³¹⁵ Kozhanov, Understanding the Revitalization of Russian-Iranian Relations, P 7.

³¹⁶ Mosalase Eshghe Russia İran ve İsrail, *Sputnik*, 16.04.2018. <https://sptnkne.ws/hqyK> . (30.09.2018). (مثالث عشقی) (روسیه، ایران و اسرائیل، مثالث عشقی روسیه، ایران و اسرائیل).

³¹⁷ Alek D. Epstein and Stanislav A. Kozheurov, 2011. P 77.

³¹⁸ Krasna, p 15.

³¹⁹ Yaakov Katz, Amir Bohbot, How Israel Sold Russia Drones To Stop Missiles From Reaching Iran, *The Jerusalem Post*, 03.02.2017. <https://www.jpost.com/Magazine/Books-Israel-and-the-saleof-advanced-drones-to-Russia-480326> . (23.09.2018).

ve nükleer sanayide önemli bir güç haline gelmiştir. Bu nedenle İran ve Rusya arasındaki askeri ve nükleer işbirliği konusu, İsrail ile Rusya arasındaki diplomatik ilişkilerin tartışma/pazarlık konusu olmuştur. Böylece İran Netanyahu ile Putin arasındaki yaklaşık her görüşmenin anahtar kelimesi haline gelmiştir. Son olarak Suriye konusunda Rusya ve İran'ın aynı cephede yer alması ve Moskova'nın Suriye'ye askeri müdahalede bulunmasından tedirginliğini dile getiren Netanyahu'ya, Putin İsrail'de yaşayan çok sayıda Rusların olduğunu asla unutmayacağını belirterek Rusya Ortadoğu'daki hiçbir eylemin İsrail'e zarar vermeyeceğine dair güvence vermiştir.³²⁰

Tüm bunların üstüne İsrail, Rusya ile İran arasındaki askeri diyalogu zedelemek için Rusya'nın çevre ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmektedir. Tel-Aviv Soğuk Savaş sonrası Moskova başta olmak üzere eski Sovyetler ülkeleriyle hem askeri hem siyasi ilişkileri kurmuştur. Post-Sovyet devletleri ile İsrail ilişkileri Moskova için sürekli bir baş ağrısı haline gelmiştir. Şöyle ki İsrail Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan gibi ülkelere yakınlığı Moskova'nın olası Tel-Aviv tutumuna karşı davranışlarında Moskova'ya baskı yapmak için bir koz olarak kullanmıştır. Bazı araştırmalarda şöyle iddia edilmektedir ki 2009'larda bu ikili arasında Moskova'nın Tahran'a S-300 sistemlerini vermeyeceği ve Tel Aviv'in, Gürcistan'a ve Ukrayna'ya silah satışını keseceğine dair bir pazarlık sözü olmuştur.³²¹ Nitekim 2015 yılında İran'a S-300 teslimatı konusu tekrar ortaya çıktığında bu sistemin İsrail'in güvenliğini tehdit etmediğine vurgu yapılmıştır.³²² Ortadoğu ve İran çalışmaları uzmanı Nikolai Kozhanov bu sistemlerin Tahran'a tedariki onlar için parçalar ve teknolojileri konusunda İran'ın Rusya'ya bağımlı olduğu anlamına gelmektedir. Rus tarafı bu konudaki İran ile yaklaşımında İsrail'in tutumunu göz önüne almaktadır.³²³ Ayrıca bazı basın mensupları tarafından şöyle bir iddia

---

³²⁰ Yelena Yegorova, Na vstreche s Putinyem po Sirii Netan'yakhu ochen' volnovalsya, Moskovskiy Komsomolets, 21.09.2015. <https://www.mk.ru/politics/2015/09/21/na-vstreche-s-putinyem-po-sirii-netanyakhu-ochen-silno-volnovalsya.html> . (07.05.2018). (Елена Егорова, на встрече с Путиным по Сирии Нетаньяху очень волновался).

³²¹ - Alek D. Epstein and Stanislav A. Kozheurov, 2011. P 69.
- Irakli Aladashvili, Russian Missiles, Iran, Israel and Georgia, Georgian Journal, 23.04.2015. <https://www.georgianjournal.ge/military/30269-russian-missiles-iran-israel-and-georgia.html> . 25.09.2018.

³²² Yekaterina Zabrodina, Lavrov ob"yasnil snyatiye zapreta na prodazhu S-300 Iranu, MK, 13.04.2015. <https://rg.ru/2015/04/13/lavrov-c300-site.html> . (25.09.2018). (Екатерина Забродина, Лавров объяснил снятие запрета на продажу С-300 Ирану).

³²³ Nikolay Kozhanov, Chem obrnetsya resheniye Rossii postavlyat' Iranu S-300, Carnegie Moscow Center, 15.04.2015. <https://carnegie.ru/commentary/59780> . (30.09.2018). (Николай Кожанов, Чем обернется решение России поставлять Ирану С-300).

bulunmaktadır ki Rusya S-300 sistemlerini İran'a tedarik ettiği zaman onların güvenlik kodlarını İsrail'e vermiştir.³²⁴

4.4. Rusya-İran İlişkilerinde Paradokslar

4.4.1. İkili İlişkilerde Stratejik Ortaklığın Eksikliği

Son zamanlarda Tahran ile Moskova bölgesel ve küresel düzeylerde farklı konulara dayalı ikili ve çok taraflı ittifaklarda yer almaktadır. Bazı araştırmalarda bu ikili arasındaki ilişkiler stratejik olarak anılmaktadır. Bu noktada akla gelen önemli sorulardan birisi bu ikilinin arasındaki ilişkilerin stratejik olup olmadığıdır? Çalışmanın bu kısmında bu soruya yanıt vermek üzere bu ikilinin arasındaki ilişkilere bakılacaktır. Öncelikle devletlerin birbiriyle ittifak kurması için çeşitli nedenler vardır. Devletler uluslararası sistemde kendi güvenliğini sağlamak ve ortaya attığı hedeflere ulaşmak için bir biriyle ilişki kurma yoluna gider. “Bir devlet ya da bir grup devletin ulus amaçlarına, kendi güçleriyle, kendi öz kaynaklarıyla veya kendi kapasiteleri ile ulaşamayacak durumda olmaları aynı ortak amacı ve ortak çıkarı paylaşan diğer devletlerle koalisyon ve ittifak yapar.”³²⁵ Uluslararası sistemde devletler arasındaki ilişkilerin en yüksek noktası “Stratejik ortaklık” olarak bilinmektedir. Devletlerin Soğuk Savaş döneminde dünya iki tarafa ayrıldığında, bu tarafların biri ile stratejik ilişkiler kurma çabaları bu kavramın önemini artırmıştır. Nitekim 90’larda iki kutuplu dünyanın sona ermesiyle bu kavram daha çok yaygın olarak birçok ülke tarafından ulusal çıkar ve güvenliğini korumak için bir kalkan olarak kullanılmıştır.³²⁶ 2000’li yılların sonrası Rusya’nın uluslararası arenada yeniden canlanması ve kendisine yakın gördüğü devletlerle stratejik ortaklık kurma çabası uluslararası sistemde “stratejik ortaklık” kavramını oldukça meşhur kılmıştır. Ruslar başka ülkelerle ilişkilerinde bu kelimeyi kullanmayı sıklıkla tercih ederler. Rusya, bugüne kadar resmi belgelerde anıldığı ÇHC, Hindistan, Cezayir, Vietnam, Moğolistan, Güney Afrika ve BDT ülkeleri vesaire devletlerle ilişkilerinde stratejik ortaklık seviyesine kadar ulaşmıştır.³²⁷

---

³²⁴ Kyle Mizokami, Iran Charges Russia With Selling Out its Air Defense Secrets to Israel, 22.03.2017. <https://www.popularmechanics.com/military/weapons/a25779/iran-complains-russia-sold-out-its-air-defenses-to-israel/>. (25.09.2018).

³²⁵ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, MKM yayıncılık, 9. Baskı 2009. S 309.

³²⁶ Le The Mau, “Identifying strategic partnership in globalization and international integration era”, September 13, 2016, <http://tapchiqptd.vn/en/research-and-discussion/identifying-strategic-partnership-in-globalization-and-international-integration-era/9297.html>, (02.05.2018).

³²⁷ Vladimir Sazhin, “Iran-Russia Strategic Partnership at the New Stage: What Could We Propose to Each Other?”, p 10.

İran ve Rusya arasındaki ilişkilerden bahsetmek gerekirse; iki ülkenin cumhurbaşkanları, dışişleri bakanları, savunma bakanlarının seviyesindeki üst düzey yetkililerin sık sık bir araya gelmesi ve bölgesel-küresel meselelerde ikilinin görüşlerini paylaşması Tahran ile Moskova arasındaki ilişkilerin geniş alanlı olduğunun başlıca kanıtıdır. Bunun yanında askerî savunma alanları dahil olmak üzere ekonomik, diplomatik nükleer enerji işbirliği; NATO genişlemesine karşı, Suriye dahil bölgedeki gerginliği çözme çabaları, Hazar denizi statüsü, Kafkas meselesi vb. gibi ortak çıkarlara dayalı çok boyutlu bir ilişkiye sahiptirler. Ancak bu ikilinin arasındaki ilişkilerin derinliğine bakıldığında hem tarihsel hem yeni döneminde bu ilişkiye “stratejik” denilebilmesine mani olan bazı noktalar bulunmaktadır.

4.4.1.1. Tarihsel Olarak İki Ülke Arasında Güven Kaybı

İran ile Rusya arasındaki ilişkiler en az beş asır geriye gitmektedir. Ancak bu ilişkilerin tarihine bakarsak, geçmişte iki ülke arasında farklı meselelerden kaynaklanan gergin dönemler yaşandığı görülmektedir. İki ülke arasındaki güven kaybı kısacası İranlıların Rusya'ya güvenmediğini ortaya çıkarmıştır. Rusya Uluslararası İlişkiler Konseyi³²⁸ üyesi, Ortadoğu ve İran uzmanı Vladimir Sazhin, aşağıdaki tarihsel olayları, Tahran'ın Moskova'ya güven eksikliğine neden olan olaylar olarak belirtmektedir.³²⁹

- Rus-İran savaşlarında İran'ın büyük topraklarını Rusya'ya kaybetmesi; (1804-1813 Gülistan Antlaşması), (1826-1828 Türkmençay Antlaşması)
- Birinci dünya savaşı sırasında İran Rus ve İngiliz orduları tarafından işgale uğraması;
- İkinci dünya savaşında Rusların, Alman Nazi'sine karşı savaşı sırasında İran'ın işgal etmesi.
- Moskova'nın İran içinde Tude Partisi'ne ve Kürt militan ve siyasi gruplara çok boyutlu destek vermesi;
- Sovyetler-Afganistan savaşı 1979-1989;
- Moskova'nın İran-İrak (1980-1988) savaşında Saddam Hüseyin'e askeri destek sağlaması;
- 1995 Rusya ve ABD arasındaki Gore-Çernomirdin anlaşması;

³²⁸ Russian International Affairs Council

³²⁹ Vladimir Sazhin, “Iran-Russia Strategic Partnership at the New Stage: What Could We Propose to Each Other?”. P 11.

4.4.1.2. Yeni Dönemde Rusya ve İran arasında Ortaya Çıkan Anlaşmazlıklar

Tahran ile Moskova ilişkilerinde, 2000 sonrası dönemde de ikili arasındaki yakınlaşma ortaya çıkmasına rağmen yukarıda denildiği gibi bazı soğuklukların yanında bu ikili ilişkilerde bazı olaylar yaşanmış ki şimdiki ilişkilerinin stratejik olarak tanımlanmasını zor kılmıştır.

- İran'ın Nükleer Programı etrafında işbirliğinde Rusya'nın her zaman bir ikilem içinde olduğu görülmektedir. Şöyle ki Buşehr nükleer santralının inşaatını uzatmıştır ve bazı durumlarda, Batı ile birlikte Tahran'a karşı yaptırımları onaylamıştır.
- Gaz İhraç Eden Ülkeler Forumu'nun kurulması sırasında Kremlin, İran'ın örgütün merkezini nerde olacağı konusunda Moskova'yı destekleyeceğini bekliyordu ancak İran bu konuda Katar lehine oy kullanmıştır.³³⁰
- İran cumhurbaşkanı Ahmedinejat 2009 yılında yaptığı bir açıklamasında II. Dünya Savaşı sırasında İran'ın o zamanda büyük güçler tarafından aldığı zararın tazminatını istemişti. Bu açıklamasından şöyle anlaşılıyordu ki ülkesinin kuzeyi Sovyet tarafından işgal edildiği için İran hükümeti Rusya'dan gelen zararlar için tazminat istiyordu.³³¹
- Rusya daha önce anlaştığı S-300 sistemlerinin İran'a tedarikini 2010 yılında yasaklamıştı. İran Rus şirketi Rosoboronexport'a karşı 4 milyar dolarlık tazminat davası açmıştır. Kremlin yetkilileri, eğer Tahran Rusya'ya karşı mahkeme talebinden vazgeçmezse Rusya'nın Tahran'ı uluslararası arenada ve hata nükleer meselesinde yalnız bırakacağı açıklamasını yapmıştır.³³²

4.4.2. Suriye'deki Rusya ve İran Arasındaki İhtilaflar

Bilindiği gibi 2011 yılında başlayan Arap ayaklanmalarıyla Suriye krizi Rusya ve İran'ın bir cephede saf tutması sonucunu doğurmuştur. İkisi de Suriye müttefiki olarak Beşar Esad'ı kurtarmak için diplomatik, askeri çabaları eksik etmemektedir.

³³⁰ Karimi "İran ve rusiya: motahedane sharghe ya tahdedi janobi?". S 179.

³³¹ "İran parvandai jangi dovume jehaniro migushayad", BBC, 26.12.2009. http://www.bbc.com/persian/iran/2009/12/091222_mg_second_worldwar . (25.09.2018).

³³² RF mozhnet lishit' Tegeran podderzhki, yesli isk po S-300 ne otzovut, RIA-Novosti, 10.08.2012. <https://ria.ru/world/20120810/720325568.html>. (06,05,2018). (РФ может лишит Тегеран поддержки, если иск по С-300 не отзовут).

Açıkça, her iki tarafta muhalif grupların yok edilmesini ve Suriye rejimini desteklemektedir. Rusya, 2015 yılında terörle mücadele dilekçesiyle Suriye'ye askeri operasyon düzenlemesinde İran'ın da desteğini almıştı. İran başka İslam ülkelerinde bulunan gayri Müslim ülkelerin askeri varlıklarını kınarken daha önce görülmemiş bir adım atarak Rus bombardıman uçaklarının Suriyeli hedefleri yok etmek için Hamadan'daki "Şahid Naje" hava limanında barındırılması için izin vermiştir.³³³ Bu ikili taktik olarak Suriye konusunda aynı yaklaşımların çerçevesindedir. Ancak bu konuda asıl çıkarlarına bakıldığında hedeflerin değişikliği gözlemlenmektedir. Bazı uzmanlarında belirttiği gibi Rusya için Suriye'deki askeri operasyonlara katılımın ana hedeflerinden biri Rusya'nın küresel güçlerden biri olduğunu Batı'ya kabul ettirmektir.³³⁴ Dolayısıyla Rusya bu ülkedeki olayların bir an önce çözülmesini ve tüm inanç ve etnik grupların eşit olacağı laik bir devlet olarak Moskova'nın yanında görmek istemiştir. İran ise bölgede yaptığı gibi Suriye'de Sünnilerin ve Sünni çoğunluğun üzerindeki diğer dini azınlıkların özellikle Şiiilerin avantajını koruyacak bir devlet olarak görmek istemektedir. İran için, Esad ailesi kilit önemdedir. Tahran, bölgedeki öncelik Şiiilerin nüfuzunu güçlendirmek istemektedir. İran'ın en önemli amacı bölgedeki kendisine müttefik olan Hizbullah gibi grupları çoğaltmaktır.

Böylelikle son zamanlarda İsrail ve İran birbirini bombaladıktan sonra Suriye'de İran ve Hizbullah varlığı Tel Aviv ile Moskova arasındaki tartışma konusu haline gelmiştir. Rusya'nın İran'ın artık Suriye'den çekilmesini istediğine dair iddialar da çoğalmaktadır. Nitekim Hossein Mousavian, İran'ın Almanya'daki eski büyükelçisi Suriye konusunda Rusya ve İsrail arasında yedi maddelik bir gizli anlaşması olduğunu iddia edilmektedir ki bu maddelerden biri de Suriye'de İran ve Hizbullah askeri varlığına son verilmesidir.³³⁵ Üstelik Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov bir basın

³³³ Vladimir Sazhin, Rossiya i Iran: voyenno-vozdushnaya turbulentnost, **Valdai Club**, 24.08.2016, http://ru.valdaiclub.com/a/highlights/rossiya-i-iran-voenno-vozdushnaya-turbulentnost/?sphrase_id=39710 . (17.09.2018). (Владимир Сажин, Россия и Иран: военно-воздушная турбулентность).

³³⁴ Dmitri Trenin, Russia and Iran: Historic Mistrust and Contemporary Partnership, **Carnegie Moscow Center**, August 18. 2016. <https://carnegie.ru/2016/09/08/ru-pub-64508> . (25.09.2018).

³³⁵ Mousavian Seyed Hossein "İLNA ile Röpörtajı, Tarhe haft madehi rusiye va israil berai hale bohrane suriye, 02.06.2018. <https://www.ilna.ir/%D8%A8%D8%AE%D8%B4-%D8%B3%DB%8C%D8%A7%D8%B3%DB%8C-3/629174-> . (25.09.2018). (طرح هفت ماده‌ای روسیه و اسرائیل برای حل بحران سوریه/ تدریس در خارج، دلیل داشتن تابعیت آن کشور) . (محسوب نمی‌شود).

toplantısında, Suriye'nin güney İsrail ile sınırında, Suriye hükümetinin askeri varlıklarının dışında başka yabancı güçlerinde çekilmesi gerektiğini vurgulamıştır.³³⁶

Dördüncü bölümde belirtilen temel argümanlar göz önünde bulundurulduğunda şu genel değerlendirme yapılabilir. BMGK'nın İran karşı askeri teçhizatların tedariki yasaklanması dahil olmak üzere geniş yaptırımlarının uygulanmasından önce bile, Moskova'nın Tahran'la yaptığı askeri işbirliğinde, öncelikle Rusya'nın İran'a silah sağlama konusunda son derece olumsuz olan ABD ve İsrail ile ilişkilerini etkilemesi nedeniyle büyük baskı altındaydı. Moskova, 1990'ların ABD'nin baskısıyla Gore-Çernomirdin anlaşmasına yaparak İran'la askeri ilişkilerini askıya alması gibi 2010 yılında S-300'lerin İran'a satışını yasakladığında aynı şekilde İran'ın Rusya'ya karşı güvensizliğinin artmasına neden olmuştur. Ayrıca yukarıda bahsi geçen iki ülkenin dış politikalarındaki farklılıklar, ikili ilişkilerindeki soğukluklar, toprak iddiaları gibi bazı nedenlerden kaynaklı Rusya İran gibi devrimci, İslamcı politikalara sahip olan bir komşusundan güçlü bir İran görmek istememektedir. Böylece Rusya ile İran arasındaki ilişkilerinde ihtiyatlı olarak davranmakta ve bazen bu konuda uluslararası aktörlerin çıkarlarını da dikkat etmektedir. Rusya ne İran gibi silah pazarını kaybetmek istemekte ne de onu gelişmiş yeni nesil stratejik silahlarla donatmak istemektedir. Bunu Rus devlet başkanı Putin de şöyle ifade etmiştir: "İran ile askeri-teknik işbirliğimiz var ama çok az. Sadece çok az... Bunu İran kendisini köşede hissetmemesi için yapmaktayız."³³⁷ Neticede, Rusya ve İran'ın savunma alanındaki işbirliği, genel olarak istikrarsızlıklarla karşı karşıya kalmaktadır.

---

³³⁶ Lavrov: na yuzhnoy granitse Sirii dolzhny nakhodit'sya pravitel'stvennyye sily, RIA-Novosti, 28.05.2018. <https://ria.ru/syria/20180528/1521517203.html> . (Лавров: на южной границе Сирии должны находиться правительственные силы).

³³⁷ Vystupleniye i diskussiya na Myunkhenskoy konferentsii po voprosam politiki bezopasnosti, *Kremlin*, 10.02.2007.

SONUÇ

Rusya Federasyonu ile İran İslam Cumhuriyeti arasındaki askeri ilişkilere odaklanan bu çalışmada özellikle Vladimir Putin'in Devlet Başkanı olduğu döneme odaklanılmıştır. Tezin giriş kısmında da beyan edildiği gibi bu çalışmanın temel araştırma sorusu Rusya ile İran arasındaki askerî ilişkilerinin nasıl şekillendiğidir. Bu ilişkinin alanları, büyüklüğü ve derinliği gibi konularda bu çalışmanın odak noktasını oluşturmuştur. Bu tespitlere varılabilmek için su soruların cevaplandırılması hedeflenmiştir: “Rusya-İran arasındaki askeri işbirliği stratejik ortaklık mıdır?” “Bu askeri iş birliğinden Moskova ve Tahran'ın beklentileri nelerdir?” “Bu ikilinin askeri münasebetlerinde hangi faktörlerin etkisi olmuştur?” Ortaya atılan soruları yanıtlamak için 2000-2017 yılları arası dönemlerdeki ikili askeri ilişkileri hakkında tahlilî bir araştırma yapılarak bu tez ele almıştır.

Bu tezde varılan ilk sonuç İran mili savunmasında Rusya'nın katkısıdır. İran, 1979 yılından bugüne kadar Rusya yardımıyla bölge ülkelerin arasında askeri olarak en güçlü ülkelerin arasında yer alabilmiştir. Bu bağlamda, Moskova ile Tahran arasındaki askeri ilişkilerini ilk başta iki ülke arasındaki askeri ilişkilerin tarihsel arka planı olarak Rusya-İran askeri münasebetlerinin İran İslam Devrimi öncesi ve sonrası dönemleri, SSCB yıkılmasıyla 1990'ların sonuna kadar incelenmiştir. Ardından da Moskova ile Tahran arasındaki askeri ilişkilerinin Putin dönemini ele alınmıştır. Bahsi geçen dönemin en önemli özelliği 2000 yılında Vladimir Putin'in iktidara gelmesiyle Tahran ile Moskova arasındaki askeri ilişkileri kısıtlayan Rusya ile ABD arasındaki “*Gore-Çernomirdin*” anlaşmasını tek taraflı feshederek iki ülke arasındaki askeri ilişkiler yeniden geliştirmesidir. Söz konusu dönemde Rusya-İran askeri ilişkileri üç alt başlık halinde incelenmiştir. Birinci alt başlıkta Rusya'dan İran'a silah satışını incelenmiştir. İran silahlı kuvvetlerinde MİG, SU ailesi avcı uçakları T-72 tanklar ve BMP zırhlı araçlar gibi yukarıda söylenildiği gibi Rus askeri teçhizatları bulunmaktadır. Ayrıca en önemlisi ikili askeri münasebetlerin sembolü olan S-300 HSS'yi de Rusya İran'a satmıştır. Şöyle ki Rus silah ihracatı ile ilgili resmi kurum olan “Rosoboronexport” un açıklamalarda 2000'lerin başında Rusya'dan silah ithal eden ülkeler sırasında İran'ın, Hindistan ve Çin'den sonra üçüncü sırada yer aldığını belirtmiştir. Rusya, İran'a ülkenin askeri ithalatının yaklaşık % 85'inde ana silah tedarikçisi olmuştur. İkinci alt başlıkta ise

Rusya-İran askeri işbirliği bağlamında İran silahlı kuvvetlerinin modernizasyonunda söz edilmiştir. Rusya, İran'a; Kara Kuvvetleri, Deniz Kuvvetleri ve Hava kuvvetleri için askeri ekipmanların satışının yanında ülkede bulunan eski askeri teçhizatlarını modernizasyonunu da üstlenmiştir. Son olarak ta ikili askeri işbirliğinin bağlamında İran askeri ve savunma sanayisinden bahsedilmiştir. Tahran liderliği ülkeye karşı uygulanan yaptırımlara rağmen, yerli askeri teknolojisini geliştirme yönüne ağırlık vermiştir. İran, yabancı askeri teçhizatların yanında Rus uzmanların yardımıyla kendi tankları, zırhlı savaş araçları, askeri gemiler, savaş botları, denizaltıları, eğitim ve savaş uçakları, hava savunma sistemleri ve en önemlisi füzeleri ve füze teknolojilerini üretebilmektedir.

Tezin vardığı ikinci sonuç ise Moskova ve Tahran jeopolitik oyunda gerek uluslararası sistemde gerekse bölgesel davranışlarında ortak bir tutuma sahiptir. O da farklı tarzlar ve biçimlerde ABD'ye karşı koymaktır. Başka bir ifade ile bu iki ülkeyi bir araya getiren olay Amerika'ya yöneltilen karşıtlık tutumu olmuştur. 1979 yılındaki devrim ile birlikte İran'ın ABD ile arasında olan gerginlik nedeniyle başta ABD olmak üzere tüm batılı müttefikler, İran'a askeri ambargo uygulamıştır. İran'ın gerek Irak ile savaşı sırasında üçüncü kaynak ülkeler aracılığıyla elde etmiş olduğu Rus askeri teçhizatlar, gerekse de 90'larda direk Moskova'dan aldığı askeri ekipmanların modernizasyonu için ihtiyacında olan parçalar Tahran'a askeri teknoloji edinmesi için Moskova'ya askeri bağımlılığı ortaya çıkarmıştır. Rusya bir yandan doğal olarak İran'a silah satarak ekonomik anlamda kar elde etmektedir. Diğer taraftan İran'ın bölgedeki nüfuzunu göz ününe alarak Tahran'ı yanında alıp bölgeye yönelik politikasını güçlendirmeye çalışmaktadır. Hatta İran ile askeri ilişkiler dosyasını ABD ile pazarlığında bir koz olarak kullanmıştır. İran ise ulusal savunmasında yerli askeri tekniklerin yanında Rusya ile işbirliği yaparak milli savunmasını güçlendirmektedir. Ayrıca İran'ın ABD ile düşmanlığı ve Amerikan yönetimlerinin İran'a saldırı tehditleri Tahran'ın S-300'leri konusunda Moskova'nın kapısını çalmaya itmiştir. Üstelik Tahran, Moskova ile bir olup bölgesel aktörler arasındaki nüfuz mücadelesinde daha etkin olmaya çalışmaktadır.

Tezin sunulmuş olduğu üçüncü sonuç ise İran ile Rusya arasındaki askeri ilişkilerin stratejik olup olmadığı tartışmasıdır. Bu bağlamda İran'ın milli savunmasında Rusya'nın katkısı aşikâr ancak bu ilişkinin stratejik bir ortaklığa kadar yüksek seviyede

olmadığı söylenebilir. Şöyle ki İran ile Rusya arasında geçmişte farklı meselelerden kaynaklı yaşanan gerginlikleri bu ikilinin arasında güven kaybına neden olmuştur. Ayrıca bu ikili arasındaki askeri bağların de başlangıcından bu güne kadar inişli çıkışlı bir seyir izlediği görülmektedir. Moskova ile Tahran arasında mevcut pek çok askeri sözleşmelere rağmen İran'ın bir sürü askeri teçhizatları almak isteğiyle Rusya'ya başvurmuş ancak Moskova vermemiştir. T-90 tankı ve SU-35 askeri uçağı gibi yeni nesil araçlar bunlar arasında sayılabilir. Rusya ile İran arasındaki ilişkilerin ihtiyatlı çıkar üzerinde kurulduğu ortaya çıkarmıştır. Moskova ne Tahran ile olan bağının kopmasını istemekte ne de onu gelişmiş yeni nesil silahlarla teçhizatlandırmak istemektedir. Neticede, Rusya ve İran'ın askeri münasebetleri, genel olarak istikrarsızlıklarla karşı karşıya kalmaktadır.

Son olarak ise İran çok önemli stratejik konuma sahip bir ülke olması nedeniyle üzerinde tarihsel olarak küresel güçlerin hâkimiyet ve rekabet sürdürdüğü bilinmektedir. Bu nedenle İran orta büyüklükte bir devlet ve bölgesel güç olarak askeri gücünü artırmaya kalktığında ve bu konuda başka ülkelerle askeri ilişkiler kurmak istediğinde küresel aktörlerin etkisinin dışında kalmamıştır. Böylece ABD ve İsrail'in düşmanca bir tutum takındığı Tahran ile 2000 yılından başlayarak bir süper güç olma çabasında olan Moskova arasındaki askeri münasebetlerde etkisi olan faktörler şu şekilde önümüze çıkmaktadır. İlk olarak ABD'nin bu ikiliye karşı politikalarından bahsedilebilir. İran ile ABD arasındaki düşmanlıktan dolayı Amerikan yönetimi Rusya'nın İran'a silah satışına başlangıçtan beri karşı gelmiştir. Rusya da İran ile askeri işbirliği kartını ABD'ye karşı kullanmıştır. Bir yandan ABD ile girdiği bazı pazarlıklarda İran'ı kurban seçmiştir. 1990'lı yıllarda olduğu gibi Medvedev döneminde de Moskova Washington ile işbirliği çerçevesinde Tahran'la askeri ilişkilerini azaltma yönüne varmıştır. Diğer yandan ise ABD'den istediklerini alamayınca İran ile askeri ilişkilerine ağırlık vermiştir.

İkinci faktör ise İran'ın nükleer çalışmaları olmuştur. Rusya İran nükleer pazarını kaybetmemek için ve Tahran'ın bu yönde kendisine bağımlılığını artırmak için bazı askeri isteklerini de sağlamıştır. Ancak İran nükleer yönündeki faaliyetlerinin barışçıl amaçla olduğunu belirterek bu alanda yaptığı çalışmalarındaki ısrarcı tutumu BMGK yaptırımları dâhil olmak üzere çeşitli zorluklar doğurtmuştur. Son olarak 2010 yılındaki “1929 sayılı yaptırım kararı” Rusya'nın İran ile askeri ilişkilerini askıya almasına sebep olmuştur. Üçüncü faktör ise İsrail ile İran düşmanlığı olmuştur. İran ile

İsrail arasında yaklaşık 40 yıldır devam eden düşmanlık, bazen birbirini yok etme gibi tehditlere kadar yükselen sıcak çatışmalar yaşanmaktadır. Bu ikilinin savunma alanındaki bir başarısını karşı taraf kendi güvenliğine tehdit olarak görmektedir. Dolayısıyla İran ile Rusya arasındaki askeri işbirliği Tel Aviv'i oldukça rahatsız etmektedir. Bundan dolayı Moskova ile Tahran arasındaki askeri diyalogu zedelemek için uluslararası sistemde lobicilik, medya üzerinde İran'ı karartma (İranafobi yaratma) ve Rusya ile yüksek olan ilişkisini kullanmaktadır. Tüm bunların üstüne İsrail, Rusya ile İran arasındaki askeri bağı koparmak için Rusya'nın çevre ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmekte ve bir nevi Moskova'ya baskı yaratmaktadır. Son olarak da Moskova ile Tahran arasında ortaya çıkan bazı gerginlikleri gibi iç faktörlerin bu ikilinin arasındaki askeri ilişkilerinde etkisi olduğunu belirtilmelidir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

ARI, Tayyar. “**Amerika’da Siyasal Yapı Lobiler ve Dış Politika**”, 4. Baskı, Bursa: MKM Yayıncılık, 2009.

ARI, Tayyar. “**Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**”, 9. Baskı, Bursa: MKM yayıncılık, 2009.

ARUNOVA, M. “Islamskaya revolyutsiya i rossiysko-iranskiye otnosheniya.” Arunova M. and Filonik A, (ed.). **Sbornik Blizhniy Vostok i Sovremennosti**, vipusk 21, 175-186, Moscow: Institut izucheniya Izrailiya i Blizhnego Vostoka, 2004. (Арунова М.Р. “Исламская революция и российско-иранские отношения” Сборник “Ближний Восток и современность”. Выпуск 21. М.Р.Арунова А.О.Филоник (ред.). Москва. ИИИиБВ, 2004).

BARABANOVA, M.S, Boltenkov D.Ye, Gayday A.M, Karnaukhov A.A, Lavrov A.V, Tseluyko V.A, “**Novaya Armiya Rossii**”, Moskva: Tsentr Analiza Strategiy i Tekhnologiy, 2010. (Барабанова М.С, Д.Е. Болтенков и А.М. Гайдай, и А.А. Карнауков и А.В. Лавров и В.А. Целуйко, Новая армия России, Москва Центр анализа стратегий и технологий, 2010).

BLAKE, Kristen, **The U.S.-Soviet Confrontation in Iran, 1945-1962: A Case in the Annals of the Cold War**, University Press Of America, INC., New York 2009.

BACIK, Gökhan. “İran ve İsrail: Motivasyonel Yapılar ve Dış Politika (1979-2008)”. Mehmet Tuncel (ed.). **Ortadoğu'da Güç Savaşları: Hedef Neden İran**. İstanbul, Güncel Kitaplar, Haziran 2008.

CORDESMAN, Anthony H., “**Iran’s Military Forces: 1988-1993**”, Center for Strategic and International Studies, Middle East Dynamic Net Assessment, September, 1994.

CORDESMAN, Anthony H. and Arleigh A. Burke Chair, “**Iran’s Developing Military Capabilities**”, Center for Strategic and International Studies, December 8, 2004.

CORDESMAN, Anthony H. and Alexander Wilner and Michael Gibbs, and Scott Modell, **Us-Iranian Competition: The Gulf Military Balance-I**, Center for Strategic and International Studies, January 6, 2013.

CORDESMAN, Anthony H. and Bryan Gold, **The Gulf Military Balance: Volume II : Te Missile and Nuclear Dimensions**, Center for Strategic and International Studies, December 9, 2013.

CORDESMAN, Anthony H. **Iran’s Rocket and Missile Forces and Strategic Options**, Report of the Center for Strategic and International Studies. December 2014.

CORDESMAN, Anthony H., **The Iranian Sea-Air-Missile Threat to Gulf Shipping**, Center for Strategic and International Studies, March 16, 2015.

DRUZHILOVSKY, Sergey, “Rossiysko-iranskiye otnosheniya posle sozdaniya Islamskoy Respubliki Irana”, Elena Dunaeva i Vladimir Sazhin, (ed.). **Rossiysko-iranskiye otnosheniya: Problemy i perspektivy**, s 25-35. Institut vostokovedeniya RAN, Moskva, 2015. (Дружиловский С.Б. Российско-иранские отношения после создания Исламской Республики Ирана, Е.В. Дунаевой, В.И. Сажина (Ред.). Российско-иранские отношения: Проблемы и перспективы, с 25-35. Институт востоковедения РАН, Москва, 2015.).

DEFENSE, INTELLIGENCE AGENCY, “**Russia Military Power: Building a Military to Support Great Power Aspirations**”, U.S. Government Printing Office, 2017.

DJALİLİ, Mohammad-Reza ve Thierry KİLİNER, **İran’ın Son İki Yüzyıllık Tarihi**, Çev. Reşat UZMEN, 1. Baskı, İstanbul Bilge Kültür Sanat, 2011.

DEDEOĞLU, Beril, “11 Eylül sonrası ABD-İran İlişkileri”, **Ortadoğu’da Güç Savaşları Hedef Neden İran**, Mehmet, Tuncel (Hzl.). Güncel Kitaplar Haziran 2008.

EPSTEIN, D. Alek and Stanislav A. Kozheurov, “**Russia and Israel: A Difficult Journey**”, Institute of the Middle East, Moscow 2011.

EVSEEV, Vladimir, “Common Security Challenges and Prospects for Cooperation” Igor Ivanov (ed.). **Russia-Iran Partnership: An Overview and Prospects for the Future**, 50-65. Moscow, Russian International Affairs Council and Institute for Iran-Eurasia Studies, 2017.

FEDOROVA, Irina, “Politika SSHA v Irane v kontse 40-kh nachale 50-kh godov XX veka”, Lyudmila Kulagina and Mamedova Nina (ed.), **İRAN: istoriya i sovremennosti**, 94-104. Moscow Institut vostokovedeniya RAN, 2014. (Федорова Ирина, «Политика США в Иране в конце 40-х годов, 50-х годов XX века», Л. Кулагина и Н. Мамедова (ред.), ИРАН: история и современность, 94-104. Институт востоковедения РАН, Москва 2014).

FEDORCHENKO, A.V., Geopoliticheskiye protsessy na Blizhnem Vostoke, Moskva: MGIMO, 2010. (А.В. Федорченко, Геополитические процессы на Ближнем Востоке, Москва: МГИМО, 2010.).

IVANOV, I.S. **Modern Russian-Iranian Relations: Challenges and Opportunities**: Working Paper, Moscow: RIAC Spetskniga, 2014.

KASHEF ASL, Nasır, “Bir İslam Cumhuriyeti Dış Politikasının Oluşumunu Etkileyen Etmenler: Bir İranlı Görüşü”, Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (Ed.), **Ortadoğu Siyasetinde İran**, 1. Baskı, Barış Kitabevi Ankara 2011.

KASHEF ASL, Nasser, “**1979 Sonrası İran'ın Orta Doğu Politikası ve Bölge Ülkeleri İle İlişkileri**”, (*Doktora Tezi*), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.

KARIMI, Jahangir. “Iran-Russia Strategic Partnership at the New Stage: What Could We Propose to Each Other?” Igor Ivanov (ed.). **Russia-Iran Partnership: An Overview and Prospects for the Future**, 9-29. Moscow, Russian International Affairs Council and Institute for Iran-Eurasia Studies, 2017.

KULAGIN, V.M, “World in the 21st Century: Multiple Balance of Forces or Global Pax Democratica?” Tatiana A. Shakleina, (ed.). **Foreign Policy and National Security of Contemporary Russia (1991-2002)**, Pp 145-161. Anthology in Four Volumes, Vol. I, Moscow 2002.

KONSTITUTSIYA Rossiyskoy Federatsii, Ofitsial'noye Izdaniye. **Yuridicheskaya literatura**, Moskva 2009. (Конституция Российской Федерации Официальное Издание Юридическая литература Москва 2009.).

KOROTKEVICH, V.I. “**Istoriya Sovremennoy Rossii 1991-2003**”, Izdatelstvo S.-Peterburgskogo Universiteta 2004. (В.И.Короткевич, История Современной России 1991-2003, Издательство С.-петербургского университета 2004.).

MAMEDOVA, N.M., Kamenev M.S., Fedorova I.Ye. (Ed.). **Iran vo vtorom desyatiletii XXI veka. Vyzovy i perspektivy**, Moskva, IV RAN 2016. (Мамедова Н.М., Каменев М.С., Федорова И.Е. (Ред.). Иран во втором десятилетии XXI века. Вызовы и перспективы, Москва, ИВ РАН 2016).

MOKHAMMAD KHASAN, Makhdiyan, **Istoriya mezhgosudarstvennykh otnosheniy Irana i Rossii (XIX — nachalo XXI veka)**, IV RAN, Moskva 2014. (Махдиян Мохаммад Хасан, История межгосударственных отношений Ирана и России (XIX — начало XXI века), *ИВ РАН*, Москва 2014).

MİGLIETTA, John P, **American Alliance Policy in the Middle East, 1945-1992: Iran, Israel and Saudi Arabia**, New York: Lexington Books, 2002.

ORLOV, Ye.A., “Rossiya i Iran v XX veke (osnovnyye etapy vzaimootnosheniy)”, N. M. Mamedova i Mekhdi Sanai, (ed.) **İRAN: İslam İ Vlast**, Institut vostokovedeniya RAN, Izdatel'stvo «Kraft+», Moskva 2001. (Орлов Е.А., “Россия и Иран в XX веке (основные этапы взаимоотношений)”, Н. М. Мамедова и Мехди Санаи, (Ред.) ИРАН: Ислам И Власть, Институт востоковедения РАН, Издательство «Крафт+», Москва 2001).

ORUÇ, Haydar. “İran Nükleer Anlaşması ve İsrail'in Anlaşmaya Yönelik Tepkisi”, Kemal İnat ve Muhittin Ataman (Ed.). **Ortadoğu Yıllığı 2015**, 1. Baskı, Acilim Kitap 2016.

ÖZCAN, Nihat Ali, **İran Sorununun Geleceği Senaryolar**, Bölgesel Etkiler Ve Türkiye'ye Öneriler, TEPAV Ortadoğu Çalışmaları | I, Haziran 2006.

PUTIN, Vladimir, “**Мысли о России. Мысли О России Президент о самом важном**”, TSENTRPOLIGRAF, Moskva 2016. (Владимир Путин, Мысли о России. Мысли О России Президент о самом важном, ЦЕНТРПОЛИГРАФ Москва, 2016).

RAM, Haggai. **Iranophobia the Logic of an Israeli obsession**. California: Stanford University Press, 2009.

SAZHIN, Vladimir, “Iran-Russia Strategic Partnership at the New Stage: What Could We Propose to Each Other?” Igor Ivanov (ed.). **Russia-Iran Partnership: An Overview and Prospects for the Future**, 9-29. Moscow, Russian International Affairs Council and Institute for Iran-Eurasia Studies, 2017.

SAZHİN, Vladimir, Bondar' YU.M., “**Voyennaya moshch' Islamskoy Respubliki Iran**”, Moskva Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, 2014. (Сажин В.И., Бондарь Ю.М., Военная мощь Исламской Республики Иран, Москва Издательство Московского университета, 2014).

TRENİN, Dmitri, and Alexey Malashenko. **Iran: A View from Moscow**. Washington, DC Carnegie Endowment for International Peace, 2010.

TUNCEL, Mehmet (Hızl.). **Ortadoğu'da Güç Savaşları Hedef Neden İran?** 1. Baskı, İstanbul: Güncel Kitaplar Yayınevi, 2008.

VAEZ, Ali. and Karım, Sadjadpour. “**Iran's Nuclear Odyssey: Costs and Risks**”, Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace, 2013.

YILMAZ, Türel ve Mehmet ŞAHİN (Ed), **Ortadoğu Siyasetinde İran**, 1. Baskı, Barış Kitabevi Ankara 2011.

KAYE, Dalia Dassa, Alireza Nader and Parisa Roshan. **Israel and Iran A Dangerous Rivalry**. Copyright RAND Corporation 2012.

Sürelî Yayınlar

ADAMÍ, Ali, “Rahborde negah be shargh dar siyasati Cumhurii Islamii İran: didegahha, zaminha ve forsatha”, **faslnamaye motaleate siyasi**, sale 2 shomarei 4, behar 1389 (2010). S 97-126. (آدمي علي، راهبرد نگاه به شرق در سياست خارجي جمهوري اسلامي ايران: دیدگاه ها، (زمینه ها و فرصت ها، مطالعات سياسي، دوره 2، شماره 7، بهار 1389 از صفحه 97 تا صفحه 126).

AMIR, Ahmadiyan Behram. “tahrán - dushanbe az diroz ta emroz”, **Ettelaat**, 13.08.2017. (بهرام امير احمدیان، روابط تهران – دوشنبه؛ از دیروز تا امروز، اطلاعات، ۲۲ مرداد ۱۳۹۶).

ALĪ NEJAT, Seyyed. "The Iranian Foreign Policy Approach to the New Developments in the Middle East", **Quarterly Journal of Politics**, The First Year, No. 4. Winter 2014. Pp 61-76.

BUTOROV, A.S. "Unilateral US Withdrawal from the ABM Treaty of 1972 and its Global Consequences", **Vestnik RUDN. International Relations**, Vol. 16, No. 1, March 2016. Pp. 153-164.

BAILEY, Megan. "A Strategic Alliance: An Exploration of Israeli Russian Relations", **Independent Study Project (ISP) Collection**, Fall 2014.

BARABANOV, Mikhail. "Rossiya na rynke vooruzheniy Irana, Zhurnal", **Eksport vooruzheniy**, №5 sentyabr - oktyabr 2005. (Михаил БАРАБАНОВ, Россия на рынке вооружений Ирана, Журнал «Экспорт вооружений» №5 сентябрь - октябрь 2005).

BASIRI, Muahammad Ali ve Mustafa, Qasimi. "Beresii Mavozi'i İtihodiyeyi Urupo ve Omriko dar Qiboli Parvendeyi Hasteii İron", **Faslnomehi Siyosati Difo'i**, Soli 14 Shumorei 54, Behar 1380 (2006). s 25-64. (بصیری، محمدعلی، قلمسی، مصطفی. بررسی مواضع) فصلنامه سیاست دفاعی، سال چهاردهم، شماره 54، بهار اتحادیه اروپا و آمریکا در قبال پرونده هسته‌ای ایران، فصلنامه سیاست دفاعی، سال چهاردهم، شماره 54، بهار 1385. تهران. صفحه - از 25 تا 64).

BAGHERI, Yousef and Mohammad Reza Salehi. "Russia's approach towards Iran's nuclear program from the perspectives of constructivism and geopolitics theories", **Journal of Foreign Policy**, Article 6, Vol. 31, Iss. 1, Summer 2017. Pp 141-156.

EISENSTADT, Michael. "The Role of Missiles in Iran's Military Strategy", **The Washington Institute for Near East Policy**, No. 39, November 2016.

FİLİN, Nikita and Lana Ravandi-Fadai and Burova A. "An overview of contemporary Russian-Iranian Relations", **Vestnik RUDN. International Relations**, Vol. 16, No. 4. 2016. Pp 677-687.

FARKHUTDINOV, Insur. "The Iranian Doctrine of Preventive Self-Defence And International Law, <https://eurasia-law.ru/nashi-rubriki/yuridicheskie-stati/iranskaya-doktrina-o-preventivnoj-samooborone-i-mezhdunarodnoe-pravo> . *Eurasian Law Journal*, No 1, 104 2017.01.07.2018.

GOLDBERG, Jeffrey. Netanyahu to Obama: Stop Iran or I Will, An Atlantic exclusive, <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2009/03/netanyahu-to-obama-stop-iran-or-i-will/307390/> . March 2009 Issue. (30.09.2018).

İNAT, Kemal. "ABD-İran İlişkilerinin Ortadoğu ve Türkiye'ye Etkileri", **SETA Perspektif**, Sayı: 85, Aralık 2014.

INTERNATIONAL INSTITUTE FOR CASPIAN SEA STUDIES. "Iran-Russia relations, Cooperation in post neighborhood period." **Journal of Central Asian and Caucasian Studies**, Vol. 14. No. 61. Spring 2009. Pp 1-37

KHOSRAVI, Malektaj. "Iran's Foreign Policy Approach towards Middle East Regional Order and Security under 11th Government." **Political Science and International Relations Journal**, Vol. 10, No. 39, Fall 2017. Pp 31-58.

KARIMI, Jahangir. "negahe be payame emam khomeyni be gorbachov va vakuneshha va tahlelhai an pas az se dahe". **The Institute for Iran-Eurasia Studies**. December 11, 2016. Archive 9515. (جهانگیر کرمی "نگاهی به پیام امام خمینی به گورباچف؛ واکنش‌ها و تحلیل‌ها", 2016. Archive 9515. (ایراس, دی ماه 1395).

KARIMI, Jahangir. "iran ve rusiya: motahedane sharghe ya tahdedi janobi?" **Faslnamaye bainalmilali revabete khareji**. sal duvum, shomarei sevum, payiz 1389 (2010). Ss171-199. (جهانگیر کرمی, ایران و روسیه: متحد شرقی یا تهدید جنوبی؟ فصلنامه بین‌المللی روابط). (خارجی, سال دوم, شماره سوم, پاییز 1389, صص 171-199).

KARAMI, Jahangir, Rukhiyah Keramateneya. "siyasti kharejii rusiye ve pervandeye hastahii iran: az tahrir ta barjam". **Faslnamaye a'siyai merkezi ve qafqouz**. shomarei 95, payiz 1395. (2016). (جهانگیر کرمی, رقیه کرامتی نیا, سیاست خارجی روسیه و پرونده هسته‌ای). (ایران: از تحریر تا برجام, فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز, شماره 95, پاییز 1395. 97-66).

KOZHANOV, Nikolay. "Understanding the Revitalization of Russian-Iranian Relations". **Carnegie Moscow Center**, May 2015.

KOZHANOV Nikolay, "Russia's Relations with Iran Dialogue without Commitments", Washington, DC: **The Washington Institute for Near East Policy**, Policy Focus 120, June 2012.

KAHRAMAN, Emel. "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya Federasyonu-İran İlişkileri", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Cilt 12, Sayı 24, 2016. Ss 29-70.

KRASNA, Joshua. "Moscow on the Mediterranean: Russia and Israel's Relationship", **Foreign Policy Research Institute**, June 2018.

KOROTCHENKO, Igor. "Tsena voprosa" Radzhab Safarov, Dmitriy Ryurikov, Vitaliy Tret'yakov, Maksim Shevchenko, (ed.) *Sovremenny Iran*. №1 oktyabr-dekabr 2010. (Игорь Коротченко Цена вопроса, Раджаб Сафаров, Дмитрий Рюрик, Виталий Третьяков, Максим Шевченко, (Ред) Современный Иран. №1 октябрь–декабрь 2010).

MAKSIMOV, A. "Voyennaya promyshlennost' Irana", **Zarubezhnoye voyennoye obozreniye**. 2016, №8, S. 28-34. (Максимов А., Военная промышленность Ирана, Зарубежное военное обозрение. 2016, №8, С. 28-34).

NAZARPOUR, Mehdi. "Jaygahe nerohae mosalah dar nezame cumhurii islami", **Heson Journal**, Bahar 1386 (2007), shomare 11. Ss 136-162. (مهدی نظرپور, جایگاه نیروهای 11 (مسلح در نظام جمهوری اسلامی, حصون بهار 1386 - شماره

ÖZGÜR, Meryem. “AIPAC’in Amerikan Dış Politikasını Ve İran Nükleer Müzakerelerini Etkileme Siyaseti”, **İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, çilt.1, Sayı. 2, Aralık 2016. Ss 111-146.

PARRY-GILES, Shawn J. “Dwight D. Eisenhower, "Atoms for Peace" Voices of Democracy (8 December 1953)”. Volume 1. 2006 pp. 118-129.

RAHMATI, Mehdi. “Iran-Russia Relations during Iran-Iraq War (Regarding Afghanistan)”, **Center for Holy Defense Documentation and Research**, Issue 34, Vol. 9, Autumn 2010. Pp 77-94.

REZAEİ, Farhad. “Iran’s Ballistic missiles program: A New Case for Engaging Iran?”, **Insight Turkey**, Vol. 18, No. 4, Fall 2016. pp. 181-205.

SAPRONOVA, Marina. “Russian-Arab Cooperation Before And After the “Arab Spring””, **Vestnik Mgimo-Universiteta, Mezhdunarodnyye Otnosheniya**, Vol. 36, No. 3, 2014. (Сапронова Марина, Российско-арабское сотрудничество до и после «арабской весны», **Вестник МГИМО-Университета, Международные Отношения**, № 3 (36), 2014. С 27-36).

SAZHİN, Vladimir. “İranskiye vooruzhennyye sily segodnya”, Radzhab Safarov, Dmitriy Ryurikov, Vitaliy Tret'yakov, Maksim Shevchenko, (ed.) **Sovremennyy Iran**. №1 oktyabr-dekabr 2010. (Владимир Сажин, Иранские вооруженные силы сегодня, Раджаб Сафаров, Дмитрий Рюриков, Виталий Третьяков, Максим Шевченко, (Ред) **Современный Иран**. №1 октябрь–декабрь 2010).

SAFAROV, Radzhab. Aleksandr Prokhanov, Sergey Baburin, Dmitriy Ryurikov, Vitaliy Tret'yakov, Geydar Dzhemal, Maksim Shevchenko, Igor' Pankratenko, (ed.) **Sovremennyy Iran**. №40, yanvar 2015. (Раджаб Сафаров, Александр Проханов, Сергей Бабурин, Дмитрий Рюриков, Виталий Третьяков, Гейдар Джемаль, Максим Шевченко, Игорь Панкратенко, (Ред) **Современный Иран**. №40 январь 2015).

SANDIKLI, Atilla ve Bilgehan Emeklier (Hızl.). “İran Nükleer Krizinin Türkiye’ye Olası Etkileri”, **BILGESAM**, Rapor No: 47, Mayıs 2012.

SINOVETS, Polina. “Can There Be Common Ground? The Iranian Nuclear Program in the U.S.-Russia Dialogue”. **PONARS Eurasia Policy Memo**. No. 227. September 2012.

SHAHBAZI, Elham. “Iran and Israel from Cooperation Up to Conflict”. **Kheradnameh** vol. 12. Spring and Summer 1393. Pp 91-112. (الهام شهبازي, ايران و اسرائيل از همكاري تا (منازعه, خردنامه, شماره, 12, بهار و تابستان, 1393 112-91).

TRENİN, Dmitri. “Russia’s Breakout From the Post-Cold War System: The Drivers of Putin’s Course”, **Carnegie Moscow Center**, December 22, 2014.

TRENIN, Dmitri. "Russia in the Middle East: Moscow's Objectives, Priorities, and Policy Drivers", **Carnegie Moscow Center**, Task Force White Paper April 05, 2016.

UZER, Umut. "21. Yüzyılda Tek Kutupluluk Tartışmaları", **Bilge Strateji**, Cilt 5, Sayı 8, Bahar 2013.

WISE, Krysta. "Islamic Revolution of 1979: The Downfall of American-Iranian Relations", **Legacy**. Vol. 11, Issue 1, Article 2, 2011.

YEĞİN, Abdullah. "İran'ın Sert Gücü", **SETA Analiz**. Sayı. 150, Şubat 2016.

YAGHOOTİ, Muhamad Mahdi. "Identity Analysis of Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran", **Journal of Foreign Policy**, Vol. 25, No 1, Autumn 2011. Pp 1-28.

Diğer Yayınlar

ALADASHVILI, Irakli. "Russian Missiles, Iran, Israel and Georgia", **Georgian Journal**, 23.04.2015. <https://www.georgianjournal.ge/military/30269-russian-missiles-iran-israel-and-georgia.html> . (25.09.2018).

A HISTORY of Iran's Ballistic Missile Program, May 1, 2012. <https://www.iranwatch.org/our-publications/weapon-program-background-report/history-irans-ballistic-missile-program> . (25.09.2018).

ARBATOV, Aleksey. Voenno-Politicheskaya Sreda Protivoraketnogo Sotrudnichestva, **Moskovskiy Tsentr Karnegi**, 18.01.2012. <http://carnegie.ru/2012/01/18/ru-pub-46755> . (15.12.2017). (Арбатов Алексей, Военно-Политическая Среда Противоракетного Сотрудничества, **Московский Центр Карнеги**).

AZANOV, Roman. Oruzhiye-2017: kakuyu tekhniku poluchila armiya Rossii, **TASS**, 22.12.2017. <https://tass.ru/armiya-i-opk/4836276> . (12.03.2018). (Роман Азанов, Оружие-2017: какую технику получила армия России, ТАСС).

BAYATI, Abdulhamid. Gam be Gam bo Muzokerote 12 Solistodegi Darberoberi Ziyodkhohii Garb, Mehr News, 14.07.2015 <https://www.mehrnews.com/news/2853103/> . (05.05.2018). (عبدالحمید بیاتی, گام به گام با مذاکرات / ۱۲ سال ایستادگی در برابر زیادهخواهی غرب).

Bazkhani farimayshate emam khamyny dirabarahe amreka, **Fars News**, 10.06.2016, <https://www.farsnews.com/news/13950321000570/> . (05.03.2018). (بازخوانی فرمایشات امام). (خمینی درباره آمریکا).

BRODER, John M. "Russia Ending Deal on Arms Negotiated by Gore", **New York Times**. 23 November 2000. <http://www.nytimes.com/2000/11/23/world/russia-ending-deal-on-arms-negotiated-by-gore.html>. (15.01.2018).

BUSH, G. W. President Delivers State of the Union Address, **The White House Archives**, 29.01.2002. <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html>. (20.07.2018).

BORSHCHEVSKAYA, Anna. The Maturing of Israeli-Russian Relations, The Washington Institute for Near East Policy, Spring 2016. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-maturing-of-israeli-russian-relations> . (25.03.2018).

BRONNER, Ethan. "Israel Senses Bluffing in Iran's Threats of Retaliation", **New York Times**, 26.01.2012. <https://www.nytimes.com/2012/01/27/world/middleeast/israelis-see-irans-threats-of-retaliation-as-bluff.html> . (30.09.2018).

DUGIN, Aleksandr. Geopolitika Rossii ot Bolotnoy do Trampa, **IZBORSKIY KLUB**, 02.06.2017, <https://izborsk-club.ru/13432>. (11.12.2017). (Александр Дугин, Геополитика России от Болотной до Трампа, ИЗБОРСКИЙ КЛУБ).

Didgahе emam khomeyni darbarehi mardom afghanistan, **Fars News**, 04.06.2017 <http://af.farsnews.com/culture/news/13960314000364> . (05.03.2018). (دیدگاه امام خمینی (ره) درباره مردم افغانستان).

DMITRIY Medvedev podpisal Ukaz "O merakh po vypolneniyu rezolyutsii Soveta Bezopasnosti OON 1929 ot 9 iyunya 2010" Kremlin, 22.09.2010. <http://kremlin.ru/events/president/news/8986> . (10.01.2018). (Дмитрий Медведев подписал Указ «О мерах по выполнению резолюции Совета Безопасности ООН 1929 от 9 июня 2010г).

DALERIAN, Hossein. "Baver-373" *Tasnim*, 21.08.2016. <http://tn.ai/1163509> . (28.03.2018). ("حسین دلیریان, "باور ۳۷۳").

EHTESHAMI, Anoush. "Iran's Foreign Policy after the Election of Hassan Rouhani", **Global Policy Journal** 08.01.2014. <http://www.globalpolicyjournal.com/blog/08/01/2014/iran%E2%80%99s-foreign-policy-after-election-hassan-rouhani> . (20.12.2017).

FOKHT, Yelizaveta. Lavrov obyasnil prichiny otmeny zapreta na postavki Iranu raket S-300, **RBK**: 13.04.2015. <https://www.rbc.ru/politics/13/04/2015/552bd5b89a794771cd1512fd> . (25.03.2018). (Елизавета Фохт Лавров объяснил причины отмены запрета на поставки Ирану ракет С-300).

FSMTC of Russia PRESS-RELIZ: o vzaimodeystvii s Iranom, 20.06.2012, <http://www.fsvts.gov.ru/materials/73DABA41588A220144257B17004A4CFC.html> . (25.09.2018).

Generalnyy shtab Vooruzhennykh Sil Rossiyskoy Federatsii, Voennoy akademii General'nogo shtaba Vooruzhennykh Sil Rossiyskoy Federatsii, **Ministerstva oborony**

Rossiyskoy Federatsii,
<http://encyclopedia.mil.ru/encyclopedia/history/more.htm?id=11592868@cmsArticle> .
(03.03.2018).

GLOBAL FIREPOWER, Russia Military Strength,
https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=russia . (14.09.2018).

GLOBAL FIREPOWER, Iran Military Strength,
https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=iran .
(21.09.2018).

Goshaye az ghodrate nizamii iran moshakhae ki rishei bartarin doshmananra mikanand, **Alalam News**, 03.08.2018. <https://fa.alalam.ir/news/3702506/> . (25.09.2018). (گوشه ای از)
(قدرت نظامی ایران؛ موشک هایی که ریشه برتن دشمنان می اندازد، شبکه العالم).

Gozareshe "American Enterprise" az ghodrate moshakii iron, 31.07.2017.
<http://www.irdiplomacy.ir/fa/page/1970525> . (24.03.2018). (گزارش "امریکن اینترپرایز" از)
(قدرت موشکی ایران).

Indiyu i Pakistan prinyali v SHOS, **TASS**, 09.06.2017, <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/4326160> . (11.12.2017). (Индию и Пакистан приняли в ШОС).

IRAN poluchil status nablyudatelya pri Shankhayskoy organizatsii sotrudnichestva, **IRAN**, 07.06.2005. (Иран получил статус наблюдателя при Шанхайской организации сотрудничества).
http://www.iran.ru/news/politics/30620/Iran_poluchil_status_nablyudatelya_pri_Shanhayskoy_organizacii_sotrudnichestva . (15.02.2018).

IRAN is resolved to pursue nuclear program, **CNN**, 18.09.2005,
<http://edition.cnn.com/2005/WORLD/meast/09/17/iran.president/index.html> .
(20.07.2018).

IRAN-ROSSIYA: otsenka voyenno-tekhnicheskogo sotrudnichestva dvukh stran za period s 1990 goda po nastoyashcheye vremya, **Centre for Analysis of World Arms Trade**, 16.02.2016.
<http://www.armstrade.org/includes/periodics/news/2016/0216/105533562/detail.shtml> .
(21.12.2017). (Иран-Россия: оценка военно-технического сотрудничества двух стран за период с 1990 года по настоящее время, Центр анализа мировой торговли оружием).

INTERNATIONAL Atomic Energy Agency, *IAEA and Iran: Chronology of Key Events*,
<https://www.iaea.org/newscenter/focus/iran/chronology-of-key-events> .
(20.07.2018).

IRANOPHOBIA: Israel Misleading World Over Self-Defense Claims, **Sputnik** 24.08.2017. <https://sputniknews.com/middleeast/201708241056759127-iran-israel-syria-netanyahu/> . (30.09.2018).

INTERV'YU Posla Rossii v Irane L.S.Dzhagaryana informatsionnomu agentstvu «TASS», 11 fevralya 2018, TASS, http://www.mid.ru/foreign_policy/international_safety/regprla/-/asset_publisher/YCxLFJnKuDIW/content/id/3072158 . (13.02.2018). (Интервью Посла России в Иране Л.С.Джагаряна информационному агентству «ТАСС», 11 февраля 2018).

İRAN'IN NÜKLEER PROGRAMI, Al-Jazeera Turk 3 Nisan 2012, <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/iranin-nukleer-programi> . (20.07.2018).

İRANSKAYA tema na press-konferentsii Vladimira Putina, İran News, 20.12.2013. https://www.iran.ru/news/analytics/91901/İranskaya_tema_na_press_konferencii_Vladimira_Putina . (30.09.2018). (Иранская тема на пресс-конференции Владимира Путина).

JAFARĪ, Mohammad Ali. Tevanai moshekii iran ba sorat darhale rushdast, 19.07.2017, <https://www.isna.ir/news/96042816911/> . (25.03.2018). (توان موشکی ایران به سرعت در حال (رشد است).

KATZ, Yaakov and Amir Bohbot, How Israel Sold Russia Drones To Stop Missiles From Reaching Iran, **The Jerusalem Post**, 03.02.2017. <https://www.jpost.com/Magazine/Books-Israel-and-the-saleof-advanced-drones-to-Russia-480326> . (23.09.2018).

KÖNİ, Hasan ve Sinan OĞAN. “11 Eylül’ün Yıldönümünde Rusya: ABD İle Balayından Şer Ekseni İle Flörte...”, **Diplomatik Gözlem**, 18.10.2017. <http://diplomatikgozlem.com/haber/11-eylul-un-yildonumunde-rusya-abd-ile-balayindan-ser-ekseni-ile-florte-> . (15.05.2018).

KONTSEPTSİYA vneshney politiki Rossiyskoy Federatsii, **Nezavisimoy Gazety**, 11.07.2000. http://www.ng.ru/world/2000-07-11/1_concept.html . (03.12.2017). (Концепция внешней политики Российской Федерации, Независимой Газеты).

KONTSEPTSİYA vneshney politiki Rossiyskoy Federatsii **Kremlin**, 15.07.2008. <http://kremlin.ru/acts/news/785> . (11.12.2017). (Концепция внешней политики Российской Федерации).

KONTSEPTSİYA vneshney politiki Rossiyskoy Federatsii, **Mid.ru**, 18-02-2013. http://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6BZ29/content/id/122186 . (12.12.2017). (Концепция внешней политики Российской Федерации).

KONTSEPTSIIYA vneshney politiki Rossiyskoy Federatsii, **Kremlin**, 30.11.2016. <http://kremlin.ru/acts/bank/41451> . (12.12.2017). (Концепция внешней политики Российской Федерации).

KOZHANOV, Nikolay. Chem obernetsya resheniye Rossii postavlyat' Iranu S-300, Carnegie Moscow Center, 15.04.2015. <https://carnegie.ru/commentary/59780> . (30.09.2018). (Николай Кожанов, Чем обернется решение России поставлять Ирану С-300).

KANUNE اساسii cumhurii iran, (قانون اساسي جمهوري اسلامي ايران) . <http://www.mfa.gov.ir/index.aspx?siteid=1&fkeyid=&siteid=1&pageid=2157> . (12.12.2017).

Kakoye mesto na mirovom rynke oruzhiya zanimayet seychas Rossiya, **NTV**, 20.09.2017, <http://www.ntv.ru/novosti/1931180/12,03,2018>. (11.03.2018). (Какое место на мировом рынке оружия занимает сейчас Россия).

KOCHOYAN, Dzhamilya. Iranskiye kurdy: istoriya i sovremennost', 10.05.2016, <https://topwar.ru/94939-iranskie-kurdy-istoriya-i-sovremennost.html> . (13.02.2018). (Джамиля Кочоян, Иранские курды: история и современность).

KHRONOLOGIYA Rossiysko-Iranskogo Sotrudnichestva, (1989-2008), **PIR-Center S 7**. http://www.pircenter.org/kosdata/page_doc/p1307_1.pdf. (10.01.2018). (Хронология Российско-Иранского Сотрудничества, ПИР-Центр (1989-2008)).

KOZHANOV, Nikolay. "There is a deep transition in the Russia's vision of the Middle East and Iran", 09.01.2018. <http://www.iras.ir/en/doc/interview/3512/nikolay-kozhanov-there-is-a-deep-transition-in-the-russia-s-vision-of-middle-east-and-iran> . (25.03.2018).

KECK, Zachary. Israeli Military: Iran Is Not Most Dangerous Threat, The National Interest, 28.05.2015. <https://nationalinterest.org/blog/the-buzz/israels-military-iran-not-most-dangerous-threat-12989> . (30.09.2018).

KHAMENEI, Bayanat dar didare kargarane nizam, (بیانات در دیدار کارگزاران نظام), 24.07.2012. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=20534> . (15.07.2018).

KHALILI, Payam. hame moshakhai iran az mafevghe savtha ta moshekhai gharepaima, **Mehr News**, 12.14.2013. <https://www.mehrnews.com/news/2191619/> . (25.01.2018). (پیام خلیلی. همه موشک‌های ایران؛ از مافوق صوت‌ها تا موشک‌های قاره‌پیما).

LAVROV: na yuzhnoy granitse Sirii dolzhny nakhodit'sya pravitel'stvennyye sily, **RIA-Novosti**, 28.05.2018. <https://ria.ru/syria/20180528/1521517203.html> . (Лавров: на южной границе Сирии должны находиться правительственные силы).

LAVROV: na Baltike net ugroz, kotoryye opravdyvali by militarizatsiyu regiona, TASS, 06.06.2016. <http://tass.ru/politika/3342642> . (04.03.2018). (Лавров: на Балтике нет угроз, которые оправдывали бы милитаризацию региона).

LAVROV podtverdil otkaz Rossii ot vykhoda iz yadernogo soglasheniya s Iranom, Interfax, 9.05.2018. <https://www.interfax.ru/russia/611922> . (15.07.2018). (Лавров подтвердил отказ России от выхода из ядерного соглашения с Ираном).

LOTFY, Ossama. "The US arms Israel against Iran", Voltaire. 24 January 2006. <http://www.voltairenet.org/article134407.html> (25.03.2018).

LITOVKIN, Victor. Zachem Iranu rossiyskiye komplekсы S-300, (Zachem Iranu rossiyskiye komplekсы S-300), 11.04.2016. <http://tass.ru/armiya-i-opk/3194102> . 20.01.2018. (Виктор Литовкин, Зачем Ирану российские комплексы С-300).

LAUB, Zachary. "International Sanctions on Iran", Council Foreign Relations, July 15, 2015, <https://www.cfr.org/backgrounder/international-sanctions-iran>. (14.12.2017).

MALAYEV, Mikhail. "Voyenno-tehnicheskoye sotrudnichestvo Rossii i Irana" 27.03.2017, <https://www.kommersant.ru/doc/3254056> . (17.01.2018). (Михаил Малаев Военно-техническое сотрудничество России и Ирана).

MCFAUL, Michael. What Are Russian Foreign Policy Objectives? **Carnegie Endowment for International Peace**, 01.05.1999. <https://carnegieendowment.org/1999/05/01/what-are-russian-foreign-policy-objectives-pub-424> . (12.12.2017).

MIZOKAMI, Kyle. Iran Charges Russia With Selling Out its Air Defense Secrets to Israel, 22.03.2017. <https://www.popularmechanics.com/military/weapons/a25779/iran-complains-russia-sold-out-its-air-defenses-to-israel/> . (25.09.2018).

MONGRENIER, Jean-Sylvestre. Os Rossiya-Yevraziya protiv Zapada?, 14.06.2012 **İnoSMİ**, <https://inosmi.ru/politic/20120614/193612597.html> . (20.12.2017). (Жан-Сильвестр Монгрень, Ось Россия-Евразия против Запада?).

MUROMSKIY, Илья. Sravneniye strategicheskikh yadernykh sil Rossii i SSHA, **Federalnoye Agentstvo Novostey**, 28.07.2017, <https://riafan.ru/887351-ves-mir-v-truhu-sravnenie-strategicheskikh-yadernykh-sil-rossii-i-ssha> . (14.03.2018). (Илья Муромский, Сравнение стратегических ядерных сил России и США, Федеральное агентство новостей).

MOSHAKHAE Samanehi Padafandi Mursad Pahpad doshman farzera monhadim kardand, Tasnim, 28.12.2016. <http://tn.ai/1279333> . (28.03.2018). (موشک‌های سامانه پدافندی (مرصاد "پهپاد دشمن فرضی" را منهدم کردند).

MOSALASE Eshghe Russia İran ve İsrail, *Sputnik*, 16.04.2018. <https://sptnkne.ws/hqyK> . (30.09.2018). (مثلث عشقی روسیه، ایران و اسرائیل مثلث عشقی (روسیه، ایران و اسرائیل)).

MOZGOVAYA, Natasha. Iran, SSHA, Rossiya v fokuse proizrail'skogo lobbi v Vashingtone, *VOA*, 04.03.2013. <https://www.golos-ameriki.ru/a/aipac-us-iran-russia/1614547.html> . (30.09.2018). (Наташа Мозговая, Иран, США, Россия – в фокусе произраильского лобби в Вашингтоне).

MISSILE DEFENSE PROJECT, "Missiles of Iran," **Missile Threat, Center for Strategic and International Studies**, published June 14, 2018. <https://missilethreat.csis.org/country/iran/> . (25.09.2018).

MAWLAVINIA, Hadi. naghsh-e rah hamkarihai defai destori kare mozakerate sardar dehghan dar moskov, *İRNA*, 15.02.2016. <http://www.irna.ir/fa/News/81964208>. (20.12.2017). (هادی مولوی نیا، نقشه راه همکاری های دفاعی دستور کار مذاکرات سردار دهقان در (مسکو)).

MAU, Le The. "Identifying strategic partnership in globalization and international integration era", September 13, 2016, <http://tapchiqptd.vn/en/research-and-discussion/identifying-strategic-partnership-in-globalization-and-international-integration-era/9297.html>, (02.05.2018).

MOUSAVIAN, Seyed Hossein. "İLNA ile Röportajı, Tarhe haft madehi rusiye va israil berai hale bohrane suriye, 02.06.2018. <https://www.ilna.ir/%D8%A8%D8%AE%D8%B4-%D8%B3%DB%8C%D8%A7%D8%B3%DB%8C-3/629174-> . (25.09.2018). (طرح هفت (مادهای روسیه و اسرائیل برای حل بحران سوریه/ تدریس در خارج، دلیل داشتن تابعیت آن کشور محسوب نمی‌شود)).

NOVYY ministr oborony Irana budet povyshat' raketnuyu moshch' strany, *Iran.ru*, 29.08.2017, http://www.iran.ru/news/politics/106603/Novyy_ministr_oborony_Irana_budet_povyshat_raketnuyu_moshch_strany. (28.03.2018). (Новый министр обороны Ирана будет повышать ракетную мощь страны).

NIKOLAYEV, Igor. "Smert Amerike ili dialog s Vashingtonom", *İran News*, 22.10.2013. http://www.iran.ru/news/analytics/90718/Smert_Amerike_ili_dialog_s_Vashingtonom . (25.06.2018). (Игорь Николаев, Смерть Америке или диалог с Вашингтоном).

NETANYAHU: Iran is the greatest threat to the World, *Al Jazeera*, 18.02.2018. <https://www.aljazeera.com/news/2018/02/netanyahu-iran-greatest-threat-world-180218101350631.html> . (25.09.2018).

Okkupatsiya Irana sovetскими i angliyskimi voyskami (operatsiya "Soglasiye"), **RIA-Novosti**, 25.08.2016, <https://ria.ru/spravka/20160825/1475040623.html>. (12.02.2018). (Оккупация Ирана советскими и английскими войсками (операция "Согласие").

ÖRMECİ, Ozan. *Prof. Dr. Baskin Oran'a Göre Türk Dış Politikasının Kuramsal Çerçevesi Ve OBD Kavramı*, Uluslararası Politika Akademisi, 16.02.2017. <http://politikaakademisi.org/2017/02/16/prof-dr-baskin-orana-gore-turk-dis-politikasinin-kuramsal-cercevesi-ve-obd-kavrami/>. (15.03.2018).

POPOVA, Yuliya. Zakonnaya naslednitsa: kak Rossiya zanyala mesto SSSR v Sovbeze OON, **RT**, 24.12.2016. <https://ru.rt.com/7dvt>. (12.12.2017). (Попова Юлия, Законная наследница: как Россия заняла место СССР в Совбезе ООН).

Prezident utverdil Kontseptsuyu vneshney politiki Rossiyskoy Federatsii, **Kremlin**, 30.06.2000. <http://kremlin.ru/events/president/news/38673>. (03.12.2017). (Президент утвердил Концепцию внешней политики Российской Федерации).

PUTİN, Vladimir. Bit silnimi: garantii natsionalnoy bezopasnosti dlya Rossii, **Rossiyskaya Gazeta**, 20.02.2012, <https://rg.ru/2012/02/20/putin-armiya.html>. (10.03.2018). (Быть сильными: гарантии национальной безопасности для России).

POLNOMOCHIYA MİNOBORONY ROSSIİ, **Ministerstva oborony Rossiyskoy Federatsii**, <https://structure.mil.ru/mission/credentials.htm>. (15.02.2018). (Полномочия Минобороны России).

Pervaya iranskaya AES "Busher" podklyuchena k elektroseti, **RIA-Novosti**, 04.09.2011, <https://ria.ru/world/20110904/429729035.html#13640451053713&message=resize&relo=register&action=addClass&value=registration>. (20.07.2018). (первая иранская АЭС "Бушер" подключена к электросети).

PUTİN: dobit'sya voyennogo prevoskhodstva nad Rossiyey nevozmozhno, 20.02.2015, <https://www.vesti.ru/doc.html?id=2369884>. (11.03.2018). (Путин: добиться военного превосходства над Россией невозможно).

PUTİN postavil zadachu postroit' v Rossii armiyu novogo pokoleniya, **TASS**, 22.10.2017, <http://tass.ru/armiya-i-opk/4835724>. (12.03.2018). (Путин поставил задачу построить в России армию нового поколения).

PUKHOV, Ruslan. "Kak rossiyskoye oruzhiye zarekomendovalo sebya v Sirii. Silnyye i slabyye storony", 22.04.2017, http://www.arms-expo.ru/news/wars_and_conflicts/ruslan_pukhov_voynu_s_ssha_my_ne_vyigraem_no_nanesem_sereznyy_ushcherb/. (12.03.2018). (Руслан Пухов, Как российское оружие зарекомендовало себя в Сирии. Сильные и слабые стороны).

PUTİN izmenil chislennost' Vooruzhennykh sil RF, **TASS**, 17.11.2017, <http://tass.ru/armiya-i-opk/4738458>. (12.03.2018). (Путин изменил численность Вооруженных сил РФ).

PARTO, Amin. naghsh-e taslehati rusi dar sazmane defae cumhurii islamii iran, **IRAS**, 15.10.2012. <http://www.iras.ir/fa/doc/note/116/> . 12.12.2017. (ایراس ,امین پرتو، نقش (تسلیمات روسی در سازمان دفاعی جمهوری اسلامی ایران).

PILEGGI, Tamar and Jonathan Beck, Netanyahu calls Iran deal 'historic mistake for world', 14 July 2015. <https://www.timesofisrael.com/netanyahu-calls-iran-deal-historic-mistake-for-world/> . (30.09.2018).

PUSHKOV: razmeshcheniye v Irane S-300 ne mozhet ugrozhat' bezopasnosti Izrailya, **TASS**, 15.04.2015, <http://tass.ru/politika/1906601>. (15.05.2018). (Пушков: размещение в Иране С-300 не может угрожать безопасности Израиля).

ROSSIYSKO-İRANSKIYE PEREGOVORY, **Kremlin**, 23.11.2015, <http://kremlin.ru/events/president/news/50770> . (14.01.2018). (Российско-иранские переговоры).

Rossiyskiye voyennyye bazy i mirotvortsy za rubezhom, **Izvestiya Gazetesi**, 23.02.2017, <https://iz.ru/news/666772> . (03.03.2018). (Российские военные базы и миротворцы за рубежом).

ROWBERRY, Ariana. Sixty Years of "Atoms for Peace" and Iran's Nuclear Program, 18.12.2013, <https://www.brookings.edu/blog/up-front/2013/12/18/sixty-years-of-atoms-for-peace-and-irans-nuclear-program/>. (13.12.2017).

REMARKS BY ALIREZA JAFARZADEH, U.S. Representative Office, National Council of Resistance of Iran", **Iran Watch**, 14 August 2002, <http://www.iranwatch.org/library/ncri-new-information-top-secret-nuclear-projects-8-14-02>. (20.07.2018).

Rossiya vpolnila kontrakt na postavku v Iran ZRK "Tor-M1" RIA-Novosti, 23.01.2007, <https://ria.ru/society/20070123/59532711.html>. (25.12.2017). (Россия выполнила контракт на поставку в Иран ЗРК "Тор-М1").

SAZHIN, Vladimir. Rossiya i Iran: voyenno-vozdushnaya turbulentnost, **Valdai Club**, 24.08.2016, http://ru.valdaiclub.com/a/highlights/rossiya-i-iran-voenno-vozdushnaya-turbulentnost/?sphrase_id=39710 . (17.09.2018). (Владимир Сажин, Россия и Иран: военно-воздушная турбулентность).

Salroze qate rabitei İran ve Amerika, **Fars News**, 09.04.2014, (سالروز قطع رابطه ایران و (آمریکا). <http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=13930120000247> . (13.12.2017).

Syasete iran dar khawarmyaneh difa az amniyat darunza mukhalifat ba dakhlat khareji, **İRNA**, 21.01.2015, <http://www.irna.ir/fa/News/81473257> . (11.12.2017). (سیاست ایران در خاورمیانه؛ دفاع از امنیت درون‌زا، مخالفت با دخالت خارجی).

SLAVIN, Erik. Iran emphasizes nuclear reconciliation, criticizes US military posture in Persian Gulf, **Stars and Stripes**, 05.03.2014. <https://www.stripes.com/news/iran->

[emphasizes-nuclear-reconciliation-criticizes-us-military-posture-in-persian-gulf-1.271204](#) . (25.12.2017).

SHCHERBAKOV, Vladimir. Aktual'no li dlya Rossii Sozdaniye Seti Voyennykh Baz za Rubezhom, 03.02.2017, <http://army-news.ru/2017/02/aktualno-li-dlya-rossii-sozdanie-seti-voennykh-baz-za-rubezhom/>. (03.03.2018). (Актуально ли для России Создание Сети Военных Баз за Рубежом?).

STRUKTURA VOORUZHENNYKH SIL, Ministerstvo oborony Rossiyskoy Federatsii, <https://structure.mil.ru/structure/forces/type.htm>. (03.03.2018). (Структура вооруженных сил, Министерство обороны Российской Федерации).

Sovetskiye i rossiyskiye voyennoye bazy za rubezhom, RIA-Novosti, 07.10.2016, <https://ria.ru/spravka/20161007/1478745559.html> . (03.03.2018). (Советские и российские военные базы за рубежом).

SAFRONOV, Ivan. Yelena Chernenko, Anna Zanina, Prinuzhdeniye k postavkam Iran mozhet nakazat' Rossiyu na \$4 mlrd, **KOMMERSANT**, 18.07.2012, <https://www.kommersant.ru/doc/1982888> . (12.01.2018). (Иван Сафронов, Елена Черненко, Анна Занина, Принуждение к поставкам Иран может наказать Россию на \$4 млрд).

SAFRONOV, Ivan. Yelena Chernenko, Iran pritsenivayetsya k rossiyskomu voyenpromu, **KOMMERSANT**, 15.02.2016. <https://www.kommersant.ru/doc/2917271> . (20.01.2018). (Иван Сафронов, Елена Черненко, Иран приценивается к российскому военному).

SSHA ozabocheny rossiysko-iranskimi sdelkami po nefiti i S-300, **REGNUM**, 13.04.2015. <https://regnum.ru/news/polit/1914849.html> . (25.05.2018). (США озабочены российско-иранскими сделками по нефти и С-300).

SINHA Shreeya and Susan Campbell Beachy, "Timeline on Iran's Nuclear Program", **The New York Times**, April 2, 2015, https://www.nytimes.com/interactive/2014/11/20/world/middleeast/Iran-nuclear-timeline.html#/#time243_10809. (20.07.2018).

SSHA ozabocheny rossiysko-iranskimi sdelkami po nefiti i S-300, **REGNUM**, 15.04.2015. <https://regnum.ru/news/polit/1914849.html> . (15.06.2018). (США озабочены российско-иранскими сделками по нефти и С-300).

SHOKOUHI NASAB, Hassan. barrasii tarikhi-tahlili ravandi tahremhae hastei az sale 1384 (2005) takonon, 24.02.2015. <http://www.irna.ir/fa/News/81518460> . (29.12.2017). (حسن شکوهی نسب, بررسی تاریخی-تحلیلی روند تحریم های هسته ای از سال 1384 تاکنون).

SHOYGU: Iran i Rossiya namereny podpisat' soglasheniye o VTS, RIA-Novosti, 20.01.2015. https://ria.ru/defense_safety/20150120/1043351618.html . (20.01.2018). (Шойгу: Иран и Россия намерены подписать соглашение о ВТС).

TAVAKOLI, Amir Hossein. rishei moshkelate eqtesadi keshvarhae khavermiyane yeksanast, 07.01.2013, <http://www.irdiplomacy.ir/fa/news/1911470> . (18.03.2018). (امیر حسین توکلی, ریشه مشکلات اقتصادی کشور های خاورمیانه یکسان است).

TRENIN, Dmitri. Russia and Iran: Historic Mistrust and Contemporary Partnership, **Carnegie Moscow Center**, August 18. 2016. <https://carnegie.ru/2016/09/08/ru-pub-64508> . (25.09.2018).

TRENIN, Dmitriy. Russia in the Middle East: Moscow's Objectives, Priorities, and Policy Drivers, **Carnegie Moscow Center**, 05.04.2016. <https://carnegie.ru/2016/04/05/russia-in-middle-east-moscow-s-objectives-priorities-and-policy-drivers-pub-63244> .(12.12.2017).

TIMELINE: Iran Nuclear Crisis, **FOX News**, 31.08.2006. <http://www.foxnews.com/story/2006/08/31/timeline-iran-nuclear-crisis.html> . (20.07.2018).

Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federatsii ot 10.01.2000 g. № 24, O Kontseptsii natsional'noy bezopasnosti Rossiyskoy Federatsii, **Kremlin**, 10.01.2000. <http://kremlin.ru/acts/bank/14927> . (03.12.2017). (Указ Президента Российской Федерации от 10.01.2000 г. № 24. О Концепции национальной безопасности Российской Федерации).

Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federatsii ot 21.04.2000 g. № 706 Ob utverzhdenii Voyennoy doktriny Rossiyskoy Federatsii, **Kremlin**, 21.04.2000. <http://kremlin.ru/acts/bank/15386> . (03.12.2017). (Указ Президента Российской Федерации от 21.04.2000 г. № 706 Об утверждении Военной доктрины Российской Федерации).

Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federatsii ot 31 dekabrya 2015 goda No 683 "O Strategii natsionalnoy bezopasnosti Rossiyskoy Federatsii", **Rossiyskaya Gazeta**, 31.12.2015. <https://rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasnost-site-dok.html> . (15.12.2017). (Указ Президента Российской Федерации от 31 декабря 2015 года N 683 "О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации" Российская Газета).

Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federatsii № 466, Kremlin, 07.05.1992, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/1279>. (02.03.2018). (Указ Президента Российской Федерации от 07.05.1992 г. № 466).

Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federatsii ot 31.12.2015 g. № 683, Kremlin, 31.12.2015, <http://kremlin.ru/acts/bank/40391> . (12.03.2018). (Указ Президента Российской Федерации от 31.12.2015 г. № 683).

Vazir defa iran ghostrate cheharome jehan ast, 20.12.2014. <http://fa.alalam.ir/news/1659144> . (24.03.2018). (وزیر دفاع: ایران قدرت چهارم موشکی جهان است). (است).

VASILYEV, Viktor. Vadim Massalskiy, SSHA-Rossiya-Iran: postavki S-300 ne kamen' pretknoveniya? **VOA**, 12.05.2016. <https://www.golos-ameriki.ru/a/us-russia-iran/3326971.html> . (22.01.2018). (Виктор Васильев, Вадим Массальский, США-Россия-Иран: поставки С-300 не камень преткновения?).

Vystupleniye i diskussiya na Myunkhenskoj konferentsii po voprosam politiki bezopasnosti, **Kremlin**, 10.02.2007. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>. (03.12.2017). (Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности).

VLADIMIR Putin vstretilsya s Prezidentom Irana Seyyedom Mokhammadom Khatami, **Kremlin** 07.09.2000. <http://kremlin.ru/events/president/news/39140> . (15.02.2018). (Владимир Путин встретился с Президентом Ирана Сейедом Мохаммадом Хатами).

VLADIMIR Putin vstretilsya s Prezidentom Irana Seyyedom Mokhammadom Khatami, **Kremlin**, 12.03.2001, <http://kremlin.ru/events/president/news/40766> . (15.02.2018). (Владимир Путин встретился с Президентом Ирана Сейедом Мохаммадом Хатами).

VLADIMIR Putin prinyal uchastiye vo Vtorom Kaspiyskom sammite, **Kremlin**, 16.10.2007, <http://kremlin.ru/events/president/news/43000> . (15.02.2018). (Владимир Путин принял участие во Втором Каспийском саммите).

VOYENNAYA DOKTRINA Rossiyskoj federatsii, **Nezavisimaya gazeta**, 22.04.2000. http://www.ng.ru/politics/2000-04-22/5_doktrina.html . 10.03.2018. (Военная доктрина Российской Федерации, Независимая Газета).

VOYENNAYA DOKTRINA Rossiyskoj federatsii, **Kremlin**, 10.02.2010, <http://kremlin.ru/supplement/461> . (10.03.2018). (Военная доктрина Российской Федерации).

WORLD MILITARY SPENDING: Increases in the USA and Europe, decreases in oil-exporting countries, **Stockholm International Peace Research Institute**, 24 April 2017, <https://www.sipri.org/media/press-release/2017/world-military-spending-increases-usa-and-europe> . (12.03.2018).

VOYENNAYA DOKTRINA Rossiyskoj Federatsii, **RG** 30.12.2014, <https://rg.ru/2014/12/30/doktrina-dok.html> . (11.03.2018). (Военная доктрина Российской Федерации).

Voyennaya tekhnika, voshedshaya v stroy VS RF v 2015 g. **TASS**, 07.01.2016, <http://tass.ru/armiya-i-opk/2573794> . (12.03.2018). (Военная техника, вошедшая в строй ВС РФ в 2015 г).

Voyenno-tekhnicheskoye sotrudnichestvo mezhdru Rossiyey i Iranom, **RIA-Novosti**, 08.08.2016. <https://ria.ru/spravka/20160808/1473733260.html>. (15.12.2017). (Военно-техническое сотрудничество между Россией и Ираном).

Voyenno-tekhnicheskoye sotrudnichestvo Irana i Rossii. Dosye, **TASS**, 20.01.2015, <http://tass.ru/info/1707163>. (15.12.2017). (Военно-техническое сотрудничество Ирана и России. Досье).

Voyenno-tekhnicheskoye sotrudnichestvo Rossii i Izrailya imeyet znachitel'nyu potentsial, **Centre for Analysis of World Arms Trade**, 06.09.2010. <http://www.armstrade.org/includes/periodics/mainnews/2010/0906/11305710/detail.shtml>. (27.03.2018). (Военно-техническое сотрудничество России и Израиля имеет значительный потенциал, Центр анализа мировой торговли оружием).

Vneseno izmeneniye v Ukaz o merakh po vypolneniyu rezolyutsii Soveta Bezopasnosti OON №1929, Kremlin, 13.04.2015. <http://kremlin.ru/events/president/news/49248>. (20.01.2018). (Внесено изменение в Указ о мерах по выполнению резолюции Совета Безопасности ООН №1929).

V Irane otkrylas' liniya massovogo proizvodstva raket dlya kompleksa PVO "Sayyad-3", *Pars Today*, 22.07.2017, <http://parstoday.com/ru/news/iran-i71290>. (25.03.2018). (В Иране открылась линия массового производства ракет для комплекса ПВО "Сайяд-3").

YADERNAYA programma Irana **RIA-Novosti**, 16.01.2017, (Ядерная программа Ирана). <https://ria.ru/spravka/20170116/1485682992.html>. (02.03.2018).

YEVSEYEV, Vladimir. Raketnyy udar po Yevrope: mif ili real'nost'? zhurnal Natsional'nyy oboronna №9, sentyabr' 2015. <http://www.nationaldefense.ru/includes/periodics/geopolitics/2015/0903/162616726/detail.shtml>. 24.03.2018. (Владимир ЕВСЕЕВ, Ракетный удар по Европе: миф или реальность? журнал Национальный оборона №9, сентябрь 2015 года).

YELENA, Yegorova. Na vstreche s Putinyum po Sirii Netan'yakhu ochen' volnovalsya, *Moskovskiy Komsomolets*, 21.09.2015. <https://www.mk.ru/politics/2015/09/21/na-vstreche-s-putinyum-po-sirii-netanyakhu-ochen-silno-volnovalsya.html>. (07.05.2018). (Елена Егорова, На встрече с Путиным по Сирии Нетаньяху очень волновался).

Zasedaniye Komissii po voprosam voyenno-tekhnicheskogo sotrudnichestva Rossii s inostrannymi gosudarstvami, Kremlin, 12.12.2016, <http://kremlin.ru/events/president/news/53453>. (12.03.2018). (Заседание Комиссии по вопросам военно-технического сотрудничества России с иностранными государствами).

Zachem Ministr Oborony Rossii Yedet V Tegeran? 20.12.2000. <https://www.pravda.ru/politics/26-12-2000/801685-0/> . (15.01.2018). (Зачем Министр Обороны России Едет В Тегеран?).

ZAKVASIN, Aleksey. Vso v komplekse: pochemu Iran uveryayet, chto yego novaya sistema PVO prevzoshla rossiyskuyu, 10.03.2017. <https://ru.rt.com/7v3y>. (25.03.2018). (Алексей Заквасин, Всё в комплексе: почему Иран уверяет, что его новая система ПВО превзошла российскую).

Zabrodina Yekaterina, Lavrov ob"yasnil snyatiye zapreta na prodazhu S-300 Iranu, **МК**, 13.04.2015. <https://rg.ru/2015/04/13/lavrov-c300-site.html> . (25.09.2018). (Екатерина Забродина, Лавров объяснил снятие запрета на продажу С-300 Ирану).

QAVAM, Mohammad. "Iran parvandai jangi dovume jehaniro migushayad", **BBC**, 26.12.2009. http://www.bbc.com/persian/iran/2009/12/091222_mg_second_worldwar . (25.09.2018).

What Role Does AIPAC Play in US Elections, **Aljazeera** 08 Mart 2012, <https://www.aljazeera.com/programmes/insidestoryus2012/2012/03/20123774029910326.html>. (30.09.2018).

ÖZGEÇMİŞ

Eylül 1989 yılında Tacikistan'ın Tursunzade Şhrinde doğan Hoshimjon Mahmadv, ilk, orta ve yükseköğrenimini aynı şehirde, lisans öğrenimini ise yıllar arasında Tacikistan Milli Üniversitesi Doğu Bilimleri Fakültesi Arap Dili ve Filolojisi Bölümü'nde tamamlanmıştır. Halen Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü Ortadoğu Çalışmaları Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans öğrenimine devam etmektedir.

